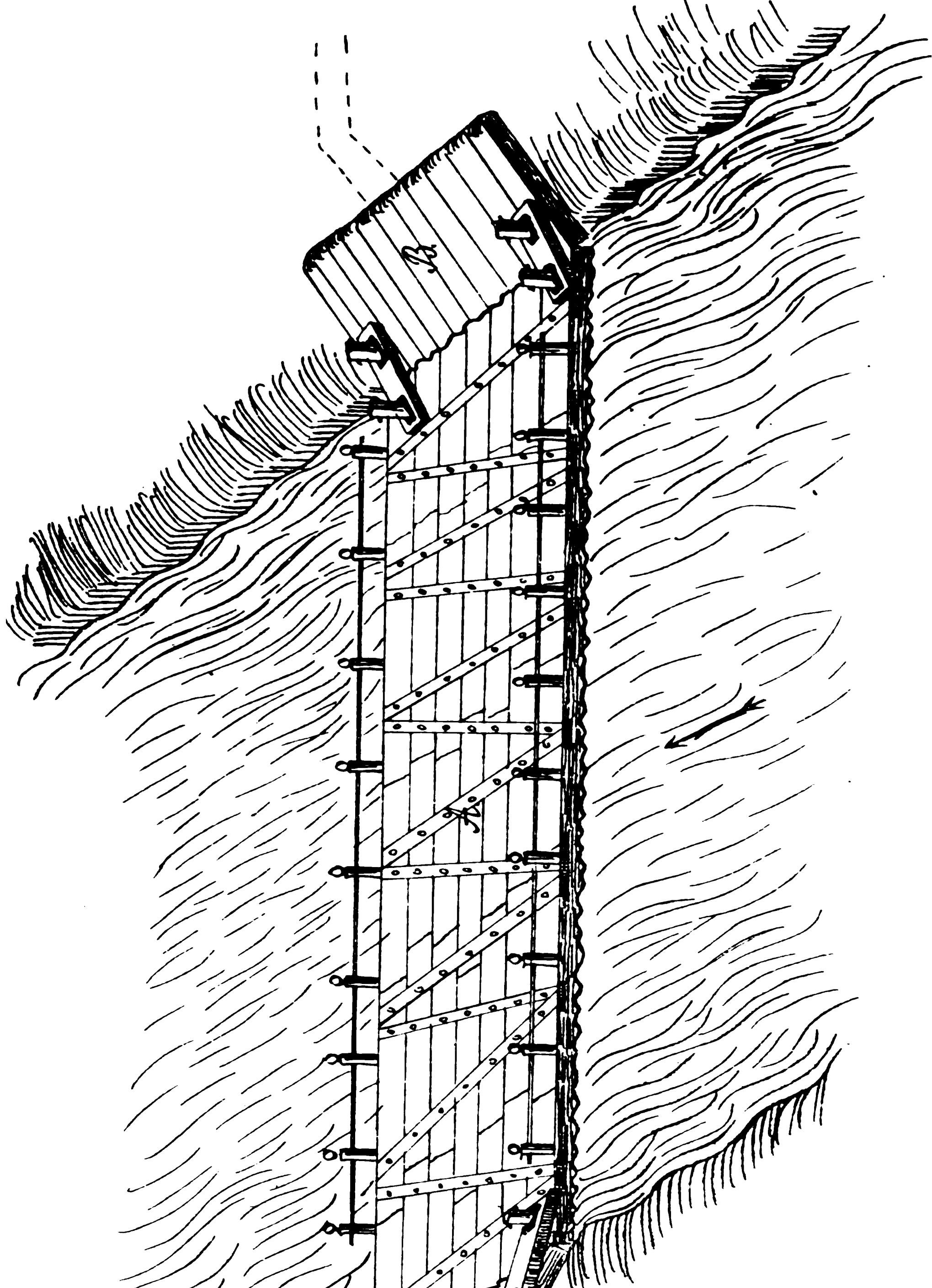
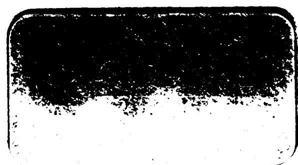
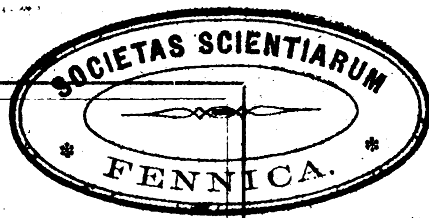

Berättelse om ekonomiska o. a. förhållanden i Finland, 1738-1741

Ulric Rudenschöld

VE RI
TAS

ULRIK RUDENSCHÖLDIN KERTOMUS

TALOUDELLISISTA Y. M. OLOISTA SUOMESSA

1738—1741.

ULRIK RUDENSCHÖLDS BERÄTTELSE

OM EKONOMISKA O. A. FÖRHÅLLANDEN I FINLAND

1738—1741.

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAP. OSAKEYHTIÖ,
1899.

TODISTUSKAPPALEITA

SUOMEN HISTORIAAN.

JULKAISSUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA.

VI.

ULRIK RUDENSCHÖLDIN KERTOMUS

TALOUDELLISISTA Y. M. OLOISTA SUOMESSA

1738–1741.

ULRIK RUDENSCHÖLDIN KERTOMUS

TALOUDELLISISTA Y. M. OLOISTA SUOMESSA

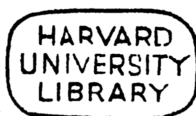
1738—1741.

ULRIK RUDENSCHÖLDS BERÄTTELSE

OM EKONOMISKA O. A. FÖRHÅLLANDEN I FINLAND

1738—1741.

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAP. OSAKEYHTIÖ,
1899.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Kun Ruotsin hallitus 1700-luvun alkupuolella käänsi huomionsa Suomen taloudellisten olojen parantamiseen, se muun ohessa asetti erään kommissionin, jonka tuli antaa lausuntoa erinäisistä Suomen sisällistä tilaa koskevista kysymyksistä. Näistä tärkeimpiä oli kysymys kulkuväylän aikaansaamisesta Pohjanlahdesta Hämeenmaan kautta Suomen lahteen. Jäsenenä tässä kommissionissa oli vuodesta 1737 ruotsalainen kauppakolleegin assessori tilastotieteiliänä tunnettu Ulrik Rudenschöld (s. 1704, † 1765). Perehtyäksensä yllämainittuun toimeensa oleskeli Rudenschöld puolen toista vuotta maassamme, matkustellen niissä seuduissa, joiden kautta tuo a'iottu vesireitti tulisi kulkemaan. Erinomaisella tarkkuudella tutki hän kaikkia niitä asianhaaroja, jotka olivat pääkysymyksen kanssa yhteydessä ja antoi sitten toimestaan laajan ja seikkaperäisen, kahdessa eri osassa (vv. 1738 ja 1741) laaditun kertomuksen havainnoistaan ja mielipiteistään. Tämä relationi, joka monessa suhteessa valaisee erittäinkin meidän maamme taloudellisia oloja 1700-luvun alkupuolella, on sellaisena epäilemättä arvokas lisä kulttuurihistoriamme lähteisiin siltä ajalta.

Kertomuksesta, jonka originaali löytyy Ruotsin Valtionarkistossa, ilmoitti tri E. W. Bergman vainaja ensin allekirjoittaneelle ja toimitti siitä sittemmin kopion Historialliselle Seuralle, joka päätti sen julkaista sarjassa: Todistuskappaleita Suomen Historiaan. Painatuksessa on ylipäänsä tarkasti seurattu alkutekstin kirjoitustapaa. Ainoastaan muutamissa paikoissa on pienempiä oikaisuja tehty — erittäinkin suomalaisten nimien suhteen, jotka usein ruotsalaisessa originaalissa ilmestyvät varsin virheellisessä muodossa. Helsingissä, joulukuussa 1898.

J. W. Ruuth.

Berättelse om Strömfallen och Producterna, med det mera, uti Kymenegårds och Nylands Län.

Sedan iag genomrest och besedt de utmed den projecterade durchfarten ifrån Biörneborg, till Päjende-Siön så wäl som de omkring berörde siö belägne orter, hwaröfwer framdeles min berättelse skal insändas, enär den förrättning, som durchfarts Commissionens Ledamöter gemensamt af Hans Kongl. Maij:t i nåder blifwit updragen, hunnit till slut, erhöll iag Kongl. Maij:tz och Rikzens Höglofl. Commercie Collegii Höggunstige skrifwelse af den 30 Decemb. 1737, hwarutinnan mig enskilt blifwit befalt, at göra en resa till Kymenegårds och Nylands Län, och wid det tillfället inhämta en tillförlåtelig underrättelse om beskaffenheten af de i dessa Län befinteliga Strömmar Som till warors Transporterande kunna nyttjas, samt om de i berörde orter fallande Producter, jemwäl om Landets belägenhet till Manufacturer och Plantager, så wäl som om Inbyggarnes hog och böijelse till nyttige inrättningar, med mera;

Till wördsamt följe häraf förfogade iag mig den 17 Febr. sistledne ifrån Tawastland till Savolax och derifrån till Willmanstrand och Friedricshamn, hwarifrån iag widare reste upp åt Kymene Älfwen och sedan utföre till Nyland genom Borgo och Hellsingfors, samt Eknäs, och hafwer jämwäl under wägen giordt åtskilliga afresor på sidorne, till at taga i ögnasickte hwad som mig synts märkwärdigt, så wida som tiden och den på dessa orter fallna djupa snjö, sådant welat tillåta, samt

uti öfrigit söckt med all flit at af tillförlåtelige männ i orterne samla de efterrättelser, som till förenämde gjöromål höra.

Om Sjöar och Strömmar i Kymmenegårds och Nyslotts Län.

Hwad nu först beträffar de Sjöar, som i Kymenegårds och Nyslotts Län äro till finnande, så äro de nästan oräknelige, i synnerhet de smärre, som inga utlopp hafwa, hwilka ock åhrligen ses igenwäxa och blifwa till moras och Mossar.

Saiman hwilken ock kallas Lappvässi, är af alla Sjöar uti Finland den största; han är merendels belägen uti norr och söder längs igenom Savolax, och sträcker sig jämwäl på en kant in åt Nyslotts Län och Carelen, samt utfaller genom Strömen Wuoxen, in öfwer ryska gräntsen förbi Wiborg, och widare genom Ladoga Sjön. Dess längd ifrånd Willmanstrand, till Nurmis Capell i Pielis eller Liexa Pastorat, är öfwer 40 swenska mil, och är han med många och deribland stora och nog bebygde holmer upfyld, samt mycket djup, fastän ej särdeles fiskrik; warandes ibland dess märkwärdigheter at räkna, at derstädes, äfwen som i Päjende-Sjön, finnas Själar, hwilka ej kunna wara utur hafwet upstegne för de branta och höga Forssars skull, som äro uti dess endaste utlopp Wouxen, der icke en gång Laxar och annan Strömfisk kunna arbeta sig up.

Närmast ut med denna Sjö ligga på wästra sidan Savitaipal, Suomeniemi, och Christina, norr ut S:t Michel, Jockas, Randasalmi och Liblitz: Öster ut Nyslott, Pumala, Ruoklax och Joutzenns Församlingar; eljest hafwa ock Idensalmi och Lappevirda samt Pielavässi med honom Communication.

Wattudrag emellan Saiman och Päjenden.

På 3:ne ställen synes wara tillfällen till båtsled emellan denna Sjön och Päjende. Det första går igenom Hardola Capell-gäld uti Syssmä Pastorat, hwaräst ren båtsled är till Jäsjärvi sjön, hwilken har på åtskilliga ställen andra namn och är några mil lång; derifrån kunna båtar på de mästa ställen, fast de här och där måste dragas öfwer land, komma ända till S:t Michels sockn, hwarifrån sedan är 1 $^1/_2$ mil landwäg till Saiman, warandes i detta wattudrag wid pass 9 mils sjöwäg, och de orena ställen berättas wara på många ställen sådane, at de med drägelig möda stå at upränsas och giöras brukbare för de båtar, som här i orterne brukas; men denna wattuled nyttjas föga, hwarföre iag ej heller under mitt wi-

stande i orten kunnat erhålla derom en så noga efterrättelse, som iag önskat. Det andra wattudraget nyttjas mera och är beqwämligare. Det begynner wid en sjö som kallas Koninsälke, hwilken har rent inlopp uti Kymenen ej långt ifrån älfwens begynnelse. Ifrån Koninsälke är ingen fors förr än wid Kiärmikoski uti Heinola Capell Giäld, hwaruti dock fares med trebördings båtar både opp och utföre, och kan den samma igenom de deruti warande stenars uptagande göras ännu beqwämare. Ej långt derifrån är, uppå Paso Sätes gårds ägor wid Korekoski, en kort men strid forss, dock utan fall, hwaruti står en Mjölqwarn, och en Såg är i arbete at der upbyggas, utom hwilka wärk denna Strömmen lätteligen stode at göras navigabel, men nu måste båtarna der dragas öfwer land ett stycke, wid pass $^1/_2$ Bysseskott långt. Sedan är rent watten till Heinola kyrka, och der som denna Sjön lycktar, tager en åhs wid, Hangantaipal kallad, som är ej öfwer 3:ne Bysseskott bred och helt låg och jämn, samt består af mulljord, utan stenar, så wida witterligit är, hwilken derföre förmenes lätteligen stå at genomgräfwas. Sedan båterna der blifwit dragne öfwer land, möter Tarhavässi, en Sjö, som är en half mil lång. Vtur berörde Sjö kommer man igenom en forss Puhakoski, hwilken nu med Trebördings båtar befares och kan lätteligen upränsas och göras ännu bättre. Der uppå följer Pyavässi, en sjö, som är Tre fierdeles mil lång och går in till Menduharju kyrkia. Derifrån räcker samma sjö ännu en och en half mil til en bondegård Hapaniemi kallad. Der möter en åhs, som är en sextonde dels mil lång, hwarest båtarna om sommartiden måste dragas öfwer land, men om wåren wid flödwattn kunna de ros genom en liten ådra, som der fram rinner, hwilken hålles före med ringa möda kunna upränsas och göras djupare, hälst som inga bärg ej heller någon stenig jordmon där skola wara. Häruppå följer en liten sjö Hongajärvi kallad, och wid des slut möter åter en ås benämd Hongataival, som förmenes wara wid pass åttatijo alnar lång och är något högländt. På andra sidan om samma ås tager straxt Kuolimo sjön emot, hwilken räcker till Savitaipal kyrka. Tre mil ifrån denna siö, är, emellan näst berörde samt Suomeniemi

kyrkor, inlopp i Saiman genom twänne forssar Kärnankoski kallade, hwilka löpa nära in till hwarannan, och af hwilka den ena är wid pass fyratijo alnar bred och räknas allenast ett bysseskott lång; men den andra är smalare och något längre. Uti stort flödwattn brukas den mindre forssen, men eljest den större. De äro wäl nu orene utaf de deruti warande stora stenar, och på ett ställe någodt branta; men man tror at de med upränsande stå lätteligen at hielpas, så mycket mer, som de nu redan kunna med medelmåttigt stora båtar befaras både up och neder.

Af denna wattuled betiena sig mäst alla de Socknar, som äro utmed Päjenden belägne, eller hafwa båtsled dit, såsom Rautalambi, Vitasari, Sarjarvi, Laucas, Jemse, Syssmå och Hardola samt Padasjocki och Kuhmos Socknar, jämwäl inbyggarne uti Hollola Pastorat, som består af åtskillige Socknar, hwilket skier i synnerhet, då alla desse fara till Willmanstrand wid den derstädes Mårmässo tiden infallande marknaden, som påstår hela 6 weckor, och är den längsta och ibland de mäst folkrike landtmarknader uti hela Riket, dit de föra sina Victualie och andra persedlar, men enkannerligen torr Fisk ifrån Rautalambi, och ifrån de andre Socknar ditföres mästedels bast: Dit ock Savolax boerne under påstående marknad giöra tre à fyra resor med Tiära, Spanmål, fisk, talg, smör och någodt skinwaror. I anseende till denna Allmogens i Tavastland från gamla tider inkomne wana at fara denna wägen, så wäl som för dess någorlunda beqwämlighets skuld, synes den samma framför den förra, förtjena at upränsas och mera brukbar göras. Förutan förenämde Twänne wattudrag emellan Päjende och Saiman, är ännu det tredie, som går genom Lappvässi, Lumäcki och Valkiala Socknar, hwilket dock nu ej brukas till några resor och jämwäl swårligen synes stå at hjelpas; Likwäl har jag trodt mig icke böra förbigå at äfwen någodt röra om dess beskaffenhet.

I början och närmast in till Lappvässi är en Sandmo widd pass en half mil lång, genom hwilken i förra tider en genomgräfning berättas wara gjord, som sedan mäst igengrodt, och är nu för tiden allenast som ett dike, hwilket om Som-

martiden är tort. Eljest sades, at genom denna Tract infaller uti Lappvässi en liten bäck, hwaruti tilförene warit en qwarn, som för brist på tillräckeligit watn, blifwit ödelagd. Widare uppå denna kant tager en insiö wid, som är en half mil lång, hwilken hörer under Tissala rusthåld uti Lappvässi Sockn; der möter en Malm eller Furuskog, som är en åttondedels mil bred, och sedan är ett Moras, som räcker till Kivijärvi, hwilken Sjö, belägen i Norr och Söder räknas wara 6 mil lång och gräntsar in till Lappwässi och Lumäcki Socknar, samt Klemis Capel, som hörer till Taipalsari Sochn. Utur denna Siö faller en Å, som skal wara wid pass 20 famnar bred och nog djup, hwaruti är en liten forss under Lacka rusthål, som dock skulle kunna upränsas, och komma nu 3- à 4- Bördings Båtar derstädes både up och neder; Ifrån nästnämde Sjö är en half mil till Kannus-koski Sågqwarn, som är tillhörig Borgmästaren Wittstock i Friedriechamn, der är hela åen indämd, så at Båtarne ej kunna komma fram, och är des utan ett fall der sammastädes, hwilket räknas wara en famn högt, och är forssen wid pass twänne stenkast lång. Nedan för denne fors löper åen igenom en Sjö uti Walkiala Sockn wid Sorsa By, och sedan formerar hon en och annan Sjö, samt hafwer åtskillige små forssar uti sig, innan hon utfaller i Kymene-älfwen, ej långt ifrån Mathila By uti Nysnämde Sockn, hwaräst ock Landswägen går öfwer samma Å.

Utom det, at denna wattuled är på åtskillige ställen, och hälst i början wid Lappvässi Sjön, mycket obeqwäm medelst det långa Landsstycke, der båtarne skulle dragas af hästar, så är ock utloppet så långt nedre i Kymene älfwen, at de många och stora upp i älfwen warande forssarne, tyckas göra farten upp åt Päjende Siön alt för obeqwäm, så att detta wattudrag till annat knapt tyckes kunna nyttjas, än till at nedflotta Timber till Sågarne, samt Skiepps wirke, bjelkar och master, uppå hwilka waror likwäl ingen särdeles ymnig tillgång på denna orten finnes, så wida iag kunnat erfara, utan förmenes at Kanuskoski Såg, som nyrligen är uppbygd och ännu ej kommit uti fullkomlig gång, skal innom några års förlopp, för brist på Timber, nödgas at stanna. Således skulle

det tyckas, at af desse nu omrörde wattudrag, det midlersta, som går genom Heinola och Menduharju, wore det beqwämligaste at uppränsas, till en Communications erhållande emellan Päjende och Lappvässi eller Saiman.

Kymene älfwen. Ibland Älfwerne i detta Län, är Kymenen den största, hwilken ock är det enda utlopp som Päjende Sjön hafwer. I begynnelsen faller han genom några Sjöar; men sedermera är han merendels af en jämn bredd, in till dess han några mil ifrån hafwet grenar sig och igenom flera armar utfaller. Utaf det starka utfallet utur Päjende Siön, är han redan i början stor och häftig, men tager sedan ansenligen till af de inflytande många bäcker och åar, och har på de flästa ställen, der han går sackta, skurit sig diupt neder i jorden, och giordt höga strander, warandes hans bredd wäl 3 à 4 Meusquetskått, där som han icke är trängd emellan Bergs klippor. Dess första Forss heter Kalkis uti Asikala Sockn i Tavastland och börjar straxt wid myningen af Päjenden ofwan för Rihilax By, samt går sedan förbi Kalkis-by, hwaraf han har sitt namn; der är intet fall, utan endast ett strömmigt rinnande, som förorsakas af stora stenar och warar wid pass en fierdedels mil; men är dock icke allestädes lika häftigt; kunnandes 3- och 4-bördings båtar der ros både upp och neder.

Wid pass twå och en fierdedels mil derifrån är Jörange Forss, som räknas högst 80 alnar lång, med jämn mark på sidorne äfwen som wid den förra: uti denna är icke heller någodt fall, utan allenast stenar, som förorsaka ett starkt strömmande, dock skattas djupet mitt uti Forssen wara sex alnar. Här kunna ock båtar komma roendes utföre, men måste dragas med rep upp före.

Wid pass twå mil derifrån är Woulen koski forss hwilken är af lika beskaffenhet med Kälkis och Jörange, undantagande at han ej är aldeles så lång som den första, och måste äfwen båtarne dragas med rep upp för denna forssen. En och en half mil derifrån wid Koskeniska är den första forsen i Itis Sockn; han är wäl ej längre, än ett Bosseskott, men är brandt och faller emellan twänne bergsklippor till några famnars högd.

Marken på sidorne berättas bestå af sand och lerjord, och torde denna forssen genom någon omwäg stå at undwikas. Derpå följer Ingeriforss, hwar äst äro, helt nära efter hwar annan, emellan bergs klippor twänne fall, tillsammans wid pass tre famnar höga, och skal marken på ömse sidor wara högländt med sandig eller och stenig jordmon. Wid Kaurama by är en forss med ungefär en famns högt fall, och berg på sidorne, och warar forssandet wid pass en fjerdedels mil. Härpå följer Åravalla forss i Walkiala Sockn; den är grund, med stengrus-botten, och har wäl ej högt fall, dock kan ej heller här någon båt komma fram.

Wid Kyoperila är ett fall af 4 à 5 famnars högd och tämmeligen brandt, med berg under och på bägge sidor, och är jämwäl marken deromkring mycket högländ: Uti denna forss stå Trenne indelte qwarnar. Wid Mathila By äro twänne forssar; den öfre är nog brandt af något mer än en famns högd och wid pass tijo famnars längd, med berg på sidorne och under; sedan är wattnet stridt intil den andra forssen, som menes wara par famnar lång. Wid Kusas By äro trenne fall å rad, alla store och af några famnars högd hwardera, med höga berg på ömse sidor.

Niskala forss har äfwen ett fall, men ej öfwer twänne alnar högt, med stenig jordmån och backar på stranderna.

Widare följa åtskillige små forssar, som dock ros igenom med små båtar. Dernäst kommer man till Kältis, hwaräst är en forss wid pass 200 alnar lång, och deruti ett fall af ungefär en famns högd, med berg på stranderne, som äro tämmeligen högländte, och är äfwen längre in på landet stenig mark. Här är gräntsen emellan Kymenegårds och Tavastehus Län, och går jämwäl Landswägen ifrån Friedricshamn till Tavastehus ej långt ifrån denna forsen öfwer Älfwen, dock utan bryga, betjenandes man sig i det stället af stora Pråmar.

Warilla fall följer härpå, hwilket ej är högre än 2:ne alnar, och menas at båtar skulle komma der fram, om de store stenarne, som äro i forssen, blefwo bårt rögde. Wid Wiala By äro trenne forsar innom en kort distance, hwar af den första och största är wid pass twänne famnar hög och ej mer än

ett bysseskått bred och derföre så mycket mera rapide. Utmed denna forss är en Sågqwarn bygd uti en wattuledning och tillhörer några Friedricshamns boer, hwilken går nu med 4, men är bygd för 8 ramar.

De andre twänne forssar under Umeljocki By följa nära uppå hwarannan, samt hafwa någodt mindre fall än den första. Uti Anniala forss äro trenne afsättningar, hwilka dock räknas för ett fall och lära tillsammans hålla omtrent 6 fammars högd; På sidorne äro berg, och marken högländt, bestående af sand och stenig jordmon. Denna forss räknas wara ibland de högste och brantaste i denna Älf, så at timmerstockar här ofta wid ned släppandet sönderbrytas, och kan ingen lax komma deruppföre, men en ansenlig mängd der af fångas uti de härstädes stälde bragder. Wid Muhukoski är ett fall af en famns högd wid pass, med stenklippor på bägge sidorne och högländ mark deromkring. Sista forssen, innan elfwen grenar sig, är wid Achvio, hwaräst äro trenne fall, med någon distance emellan hwardera, hwilka tillsammans kunna utgöra wid pass twänne famnars högd. En fierdedels mil nedan om sistnämde forss, och ongefehr wid gräntssen af Kymene och Pyttis Socknar, af hwilken förra, denna älf hafwer sitt namn, begynnar han at dela sig, och faller sedan genom 6 utlopp uti hafwet. Det första eller längst till öster kallas högforss ådran, uti hwilken är ett brandt fall med en Sågqwarn; den andra är Kymene grenen; 3:o Sutela grenen 4:o Kaukola grenen 5:o Pyttisgrenen, och 6 Abborfors, hwilken hafwer twänne Grenar, som dock löpa tillsammans, nära in till Saltsiön under lille Abborfors by, der marknad årligen hålles; Alla desse grenar hafwa sine forssar och fall, men den största och renaste, är den tredje grenen, som löper förbi Sutela By.

Vti Kymenegårds län äro, utom de nu omförmälte store wattudrag, inga som till warors transporterande kunna nyttjas.

Sjöar och Strömmar i Nylands o. Tavastehus Län.

Deremot äro uti Nylands och Tavastehus Län flera stora både Sjöar och Ström fall, som hafwa utlopp i hafwet.

Päjenden.

Päjende, som ligger i Norr och Söder, är den största Sjö i Tavastland; dess längd ifrån Laucas Sockn till utloppet i Hollola Pastorat och Asikala Sockn, räcknas till 15 mil; men

han är ej bredare än 2 à 3 mil, och hafwer uti sig en myckenhet hollmar öfwer alt, hwaraf en del äro bewuxne med god furuskog, den skogelden ej kunnat skada, dess diup är uti wikarne 40, men längre ut wäl 100 famnar.

De Socknar, som till denna Sjö ligga närmast äro, norr ut Laucas, öster ut Syssmä, Söder ut Hollola samt Asikala, och wäster ut Padasjocki, Kuhmois och Jemse Socknar; men längre norr ut öfwan för Laucas hafwa ock följande tränne Socknar, nemligen Sarjärfvi, Witasari och Rautalambi, genom Siöar och strömfall, som inlöpa wid Laucas, hwardera sitt särskilta wattudrag och Communication med Päjenden.

Wattudrag som falla i Päjenden. Sarjärvi siöarne.

Det första hafwer sin början uppå Österbottens gräntsen på en Lands rygg, som stryker fram långs åt hela Osterbottens gräntsen; där är, äfwen som wid Lippo i Ruovässi och flere ställen, en källa, stor som ett notwarp, hwilken tillika delar wattnet åt Österbottns sidan norr ut, samt åt Tawastland söder ut. Denna källa är belägen 7 mil ifrån Sarjärvi kyrka till W. N. W. och kan man komma henne nära på en fierdedels mil med båt. Den bäcken, som rinner utur henne, är en half mil lång och faller uti en Sjö, Kuhjärvi kallad, af tre fierdedels mils längd; utur samma Sjö är ett utlopp, där man kan ro in till en liten Sjö Kiminga benämd; derpå följer åter en Å, som är en half mil lång, och här och der någodt stenig och grund, så at båtarne måste dragas derigienom, när lågt watten är; der tager Pähejärvi Sjö emot, hwilken är en mil lång, och hwarutur faller Mulika Forss, som ej är lång innan man kommer till Högiståmäcki forss, en åttondels mil lång, hwaruti är en qwarn, och kunna båtar wäl släppas utför samma forss, men måste dragas uppföre; widare äro på en half mil åtskillige små sjöar, med åar emellan, hwilka senare wäl äro orene, dock sådane, at twåbördings båtar kunna komma där fram. Vti en af dessa Åar, Kouhari kallad, är en liten qwarn, tillhörig en By, som heter Calmar; Sedan kommer man till Callmare Siö, som är en fierdedels mil lång, utur den samma faller Callma-forss, och en half mil längre fram är Muitariforss, hwilka bägge dock ros igenom, med småbåtar; derpå följer Mahlujärvi Siö en half mil lång, och sedan är

Wickta forss, hwilken är så stenig och grund, at båtarne där måste dragas öfwer land ett par stenkast wid pass; Sedan kommer man i Sarjarvi Sjön, som är ren och 10 till 15 famnar djup, samt trefierdedels mil lång, uti hwilken är nära wid kyrkan ett inlopp utur Pyhä Siön, som är en och en fierdedels mil lång och wid pass äfwen så bred, warandes uti berörda inlopp åtskillige steniga forssar med qwarnar uti, så at man med möda kan med små Båtar leta sig derigienom.

Uppå mästedelen af denna nu omrörde mark äro orörda och mogna Furuskogar, och mångastädes så kallade malmer, hwilka bestå af Sandjord, men närmast in till Osterbottn äro de, äfwen så i denne som i Witasari Sokn, swagare, hwilket lärer för orsakas af den torra samt mycket högläntа jordmån, som är uppå gräntsen. Mer berörde Sarjärvi Sjö utfaller genom Tarvala forss, som är ett par stenkast lång och stenig, så at twåbördings båtar med möda kunna komma där fram. Widare är strömmigt watn på en fierdedels mil in till en Sjö, som kallas Somanen, hwilken är en mil bred och en och en fierdedels mil lång. Vtur besagde Sjö faller en Å med Forssar uti, där man dock kan ro in till Sjön Kumanen, som är en half mil lång; Sedan tager Hetama forss wid, där inga båtar kunna komma fram, utan måste dragas öfwer land en åttondedels mil, där efter är någorlunda rent wattn in till Anenkoski och Padenlax, under hwilken senare forss desse wattn sammanfoga sig med Witasari-Sjöarne, och genom Kusankoski, hwaräst båtarne dragas litet stycke öfwer land förbi forssen, nedfalla vti Saravässi Sjön wid L[a]ucas kyrka.

Witasari Siöarne. Wäster åt ifrån förenämde Strömfall, går ett annat igenom Witasari Sockn, det tager, äfwen som det förra, sin begynnelse uppå Osterbottns gräntssen, utur en liten Siö Murajärvi benämd, hwarifrån watnet äfwen wäl faller både Norr och Söder ut. Denna ådra går ej långt förr än en liten Sjö, Alvajärvi kallad, emottager, hwilken igenom en smal och kort Å faller in uti Kolima Sjön. Denna Kolima är några mil lång, och utmed honom ligger en annan äfwen så stor Sjö, Kivijärvi kallad, som intet har något inlopp. Bägge falla neder uti Keitele, som är den största af Sjöarne i denna Sockn.

Forssen emellan Kolima och Keitele är mycket stenig, så att Båtarne där dragas upföre med widjor; men komma där och utföre; dock så, at man med stänger stakar sig fram till at wäija stenarne, och är detta det swåraste ställe uti hela detta wattudraget.

Ifrån mera nämde Kivijärvi Sjö äro twänne utlopp, det ena, nemligen på östra sidan, genom Kämäri forss, och det andra genom Läpplä in uti en liten Sjö, och sedan genom Hilmo forss uti Wuosijärvi Sjön, som är en mil lång, hwarutur faller Huopana forss; dernäst möter en liten Siö, utur hwilken Keihari forss faller in uti Keitele Sjön. Derpå följa åtskillige smärre Sjöar och ren båtsled ända till Pådenlax, hwaräst, som redan är sagt, detta wattudrag sammanstöter med Sarjärvi wattnen. Uppå hela denna Tracten äro passable skogar och deribland furu; men mera grankärr och torra Sandmoar, eller ock Löfskog, som efter Swedielanden upwuxit.

Rautalambi wattnen.

Det tredie wattudraget ofwan för Päjende, går genom Rautalambi Sockn, som är belägen öster om Witasari. Den första Sjön heter Koivujärvi, som är 5 mil lång; han ligger uti Pielavässi Capell gäld, hwaraf den ena hälften hörer till Rautalambi och den andra till Idensalmi Sockn uti Nyslotts län. Utur samma Sjö faller en Å, som är en half mil lång, och någodt Strömmig, men utan forssar, in uti Pielavässi Sjön, som är tämmeligen stor, och kårt. Deruppå följer Nilika Sjön, som är fyra mil lång; utur denna Sjö går en Ström som är en half mil lång, och wäl någodt strid, men utan forssar, undantagande wid Sävijärvi, där man dock medelst stakande kan komma igenom med twåbördingsbåtar, hwaruppå Rasvangovässi siön följer: En half mil norr om Ra[u]talambi Kyrka sammanstöta förenämde watn med Iswässi Sjön, som är 4 mil lång, hwilken Sjö åter till N. O. hafwer ett inlopp af en Å, kallad Sounjocki, som är nog diup för trebördingsbåtar och sträcker sig ända till Pieksmäcki Sockn i Nyslotts Län, där en Åhs möter, hwaräst båtarne måste dragas ett stycke öfwer land. Ifrån Isvässi kommer man igienom små Sjöar och Åar utan hinder till Rautalambi kyrka, och widare en mils wäg till Konakoski, hwaräst Sjön Kondovässi börjar, hwilken är

twå mil lång till Sikakoski, och en fierdedels mil längre fram är Källakoski, hwilka forssar äro swåre, och blifwa båtarne der nedersläpte. På denna Tracten infaller ock uti detta wattudrag Hangavässi Sjön, och löpa sedan desse watn genom Kynsivässi till Kapekoski, hwaräst är ett högt fall, samt widare genom Kusivässi neder åti Saravässi Sjön, genom Lauca Wirda forss, der trebördings Båtar hafwa tillräckeligit watn.

Inbyggarne hafwa så mycket de förmått, hwarpå sin ort, upränsadt alla desse tre wattudrag för deras egne resor skull till Willmanstrand, men mera för deras Soldaters fortskaffande till möten, efter som få Landswägar äro på desse aflägse orter, där man om Sommaren kan komma fort: dock kunde många ställen ännu mycket förbättras, och menes at det skulle med drägelig kostnad, tid och möda aflöpa, om wärket blefwe rätt angripit.

Alla dessa watn falla utur Saravässi Siön genom Kuhankoski, hwaräst äro nära efter hwarannan twänne fall utförr Bergshällar, hwilka tillsammans wäl kunna räcknas till något mer än twå famnars högd, och wid pass 15 alnars bredd, med klippor på sidorne; derifrån är en ren å till Läppevässi Sjö, hwarpå följa Trenne Strömmar, nämligen Kiskekoski, Yllemenkoski och Wajankoski, af hwilka den sidsta hafwer ett fall, för hwilkets skuld båtarne där måste dragas ett litet stycke öfwer land.

Här börjar Päjende-Sjön, som sedan är ren alt in till dess utlopp wid Kalkis forss.

Ett wattudrag i Jemse Sockn.

Ännu har iag trodt mig här böra omröra ett strömfall, som utlöper wid Jemse kyrka och uppå Chartorne äro föga utmärkt; det börjar W. N. W. ifrån Nyssnämde Kyrka uti en liten Sjö, Jemsevässi kallad, hwilken hafwer sitt ursprung i Keuru Sockn, utur kärr och källor, och utfaller genom ett litet Sund, hwarwid Petajavässi Capell är belägit.

Widare äro uppå en trediedels mil åtskillige starka Forssar, med strömt wattn emellan, in till en Sjö Salos vässi benämd, en och en fierdedels mil lång; der utur faller en starkt rinnande Å, Kalmavirda kallad, till en liten Sjö Kalmavässi. Derpå följer åter en Å, som heter Sinienwirda, der twåbör-

dingsbåtar ros utföre, men med stakande och dragande arbetas uppföre; den löper uti en Sjö, som kallas Rautavässi, af en mils längd, hwarutur faller en lång och stark Ström, wid namn Walkialomen, som är af samma beskaffenhet, som den sistnämde. Sedan kommer man till Lahnajärvi Sjön, som är wid pass en half mil lång, och litet stycke derifrån är en Sjö, som kallas Hangarisvässi, hwarutur en Å, hwilken på samma sätt befares, som de twänne sistnämde, faller in i Päjende Sjön. Utmed detta wattudrag berättas ej mycken Furu, vtan mäst Gran och löfskog wäxa.

De Strömfallen, som inflyta i Päjende genom Kuhmois och Padas jocki Socknar, äfwen så wäl som de öfrige Sjöar i Tawastland, som med dem hafwa Communication, och på wästra sidan om Päjende äro belägne, går iag här i tysthet förbi, efter som de redan äro uptecknade på de öfwer den projecterade durchfarten ifrån Päjende till Biörneborg författade Chartor, och dessutom af den förordnade durchfarts Commissionen nu warda på det nogaste beskrefne.

Eljest äro innom 5 mils Distance trenne wattudrag, som börja uti Tawastland ej långt ifrån Päjenden, och utfalla uti hafwet genom Nyland, af hwilka något dera torde stå att med nyssnämde Sjö sammanbindas, och således, med tilhielp af de redan omtalte wattudrag, tjena till Transporterande af de waror, som wid Päjenden och de längst aflägsne orter i Tawastland, så wäl som wid Saiman, falla. *Om wattudrage i Nyland.*

Det första är det, som utfaller vid Borgo. Det berättas hafwa sin uprinnelse utur en liten insjö, som är belägen emellan Martilla och Simola Byar uti Kerkylä Capell gäld i Hollola Pastorat. Imellan besagde insjö och Wässijärvi Sjön, som, genom en helt kort och merendels ren å af några 100 alnars längd, infaller wid Wägsiö uti sielfwa Päjende, är en ganska hög, fast icke särdeles bred, sandåhs, som räcker in till Wässijärvi stranden utmed Lachtis By. Jag lämnar därhän, huru wida man kan med genom gräfning skaffa en båtsled der fram, hwilket ser swårt ut dels i anseende dertill, at denna åsen berättas bestå af sand, som snart igenfaller, dels ock emedan merberörde insjö skall ligga mycket högre än Wässijärvi, och *Borgo åen.*

är så liten samt skall hafwa så swag tillförsel af wattn ifrån sina ådror, att den förmenes ej kunna fournera tillräckeligit wattn åt twänne utlopp, om hwilken omständighet durchfarts Commissionen lärer få tillfälle at närmare undersöka. Åtminstone kunde förenämde Communication erhållas medelst en nederlags och Lastage platts inrättande wid Lacktis By, samt warornes öfwerförssel öfwer land denna korta wägen: Warandes handelen redan ifrån gamla tider wand till denna orten, nemligen till Anianpeldo By, som är belägen utmed ofwanberörde Å, emillan Wässijärvi och Päjende, och hwaräst en ansenlig myckenhet Allmoge sig årligen inställer till de derstädes inrättade marknader.

Denna Å räcknas wara 10 mil lång, fastän landwägen emellan Wässijärvi och Borgo ej är mer än 7 mil. Hon är i början helt smal och skal på 4 mils längd ej hafwa något fall, fastän hon på somlige ställen är något strid. Wid Tönnerusthåld uti Årimattila Sockn är ett brandt fall med berg under, så wäl som på sidorne, samt mycket högländt mark deromkring, uti hwilken forss äro twänne indelte mjölqwarnar, och är Åen på denna Tracten ej mer än 9 à 10 famnar bred. Twå och en half mil längre fram är först Puckila fors, som dock är utan särdeles fall, och strax derefter följer Narrkoski, hwilken forss är mycket tillhopa trängd emellan twänne bergs klippor, och skattas dess fall wara twå och en half famn högt. Vti denna forss är på ena sidan en Sågqwarn, och på andra sidan står Byens mjölqwarn: bestående denne By dels af Frälse och dels af Chronojord.

En fierdedels mil ifrån Narrkoski är wid Syvenoja by en fors med en Sqwaltqwarn uti, hwilken forss är helt låg, äfwen som marken på ömse sidor, deruppå följer Käpäkylä forss, som räknas wara 18 à 20 fot hög och 60 à 70 famnar lång; Widare är Nalkila forss, och ett stycke längre fram Askola forss, hwilka ej äro särdeles store; warandes Åen på denna Tracten redan öfwer 20 famnar bred; Widare, sedan man passerat ett och annat stenigt ställe i wägen, är Wackola forss, hwaruti äro myckna stenar och ett fall, som skattas wara wid pass lika högt med förberörde Käpäkylä forss. Un-

der forssen är berg, och marken på sidorne är högländ. Därstädes äro ock fyra qwarnar hwaribland en är tillhörig ett rusthåll i nejden. Längre fram är på Säteriets Hemtola ägor en forss utan fall, der äfwen en Sqwaltqwarn är bygd, och en fierdedels mil längre fram på rå och rörs hemmanet Grindas ägor är Kerko forss, hwaräst är ett helt litet, men med stora stenar upfylt fall.

Omtrent ett bysseskott längre neder är wid Biskopps Ladugården Strömsberg ett fall, som räknas wara ungefär 2 famnar högt, med höga backar på bägge sidorne. Sedermera är Åen trefierdedels mil ren och stilla alt in till Borgo stad; nära in till Staden är hon mycket grund blefwen, utaf den sand som nederflutit, men en fierdedels mil ifrån Staden, wid Gammalbacka, der hafs fjärdarne emottaga, är farvattnet nog djupt för Lastade skutor.

Det andra wattudraget ifrån Tavastland hafwer twänne ursprung, och går genom Mentzelä och Borgo-Socknar. Den wästra Grenen börjar emellan Olka och Sulkava Byar wid gräntssen af Janakala Sockn, ungefär en half mil nära in till den Åen, som faller in uti Tavasthus-sjön, hwilken Å på 3 mils wäg är ren och utan forssar, undantagandes wid Läppä, der dock båtar ros både upp och neder. *Mentzelä Åen.*

Den östra grenen af detta wattudrag börjar uti Hongistoskogen i Kerkylä Capell och Hollola Sockn. En mil ifrån begynnelsen är wid Saris rusthåll en lång slutt forss med en mjölqwarn uti. Dernäst är wid Frugårds Säteri en Forss af lika beskaffenhet med den nyssnämde, hwaruti en Sågqwarn är bygd. En fierdedels mil der nedan före, wid Halkis By, är en twärbrandt forss af 5 famnars fall emellan twänne höga Bergs klippor.

En fjerdedels mil derifrån wid Kopsby och Laha Byar är ett långt och brandt fall, äfwen wäl af 5 famnars högd till det minsta. Strax der nedanföre wid Hävonsälke är åter en Forss, men liten. Likaledes wid Kyrveskoski By. Wid Löfkoski är en Forss med trenne höga fall. Der nedanföre wid Ninkoski by är en liten forss, uti hwilken, äfwen som uti alla de föregående Forssarne, äro twå à tre Sqwaltqwarnar bygde.

Vnder Wähkoski är ett medelmåttigt fall der en god miölqwarn står. Straxt där nedanföre wid Bo-Sates gård är en nästan dylik forss, där äfwen en mjölqwarn är bygd. Wid Tjusterby är den sista Forssen med mjölqwarnar uti, hwarifrån Åen utfaller i hafwet wid Swarts-å By uti Borgo sockn, och berättades, at denna Å är in alles 7 mil lång.

Wäster ut, wid pass en fierdedels mil nedan om Frugård, rinner Sibbo Åen fram, hwilken hafwer sitt ursprung utur ett stort kärr, Hangaso kalladt, och wäl är liten i begynnelsen, men menes kunna göras större, om utloppet utur berörde kärr gräfwes djupare: warandes förenämde land Stycke lågländt, så at det torde stå utan stor möda at genomgräfwas, eller kunde i annor händelse en Landswäg därstädes anläggas och warorne öfwer land Transporteras.

Vti denna Å är en enda hög och brandt forss Källfors kallad i stället at 7 stycken forssar äro uti Menttelä Åen nedan om Frugård, och utloppet af denna Sibbo Åen är uti Sibbo wiken, hwarest berättas wara en god och säker hamn för de största Skiepp.

Wattudraget åt Helsingforss.

Det tredje och sista wattudraget i Nyland faller igienom Loppis, Nurmjärvi, och Hellsinge socknar, till Hellsingfors, och utgör wid pass 9 och en half mil. Det tager sin början uppå Gränssen af Tavasthus Län och nedre Hollola Härad wid Punga-Ängs-rå, hwarifrån en mycket smal å rinner en Åttondedels mil; sedan är lika långt stycke kärr och Moras utan öpning till Torolambi, hwilket ock widare räcker en fierdedels mil, till dess åen åter framkommer en fierdedels mil åfwan för Herejocki By, och rinner genom en sank mark en half mil wäg till Arolambi By, hwarin till hon är ännu så liten, at allenast ökståckar kunna der framkomma. Wid nyssnämde By tager en liten sjö emot och sedan uppå tre åttondedels mil distance är Åen utan forssar in till Hähäforss, hwilken räknas wara 100 famnar lång med en myckenhet stora stenar upfyld, och löper i Krok; men denna forss förmenes kunna undwikas, om en liten stenig backa, som är derstädes, skulle genom gräfwas, hwilken Passage ock blefwe wid pass 60 famnar kortare. Derifrån är en fierdedels mil ren å till Arolambi

qwarnforss, hwilken är af nästan lika längd och beskaffenhet med den sistnämde forssen, men med än större stenar uti. En half mil längre ned är Wanhamylly-forss som är 20 famnar lång och stenig, samt hafwer lågländt, men stenig och hård jordmohn på ömse sidor. Där är åen tämmeligen bred och rinner helt sackta tre fierdedels mil, samt går wid Hywinge-By genom en liten Sjö, som är en åttondedels mil lång och twå famnar djup med blöt bottn; ut med hwilken sjö är Hyringe [= Hyvinge?] qwarn forss, som är stenig med hård och backot jordmon på sidorne, samt 30 famnar lång.

Af lika storlek och beskaffenhet är ock Petäjä forss, som ligger tre åttondedels mil längre fram; alt här in till och än widare, äro på bägge sidor stora och föga nyttjade furuskogar, in till dess en Sågqwarn wid Radskog, en fierdedels mil ifrån Hyvinge, blifwit för några år sedan anlagd. Uppå denna Tracten är Åen redan tämmeligen bred, och tager än mera till gienom en Å, som ett litet stycke ifrån Rippu By deruti infaller utur Esbo Sockn wester ifrån, hwarästt äfwen goda skogar finnas.

Wid sistnämde By är en liten forss, som på några famnars längd ej skal stupa mer än en aln wid pass, och således wara lätt at upränsas. Ej långt derifrån infaller till höger en stor bäck ifrån Klemetskogs Sågqwarn och utur Tusby Träsk, der stora Timmerskogar äro. Wid Söd skog eller Meilby äro, innom en åttondedels mil 3 à högst 4 forssar, som förorsakas utaf stenar och menes kunna upränsas. Sedan är rent wattn en mil wäg, in till dess man kommer till Quarnbacka, der twänne Mjölqwarnar äro bygde, och jemwäl en bro är lagd öfwer Åen för wägen emellan Borgo och Åbo. I denna Forss är ett fall, som räknas till 6 alnars högd och är han uppfyld med stora stenar. På ena sidan om forssen är Berg och på den andra en hög lerbacka; han kunde till äfwentyrs genom en omwäg af 5 à 6 Bysseskotts längd, gräfwas förbi, genom Quarnbacka Byens åker till wänster, hwaräst är en däld och sedan en skogs bäck, som kunde lätta och förkorta gräfningen.

Widare äro uppå en half mil, innan man kommer till Tolkby, några små forssar, som härröra endast af stenar, men

wattnets sluttande är helt ringa, så at man kunde ro uppför Forssen, om samma stenar bårtrögdes.

Därnäst, och wid Tolkby Sågqwarn, är en Forss wid pass åtta fot hög, men det berättes at den ej warit högre än en och en half mil [fot?] förr än uppdämningen för Sågens skull skiedt. Bottnen mitt uti är stenig och på bägge sidorne äro höga lerstrander. Det hålles före at denna Forss wäl kunde göras till båtsled, om Sågen woro bårta.

Sedan är, utom ett enda stenigt ställe, som finnes ej långt ifrån Gammalstads Forssen, lungt wattn öfwer en mil; och under wägen infaller Kyrkeby Åen öster ifrån, där äfwen en Sågqwarn är anlagd, hwilken Å kommer ifrån Ockois uti Mentzelä Sockn, och är tämmeligen bred.

Den sidsta Forssen är wid gammal Staden, där Landswägen går öfwer Åen med en kårt Bro, och hwaräst äro twänne mjölqwarnar, indelte den ena åt Landshöfdingen i orten, och den andra åt Helsingfors Magistrat på deras lön; Forssen är nu wid pass 8 alnar hög, men wore äfwen wäl mycket lägre, om dammen wore borta. På båda sidor om forssen äro Bergsklippor 3 à 4 famnar höga, och bottnen består af berg och stenar; men på wästra sidan är lågländt mark genom en äng, där ock en liten bäck på halfwa wägen kunde wara till hjelp at gräfwa denna forss förbi.

Hamnen wid Helsingforss. Derifrån är en half mil till Helsingfors stad, och nästan lika långt till utloppet wid hafwet. Denna hamn är en ibland de bästa i Riket, omgifwen med Berg rundt omkring, och öfwer alt med god ankarbotn af lera, warandes djupet in wid Staden 3 à 4 famnar och wid Tjäruholmen 5, samt längre ut 9 à 10 famnar, men uti inloppet ifrån Saltsjön, hwilket är på trängsta stället ungefär 30 à 40 famnar bredt, är 14 famnars djup.

En närmare efterrättelse om desse Strömfallen har jag ej kunnat bekomma, och om denna beskrifning uti alla omständigheter icke wore aldeles accurat, så lärer wäl andå en nogare undersökning och afmätning deröfwer böra författas, i fall någotdera af desse wattudrag skulle finnas förtjena den reflexion, at någon durchfart där komme at inrättas. Imedler-

tid skulle iag skatta mig lyckelig, om detta mitt ringa arbete dertill kunde gifwa någon anledning. Härwid hade warit nödigt at bilägga en noga och pålitelig Charta, till at göra min beskrifning öfwer dessa Strömfall tydeligare, hwilket och mycket hade hulpit mig, och tjent till wägledning uppå denna resa och undersökning; men en sådan har ej stådt i orten at bekomma, för den brist som här är, och altid warit, på nödige Landtmätare, hwilka ej en gång hinna med de syslor, som dem dageligen anbefalles, mindre kunnat göra några stora afmätningar öfwer landet, utan har jag måst dels efter gamla tryckta Cartor, dels efter berättelser författa den här bifogade, hwilken allenast ungefärligen wisar belägenheten af de nu omtalte Sjöar och wattudrag, samt de socknar, dem iag genomrest, eller eljest fådt kundskap om.

Vtaf förberörde beskrifning öfwer Wattudragen i desse Länder, ser man nogsamt, huru sorgfällig Naturen warit, at genombryta detta land med Sjöar och Strömmar, hwilka, jemte de otaliga kärr och Morast, intaga en stor del, och tör hända hälften af Landet; Och som uti desse watn icke mer fås mycken fisk, så äro de Landet mera till skada och hinder, än til hjelp i dess bebyggande, så framt de samma icke kunde göras brukbare, dels till den så nödige Communicationen inne uti sielfwe orterna, hälst här, hwaräst Landets Bergacktiga och oländiga belägenhet på många ställen förhindrar beqwäme Landswägars inrättning, dels ock till landets misteliga Producters och rå ämnens afförsel till Sjöstäderne. Om detta bragtes till wäga, skulle det wara det kraftigaste medel till detta landets uppkomst.

Här till dags har det icke kunnat förkofra sig, i synnerhet på de aflägsnare orter, i anseende dertill, at Inbyggarne äga få drägter, och deras resor, som alt måste skie om wintertiden, falla dem så kostsamma, at de, till exempel, Rautalambi-boerne, som bo längst bårt och behöfwa 4 eller 5 à 6 weckors tid till en Stads resa, och kunna ej heller göra mer än högst twänne sådane på en winter, eller föra mer än 4 à 5 Tunnor Säd efter en häst, måste förtära under wägen en stor del af deras winst. Ofta hinna de ej heller afföra all

den Säd, som de i goda år bekomma, utan nödgas, emot deras wilja, sjelfwe consumera det som öfwerblifwer, och inne i landsorten omögeligen står at föryttras. När åter så händer, at winterföret aldeles slår felt, kunna de icke ens komma ut med sin Spanmål, hwaraf en elak hushållning med flere oredor sig hos många af dem inritat. Äfwen så har det gådt med pund waror och hwad mera som de kunnat hafwa at aflåta; och aldraminst har dem warit möijeligit at göra sig nytta af de tunga Producter, som af Skogen kunde åstadkommas. Inbyggarne hafwa således ej fådt nyttja alle sine förmoner, utan en allmän fattigdom har tryckt och trycker dem alt framgent, om icke ett beqwämare och säkrare medel till deras warors afförande kan till wäga bringas. Ett slikt detta Lands tillstånd har bewekt wår Nådige Öfwerhet, at wara sorgfällig huru de här befintelige Strömfall, och enkannerligen det, som leder ifrån Päjende Sjön till Björneborg, må kunna göras navigabelt, hwilket förslag ock förnimmes redan uti Högstsalig Konung Carl den IX:des Regering hafwa warit påtänkt; men, förmedelst emellan komne hinder, blifwit in till dessa tider upskutit.

Commissionen, som i detta ärende blifwit affärdad, lärer innan kort, när undersökningen hunnit bringas till slut, afgifwa sitt betänkande, om och på hwad sätt en Canal, på berörde Tract står at anläggas.

Men hwad nu egenteligen beträffar de Strömfall som uti Kymenegårds och Nylands län befinnas, hwarom iag fådt särskild befallning at undersöka och min oförgripeliga tanka yttra, huru wida de till segelfart må stå att giöras beqwäma; Så möta wäl härwid de swårigheter, at Päjende Siön är belägen, till det minsta, 50 famnar högre än hafwet; lärandes Saiman wara ungefär af samma läge, och kan således ingen ordentelig och rymnig Canal på desse orter inrättas, med mindre at en stor hop Slussar måste byggas, hwar till, så wäl som till gräfwande, murande, och Bergs undansprängande, en ansenlig kostnad erfordras. Härtill kommer, at marken här i Landet (undantagande i Tavastland) är mycket ojämn och med Berg och Högder många städes upfyld, at således ej utan stort

beswär och kostnad genomgräfningar kunna skie, och watnen sammanledas, ehuruwäl på ett och annat ställe, genom wattnes långslutta fallande, någodt af förberörde högd winnes, utan at slussar der behöfde at inrättas.

Jemwäl är ock detta Land den olägenhet underkastadt, at Sommaren är här ganska kort och arbetet i åkren, men enkannerligen i Skogen, hwarutaf mästadelen af inbyggarne hämta deras näring, mycket drygt och mödosamt och betarfwar mycket folk, så at de ej wäl kunna göra några resor med Öpet wattn utan på twänne tider, den ena emellan sädestiden och höanden, och den andra om Hösten, sedan deras bärgning är till ända, at således Canaler i desse kalla och skogs länder ej kunna så länge och så ofta om åhret nyttjas, som i de warmare orterne;

Desse hinder äro wäl swåra, men tyckas dock ej wara af den beskaffenhet att de böra kunna afstyrka ifrån en durchfarts inrättande härstädes, hälst om wärket på ett simpelt sätt angripes.

Det är ej at wänta, det ett wärk af så widt utseende, som en durchfart är, skulle utan någon kostnad aflöpa, ej eller at det innom en kort tids förlopp skal löna sig: Ty en ifrån urminnes tider inrotad armod och machtlöshet i ett land behöfwer ock tid at åter kunna öfwerwinnas och hjelpas.

Detta Land synes ock så mycket mera förtjena en öm åtanka i detta fall, som det är Rikets förmur, och månge Provinciers i Riket Wisthus och Spiskammare, och hela Riket hafwer sin ofelbara nytta och förkofring, derigenom, at en så angelägen och så nyttig Province warder uphulpen: Och änskönt de effecter, som Finland nu för tiden kan åstadkomma, hwilka här nedanföre skola närmare beskrifwas, icke skulle anses för så dyrbare, månge och ymnige, at de kunna löna någon stor bekostnad: Så är dock otwifwelacktigt at enär utwäg gifwes till deras lättare afförsel och Debit, måste de till mängden märkeligen förökas; Och när landet genom Inbyggarnes flit och industrie samt tiltagande förmögenhet bättre warder opodladt, är det lika säkert at förmoda, at månge nye Producter, samt förut icke påtänkta närings medel i liuset

framkomma; När således Näringarne förökas, måste naturligtwis antalet af nyttige Inbyggare alt mer och mer tilwäxa och befrämja, ej allena detta Landets, utan jämwäl hela Rikets wälmåga och styrka.

Detta alt tyckes med skäl kunna anses för wissa påfölgder af en wäl nyttjad durchfart i ett godt Land. Nu på det ett så högnödigt wärk likwäl måtte kunna utan Rikets alt för stora känning tilwäga bringas, är min oförgripeliga tanka, at till fartens lättande, borde wäl på ett eller annat ställe, hwaräst branta, men korta Strömfall äro, som icke stå at kommas förbi, Slusswärk byggas, och hälst efter Herr Commercie Rådet Pålheims förslag, af träd, hwarpå, så wäl som på Arbetsfolk, är nog tillgång i orten; Men i öfrigit borde de ställen, där forssarne endast härröra af Stenar, hwilka ställen utgöra det största antalet, upränsas med tillhielp af kuanor [?] och dylika Machiner. Der som swårare ställen, såsom stora Sandåsar och bergacktige Tracter, äfwen wäl höga och låga fall möta, hwilka icke utan alt för stor kostnad stå at genomgräfwas eller ock undwikas, där kunde folk med någre friheter upmuntras at sig nedsättja, hwilka utan uppehåll och för en lindrig betalning, efter derå inrättad Taxa, skulle med körsslor hjelpa de resandes waror och båtar fort.

På sådant sätt är farten emellan Cajana och Uleå för lång tid tilbaka inrättad, hwilken fart jag trodt mig wara efterlåtit någodt omständeligare wid detta tillfälle, omröra:

Där äro, sedan Uleå träsk lycktas, som är 5 mil långt, 5 forssar uppå 10 mils distance, nemligen först Niskakoski, en mil lång; Ahmaskoski, tre fierdedels mil; Utakoski, en half mil; Pyhäkoski, 3 mil, och sist Merikoski, en fierdedels mil lång; allesammans med stora stenar upfylda. Vti de twänne första och i den fjerde äro jämwäl fall, hwilket Sista är så brandt, at då twänne båtar följa nog nära efter hwarannan, kan den senare ej se den förra, medan han passerar utföre; Sådant oacktadt, föres likwäl Trebördings båtar där utföre med en läst tjära, eller ock någodt mera, af twänne karlar, förutan styrmannen; och skier styrandet med en åra af ungefehr 6 alnars längd, och wid pass 3 qwarters bredt blad, Denna fart

går så fort, at den ej påstår fult en timas tid utför Pyhäkoski, som är 3 mil lång, och i proportion wid de andre forssarne.

Båtarne äro ordinairt 4 à 5 famnar långa, smala, lätta och flata, så at de ej gå djupt, samt med flat köhl, och är likasom en meda af fast granträ slagen längs under köhlen, på det båten må gå desto lättare, när han på återresan drages öfwer land. Wid hwarje forss ömsas styrmannen, hwilken wid de största, såsom Niska- och Pyhäkoski, är för denna Syslas skuld fri för Knechtehåll; han får i betalning för hwarje båt, ifrån 18 à 24 öre, in till 1 D:r K:rmt, alt efter Forssarnes storlek; Wid återresan som göres på tre dagar, stakas båtarne uppför Forssarne, och där som fall äro, hwilka högst skattas till ett bysseskotts längd, bäras sakerne, och toma båten drages af en karl, då en annan håller honom med en stång ifrån landet; men Pyhäkoski är här till alt för brandt och strid, derföre måste båten, så wäl som warorne, derstädes dragas öfwer land af Hästar, derwid är den inrättningen gjord, at åtskillige hemman äro anlagde wid nedre ändan af samma Forss utmed wägen, hwilkas åboer äro förplicktade at skaffa hästar enär någon resande sådant påkallar och njuta derföre frihet för roteringen samt bekomma i betalning för en tom båt om 12 och högst 15 tunnor tjäras drägt, hwilken drages med twänne Hästar, en Carolin, och apart för warorne, som föres på släpor gjorde af twänne stänger. Till denne förssel är ock runda samt smala Tallstockar lagde på wägen en aln wid pass ifrån hwarandra, så at Båtarne och Släporne må gå lätt; Och emedan denna forssen gör en stor bugt; altså är en wäg gent öfwer landet derstädes gjord, hwilken ej är öfwer en och en half mil lång.

De waror, som föras utför denna Uleå ström, äro Tiära, Smör, Talg och Gäddor, jämwäl under tiden Crono-spanmål: Ty allmogen på den orten har ingen säd att sälja. Äfwenwäl nedsläppes där masteträd, ända till 15 famnar långe, tillsammanbundne, 3 träd i bredd, med stor ändarne förut; hwilken flotta af Styrmannen hålles med ett rep bakom båten. Dock händer under tiden, at de uti Forssarne sönderbrytas. Af denna farten betjena sig Borgerskapet i Cajana och Uleå, samt

Allmogen uti de nästgräntsande Socknar, såsom Paldamo och Sotkamo, jämwäl åtskillige ryska köpmän; och ehuru farlig och mödosam den är, och änskönt på den orten sällan tryter åkeföre om wintren, som derstädes warar längre än på de flästa öfrige orterne i Riket, så nyttias den likwäl åtskillige resor om Sommaren utan at Allmogen deraf hindras uti sin bärgning och annan näring, hwilket hindrande af mången plägar inwändas emot nyttan af Canalers inrättande i Finland.

Vtom hwad som redan är anfört om de wid Päjende sjön boende inwånares resor med båt till Willmanstrand igienom Heinola och Mendaharju, brukas slike resor af Allmogen uti Läppävirda Sockn i Savolax och Medeldels Härad, därest på ett ställe, Warkaus kalladt, tomma Båtarne släppas neder, och dragas med rep tillbaka uppför Forssen, men warorne släpas med Hästar ett stycke öfwer land af torpare, som sig där nedsatt, och af dessa försslor hafwa deras mästa näring, hwilket skier då besagde Sockneboar resa med säd, fisk, smör, talg och skinwaror till Willmanstrand wid Marknads tiden och eljest.

I Sweriget är jämwäl en slik fart öflig på flera orter och enkannerligen på Dal älfwen, där Flottleden nyttjas på 10 à 12 mils längd. Jemwäl emellan Torneå och Kengis bruk, hwarest Trebördingsbåtar af 2 à 3 karlar föras med tre *L℔*. last à 9 D:r K:mts fragt skeppundet. Denna resa, som är 15 mil lång och göres på twå dagars tid utför älfwen, och på 5 dagar tilbaka, då båten måste stakas mäst hela wägen, är långt beswärligare, än någon Durchfart i dessa orter, hälst igenom Nyland, kan blifwa; emedan de här befintelige Åar ej äro så store och häftige, som Torneå Älfwen, och hafwa många sackta rinnande ställen, utom det at de gå flerastädes genom siöar; Och fast än meranämde fart på Torneå ström är så mödosam, så underlåter Allmogen likwäl icke at årligen betjena sig deraf.

Detta sätt at inrätta en Canal synes icke allenast wara i sig sielf det lindrigaste, utan ock på desse orter, och kan hända öfwer alt i Finland, det tjenligaste till at skaffa af sig den nytta, som förnämligast sökes.

Kostnaden kan wäl, om så nödigt pröfwas, framdeles påökas och farten göras lättare, enär wärket kommit i gång och det sig bättre lönar, hwarom ingen anledning synes wara at twifla, när ock de swåra fragtwagnarne uti Tyskland på långa och ganska beswärliga wägar kunna med nytta underhållas, ehuru dyre samme försslor äro.

Desse resor i Finland kunna wäl ej aflöpa utan möda; dock äro Bönderne, uppå hwilka man i detta mål måste göra den mästa räckningen, efter som ej många uppstäder ej heller Ståndspersoner uppe i orterne äro, som skulle nyttia Canalen, icke wane wid at få någon ting utan möda och arbete, och lärer det komma derpå an, huruledes deras beswär i görligaste måtton må warda hindradt, och desse Strömfarter göras drägeligare än deras hit tils öflige Stads resor. Dessutan är denne Nation illhärdig nog, när den en gång är inkommen med ett arbete. Men till at desto snarare wänja folket här på orten till en sådan fart, torde wara nödigt, at några Styrmän ifrån Torneå eller Uleå kanten blefwo hit förskrefne och här någon tid qwarblefwe.

Wid en sådan fart kunde Bönderna betjena sig af sine egne båtar fram och tillbaka och behöfdes Canalen ej göras diupare än för Fyra-bördings båtar, som kunna draga 30 tunnor säd. Men på det Landtmännen, i synnerhet de längst bårt boende, ej måtte på någodt sätt genom långa resor hindras ifrån sitt Gårdsbruk, wore nödigt at någon köping eller uppläggnings platts på beqwämligt ställe i wägen inrättades, där Borgaren sedan kunde warorne afhämta. Igenom en slik fart wunne Inbyggarne icke allenast det, at de såmedelst, (utom de tyngre effecter af Skogen, dem Strömmen sielf fortbringar) kunde på en gång afföra så mycket säd och andra Victualie waror, som på 5 eller 6 hästlass, och med långt mindre Folk, utan undginge ock den bekostnaden som de wid deras winterresor måste göra uppå hästar, hwartill så wäl som till deras egen förtäring härtills ofta en tunna säd under wägen upgådt, genom hwilka besparingar de lätteligen kunde tåla de forlöner, som här på ett eller annat ställe komma at betalas, för båtens förande öfwer land.

Till en sådan fart skulle ock Bonden snart stå at wänjas, efter som de, hwilka bo utmed Päjenden, äro, som här ofwan är förmält, redan ifrån gamla tider wane wid en swårare fart, då de med egne båtar fara om Hösten genom Menduharju-Sockn till Willmanstrand, hwilka resor göras med den swårighet, at de, för de stenige Strömmar och Landstycken, där båten måste upstakas, eller dragas öfwer land, måste wara så manstarke, at de kunna med armkrafter alt sådant förrätta.

Hwilketdera af desse Strömfall synas tjenligast till en Durchfarts inrättande.

Nu återstår wid denna punct at yttra min oförgripeliga tanka hwilkendera af de ofwan beskrefne Strömmar och Åar i Kymenegårds och Nylands Län, må wara tjenligast till en durchfarts inrättande.

Kymene-älfwen har wäl den förmon för de andra Wattudragen, at han directe faller utur Päjenden och jämwäl hafwer på flera ställen, men enkannerligen genom Menduharju Sockn, som är det lättaste wattudraget, communication med Saiman, hwilka bägge Sjöar mäst förtjena reflexion i detta fall. Men deremot är denna älf med alt för många och starka forssar och fall upfyld, samt, så wida jag kunnat erfara, hafwer på mäst alla sådane swåra ställen, berg på sidorne. Des storlek och rapidite gör ock, at han ej så wäl låter sig leda, som en mindre: Således skulle jag oförgripeligen tycka, at, om denna Älf till någodt kan nyttjas, är det till stockars nedflottande till de sågar, som deruti wid Wialà och Högforss äro bygde.

Den Åen, som utfaller wid Borgo, tyckes wara långt tjenligare till en båtsled, förnämligast för det at hon kommer Päjenden helt nära, nemligen på en åttondedels mil, och dernäst i anseende dertil, at han ej är för stor; men tyckes dock hafwa tillräckeligit wattn för lagom stora båtar. Hon är wäl äfwen på många ställen obeqwäm medelst de fall och forssar som deruti finnas; men de äro ej så många till antalet, som de uti den förra, och utwinnes här, genom några få och höga forssar, det, som flera korta, men likwäl starka, uti den andra utgöra, så at i fall ofwannämde sätt till Canalens wärkställande blifwer gilladt, så kan wid denna Åen ej blifwa så många ställen där warorne behöfwa ut- och in lastas och föras öfwer land.

Den tredie af de ofwan beskrefne Åarne, som går igenom Mentzelä Sockn synes wara till durchfart mindre tjänlig; ty hon hafwer många höga forssar uti sig, och flera till antalet än de andre twänne Åarne i Nyland; dessutom utfaller hon i hafwet på lands bygden, der hwarken någon särdeles hamn skall wara, ej heller någodt tillfälle finnes för Landtmannen at föryttra sina waror och åter tillhandla sig nödige retourer, hwilken sista omständighet ej tyckes wara minst betydande wid en Strömfarts inrättning.

Wid det fierde wattudraget eller Helsingfors Åen, finnes deremot icke allenast sistnämde omständighet, utan ock den, at samma å ej är mycket häftig och hafwer ej swårare ställen än de förre, dertil kommer at 3:ne andre små Åar infalla uti den samma, hwilka alla, äfwen som denna Åen, löpa igenom anseenlige skogs bygder och till nedflottande af Timber samt andre effecter kunna bidraga.

Jag har wäl ock utaf de infordrade berättelser ifrån Chrono-betjenterne i orten någon anledning at tro, det denna Å skal stöta nog nära in till Turkhauta-Åen, som utfaller wid Tavastehus, och jämwäl kunna genom Combination med Mentzelä-Åen ledas in emot Päjende Siön. Om nu äfwen denna omständighet inträffar, tyckes denna Å wara den aldratienligaste till en durchfart, på sätt som redan är anfört, ej allenast emedan hela landet alt upp till Österbottns Gräntssen och jämwäl in åt Savolax öster ut, så wäl som de hwilka bo wid Tavasthus Sjöarne, kunde den samma nyttja, utan ock i anseende dertill, at de till Helsingfors kommande warorne, såsom en Stapel af en stor del Landets Producter, hwilka ock till ett anseenligit wärde torde sig bestiga när wärket komme i gång, synes där, såsom längre ifrån Gräntssen, och hwaräst ett enda trångt inlopp är ifrån hafwet, samt en förträffelig hamn, med ringare möda och bekostnad stå at wid alla tillfällen försäkras. Ändteligen wore ock såmedelst Apparence at den på desse orter och enkannerligen i Helsingfors, oacktadt dess fördelachtiga belägenhet, så ganska mycket förfallne handelen, en gång stode at åter uprättas till Stadens och landets inbördes bästa.

Om dessa Länens Producter.

För det andra bör jag någodt nämna angående de Producter, som desse bägge Länen äga och hwad tillfälle finnes till deras förmerande, så wäl som till nya effecters frambringande, på det deraf må kunna slutas, om de förtjena at någon kostnad på deras lättare utförssel, må anwändas.

Härwid är nödigt at förut någodt röra om landets beskaffenhet. De 6 Socknar af Carelen, som lyda under Swenska Cronan, äro med wattn mycket genombrutne och marken nog högländt, med en hop långsträckte högder, utan at månge Berg der ses. Der äro widlyftige utmarker, och på få ställen äro ägorne genom råmären åtskilde.

Åkrar och ängar äro där små och ses på få ställen at de blifwit utwidgade, fastän stora Tracter af skog, som dertill kunde adapteras, blifwit afswedde: Warandes swedjandet där ganska mycket i bruk. Inbyggarne hafwa härtills ej fådt någon stadgad ränta på sig, utan de skattläggas alla år efter deras gröda och afwel, hwilket där kallas arva, och hwilken skattläggning synes mycket osäker och missbruk underkastad, fastän den sker med fara at mista hemmanet och alt, om upgifningen är falsk och någon annan bjuder högre afgift. Deras näring består uti Spanmål, någodt djur- och fisk-fång, men mäst uti linsäde.

Hela Sawolax, som består af 17 Socknar, är upfyld med Berg, Skogar, Siöar samt Kärr och Morast, hwilka dock på många ställen kunde utdikas. Således äro Åkrarne och Ängarne mycket små, och somlige gårdar hafwa icke ens ängar, utan måste söka sig hö uti Skogen och det med handskäror bärga. Få hemman äro där börde eller skatte, utan mäst Crono; de blifwa ock ofta med mindre sorgfällighet häfdade, än om de wore egen jord, i synnerhet de, som äro Cronan immediate förbehållne; hälst om så händer at Chrono betjenterne, för hwarjehanda orsaker, icke hafwa så alfwarsam upsickt der öfwer, som sig bör. De äro styckade, ifrån en sjettedels, till en tu och trettijondedels, och en fyratijonde åttonde dels Mantal, och så swage, at månge af dem ej hafwa mer än några kappars och sällan öfwer en Tunnas utsäde, förutan rusthållen, hwilka äro någodt större; warandes de stör-

sta af dem ett trediedels Mantal. Fyra af de mindre Hemman utgöra en Soldat, men tre af de större. Mantalen i detta Höfdinge döme räcknas efter skattmarker hwaraf fyra göra en hel gård eller mantal, hwilka skattmarker berättas hafwa sin uprinnelse i de äldsta tider, då fiskande och i synnerhet jagande war deras födkrok; då Åboerne blefwo pålagde at betala en wiss hop Ekorn-skinn för en wiss skogs Tract, som kallades skattmark, men i senare tider är namnet behållit, fast Gårdarne fått Spanmål och annan Ränta.

Vti Kymenegårds orten anses Gårdarne uti Jordboken efter skatter, kunnandes twänne Mantal utgöra en sådan skatt, och äro Hemmanen därstädes äfwen styckade uti ganska små delar. Hwad som brister för dem uti åker och Äng, det är dem wid den år 1664 håldne Jord-refnings Commission ersatt uti skog, utur hwilken de sin mästa näring hämta, så at här gifwes hemman, som äga ända till 10 à 12 mils land i omkrets, hwaraf dock en stor del är föga wäxtlig mark. Jordmonen uti denna norra del af Länet är skilgacktig, och består dels af stenjord, dels af torr sandjord, somligstäns jämwäl af swartmylla och annorstädes swartmylla med klappersten blandad, och på ganska få ställen är lerjord; men nästan öfwer alt är matjorden mycket grund. På somlige ställen finnas mullberg. Vti södra delen af Länet är åter, i synnerhet på Fredricshamns sidan, mycken Sandjord och slättmark. Längre upp i Landet och uti de Socknar, som ligga utmed Kymene älfwen, såsom Walkiala, Lappträsk och enkannerligen Elimäcki, är mäst Spiklera och jämn mark samt bördigare jordmohn, så at här kan fås uti medelmåttige år ifrån 6:te till 9:de à 10:de kornet och uti ymnige år ända till 12:te och 15:de kornet af åkren. När där emot uti Savolax och Carelen fås ordinairt 10:de à 12:te Kornet: Ty ehuru där är brist på Äng, så är åkren där emot ej heller stor, så at den samma kan af deras höslag i Skogen och myckna halm utaf Swedielandet nogsamt underhållas. I anseende till en sådan brist på åkerjord hafwa *Om Swedjande.* desse senare så mycket mer slagit sig på swedjande, hwilket lönar sig bättre och gifwer ofta 20:de och jämwäl, fastän sällan, 30:de, samt i Savolax undertiden 50:de kornet igän.

Detta skogs arbete drifwes gemenligen till så många Tunland om året, som karlar äro på Gården, och svedjas där ordinairt på hwart hemman till 2 Tunnland. Jämwäl är här på orten, hwar Sandjord och mycket högländt mark finnas, mycket i bruk, hälst i swedjor, at så bohwete, af hwilket i goda år kan fås 5 à 6 Tunnor efter en kappes utsäde, Men då antingen för mycken wäta, eller torka, eller ock otidig köld infaller, hwilken sista olägenhet dessa orter, så wäl som hela Finland i skogbygden ganska ofta äro underkastade, fås ej ens utsädet af Bohwetet igän. Här förorsakas ock ofta misswäxt på annan säd, så wäl af frost, som af rost, så at det ej är owandt för Bönderne at äta stampbröd, hwilket tillwärkas af uttröskade och malade rågax, med litet säd ibland; men när äfwen sådant tryter, gripa de ej allenast till bark, utan ock till wissa slags rötter som wäxa uti kärr, och berättas wara nog närande samt icke aldeles osmakelige, hälst när en liten del rågmiöl blandas uti det här af malade mjöl: Warandes märkwärdigt, at Finska Bonden ej grufwar sig för hungers nöd sedan marken är bar, där dock Allmogen annorstädes i Riket uti hårda år är lika förlägen ända till Bärgnings tiden.

Tavastland, alt upp ifrån Österbottn, där det tager sin begynnelse, neder till Nylands gräntzen, är upfylt med en ganska stor hop större och smärre Sjöar, samt kärr och Morast: Landet är merendels jämt och föga bergacktigt, men bewuxit med stora skogar, hwilka räknas såsom utmarker för många Bye-lag, samt skilja Socknarne åt; dock finnes där många små Slätter och dälder, där Inwånarne sig nedsatt, mäst ut med Sjöar. Detta land är något mera bebygdt, än Kymenegårds län; marken är där långt wäxtligare. Lera och Lermylla äro de jordmoner som mäst dominera i desse orter, men så är och mångastädes till ymnighet sandmylla, och äfwen ren mulljord. Icke heller äro Gårdarne i Tavastland så små eller ägorne så styckade, utan äro de ifrån halft, till fierdedels, och högst till åttondedels hemman klufne, och utsädet räcknas ifrån 4 till 7 à 8 Tunland på en hel gård. Mantalen i hela Tavastland är i Jordboken inrättade efter öres land, men helt olika, så at somligestäns gör en och en half, annor-

städes 6 och på somlige orter 11 à 12 öres land, en hel Gård, till hwilken åtskillnad ingen tillförlåtelig orsak i orten kunnat erfaras, ej eller reda uppå hwad ett öres land rätteligen betyder; Der äro ock någodt flera Bördes-hemman än i Kymenegårds län, hwarföre ock jorden på sådana ställen ses med mera flit brukas, så at ock mångastädes ny mark till utåkrar finnas uptagne och jämwäl ängen någodt förmerad, fastän detta senare sacknas mäst öfwer hela Finland, och kunde bringas långt högre, som på sitt rum skal widare omröras. Här kan iag dock icke förbigå at nämna, det ganska få Bönder på den orten äro wane at dika sine åkrar, mindre dika och rödja ängarne, ej heller hålla de så mycken boskap, som åkren tarfwar, utan i stället, och till at öka gödslen, låter man, genom ett illackt utfordrings sätt, större delen af halmen förtrampas i båset, samt dessutom föres årligen på Ladugården en myckenhet gran- och tallris, hwarigenom, i synnerhet lerjorden, mycket förbättras. Hwilket alt dock icke will wara tillräckeligit, och derföre få de långt mindre säd än de borde, så at deras årswäxt i medelmåttige år går mästedels allenast till 5:te 6:te à 7:de kornet, och i goda år sällan öfwer 10:de à 11:te kornet, där äfwen som i det förra Länet lider Landtmannen ganska ofta utaf rost, och af Frostnätter, som infalla äfwen om Sommaren då säden ännu ej mognadt. Han blifwer dess utan mycket hindrad i åkerbruket af de långa wintrarne, så at hela dess hopp om ymnig bärgning beror deruppå, at han får så bittida, då han ock wäntar sig tidig skörd, innan frostnätterne infalla.

En närmare beskrifning om Tavastlands orten lärer iag införa uti den relation, som iag får den äran at insinuera, sedan durchfarts Commissionens sysla är till ända.

Nyland som räknas till 22 och trefierdedels mils längd, och på få ställen mer än 5 mils bred, är öfweralt mycket bergacktigt enkannerligen wid sjösidan; dock äro här flera frucktbare dälder och betesmarker emellan Bärgen, och ej så mänge insjöar, men deremot flere Åar. Oacktad denna bergacktiga Situation, samt de många och widlyftige skogar, som denna orten äger, är han dock mera bebodd, hwilket årligen tilltager, samt i bättre bruk, så till åker som äng, än de förr

omrörde orter; Här äro goda och tillräckelige betesmarker, undantagande i skärgården, där Boskapen i stället äter bärg mossa; Ängen är mäst öfwer alt någorlunda proportionerad emot åkren af hwilken ej mera uptages, än Ängen tål; men till at ersätta hwad som kan brista uti gödsel, brukas äfwen här i orten at hielpa under med granris. I anseende härtill, så wäl som till jordmonens godhet, hwilken mäst består af Lera, men där och hwar äfwen af sandjord, gifwes här ymnigare årswäxter, så at i medelmåttigt goda år bekommes 8:de och i goda år 10:de à 12:te kornet, och 6:te kornet anses här för misswäxt. Säden, i synnerhet rågen, hwaraf mäst sås, efter som korn på få ställen wäl will trifwas, är äfwen mera ren och strid på den orten än annorstädes i Finland, samt med kort halm och tunga ax; och om swindel råkar wara Ibland utsädet, så förgår den af sig sielf. Inbyggarne i Nyland behöfwa således ej at äta annat bröd än af ren säd, och äro någorlunda förmögne, hälst de som kunna tillika nära sig af Såg qwarnarne därstädes; Hemmanen äro mäst Chrono, därnäst Frälse och minst börde, och räcknas här 18 Alnars land på ett Mantal. Här plöijes icke djupare än en twärhand, och brukas här, äfwen som i hela Tavastland och Kymenegårds län, twåtaggige plogbilar eller ärder, hwilke på denna orten äro af Järn, men på de andra af träd och allenast skodde på ändarne. Swedjandet, och än mera Tjäru brännandet, hafwa mycket aftagit, sedan sågqwarnarne i Nyland äro uppkomne och Allmogen fådt en lättare näring genom Balk handelen. Marken är här i Nyland mycket wäxtlig, och hafwa inbyggarne mig försäkradt at en Furu här i landet ordinairt ej behöfwer mer än 200 år till at blifwa mogen, hwartill på de öfrige och längre i norr belägne orter, där jag warit, erfordras åtminstone 300 år; Till swedie land kan skogen åter blifwa nyttig merändels efter 15 års förlopp, och till tiärubrännande, efter 20 à 25 år.

Nyland hafwer således goda skogar, bestående mäst af Furu, och därnäst af Gran och löfträd, hwilka räcka alt upp ifrån Tavastland till Sjökanten, och påstås at de skola hafwa den bästa wäxten på 4 à 5 mils district ifrån hafwet.

Nu följer en närmare beskrifning om hwar och en Product särskilt.

Ehuru års wäxten här i landet, som redan är sagt, är ganska osäker, så kan dock säden med fog räknas för dessa Läns, ej mindre än hela Finlands största product; den är ock den angelägnaste, efter som uppå den samma andra närings medel sig i synnerhet grunda. Och detta är permanent och håller stånd, enär de andre lätteligen kunna minskas jämwäl aldeles utödas. Det är icke någon Tract af Landet, ehuru swag den ock är, som icke hafwer någon del af säd at sälja, när icke total misswäxt tillstöter. Råg är hwad som här mäst sås, och hafwer den Finska Rågen, som bekant är, den förmon fram för andra orters i Riket, at denna är ritorr, och således ej allenast kan utan någon särdeles ansning förwaras i många åhr, utan ock, i stället at annan råg minskas när han någon tid legat, så ökes denne och gifwer ansenliget öfwermål, hälst om han upplägges i stenbodar, emedan kornen då åter winna sin naturliga storlek, som genom den starka hettan uti Rijan blifwit mycket intorkad. Så at han derföre i handel är begärligare och profitablare, än annan Råg. *1:mo Om Spanmål.*

I anseende till en slik denna warans godhet borde han ock billigt altid wara uti någorlunda pris. Men här uti landet, hwaräst likwäl säden med mera beswär, än mången annorstädes frambringas, händer esomoftast, antingen då någon ymnig års wäxt här warit, men ock enär här warit misswäxt och däremot i Sweriget rik bärgning wankat, eller ock at någon ymnig tillförssel utrikes ifrån dit in kommit, och priset således där blifwit nedslagit, at jämwäl Finska rågen wid slike tillfällen så ansenligen faller uti Städerna i wanpris, och så aldeles utom proportion emot priset på salt och andra waror, hwilka ej i det målet följa säden åt uti stigande och fallande, at Landtmannen dermed ingaledes kan finna sin utkomst. Igenom detta så ostadiga och så ganska olika pris, händer ock undertiden at bonden uti en knapp års wäxt får långt mera skäl för några få tunnor, än i den ymnigaste, för dubbelt så mycken säd, och följackteligen skattar han sig i det förra fallet lyckligare.

Det synes häraf troligt, at misswäxt, som eljest allena will tillskrifwas wäderleken, ofta äfwen derigenom förorsakas, at Landtmannen igenom det wanpris, som waran fallit uti efter en ymnig bärgning, förloradt lust och hog at så bruka sin jord, som han borde.

Jernbruken i Nyland hafwa wäl desse åren hållit någon Balance uti Spanmåls priset, i det de sig tillhandladt en anseenlig del däraf och gifwit därföre någorlunda skäl; men detta har ej warit tillräckeliget, utan, när Bruken hafwa fådt sin fyllnad, har landet warit förlägit med det öfriga, och måst sedan taga emot hwad Borgaren därföre welat gifwa. Denna swårighet för Landtmannen öfwerwinnes icke, så länge det händer at köparen ej är så mon om at få waran, som säljaren är at blifwa henne qwitt, och änskönt hon wore för borgaren helt angelägen, så är han dock i stånd at twinga bonden, när ingen är som täflar med honom om inköpet deraf: Ty han är nog säker för sine medborgare i Staden, at ingendera skämmer marknaden för den andra, i en sak, hwarwid de alla kunna winna: Dessutom wet han helt wäl, at Bonden, ehwad honom bjudes, icke reser tilbaka om wintren hela 30 och 40 mil med sitt lass, när ock hans Crono utskylder wid samma tid utan skonsmål måste betalas. En sådan olägenhet skulle mycket kunna häfwas, om Fabriquer i Landet blefwo anlagde, som consumerade en myckenhet Spanmål; men ännu mera, om antingen flere Chrono Magaziner i orten blefwo inrättade, eller de som här äro, intoge mera säd än nu sker, och när säden will falla i wanpris at då wid samma Magaziner betaltes ett wist pris, såsom 11 à 12 D:r K:rmt för en tunna råg, hwilket tyckes wara denna warans wärde, hwarwid ock Bonden tyckes kunna finna sin räkning både i onda och goda år, och kunde desse Magaziner äfwen hindra sädens alt för höga stigande, hwilket ej är mindre skadeliget, än det förra. Härigenom skulle Borgaren, mer än igenom någodt annat medel, förmås at betala säden till samma pris; Hwarwid äfwen han så mycket bättre kunde finna sin utkomst, som förutan det at den ritorra säden gifwer ansenligit öfwermål, som redan är sagt, den samma sällan gäller i Stockholm så litet som ofwannämde

pris är, fast än det nu på ett par år händt; Och där sådant än widare någon gång skulle ske, tål denna Spanmål wäl at ligga, om han ej det första året skulle gifwa den winst, som åstundas. Detta skulle ock hafwa den nyttiga påfölgd med sig, at Landtmannen i Finland, om han altid wore wiss om en skälig betalning, skulle upmuntras, at ej allenast, bättre än nu skier, cultivera den jord han hafwer, utan ock uptaga mycken ny mark till åker och äng, hwartil han äger ymnigaste tillfälle, ej allenast uti de widsträckte utmarkerne, där månge wackra fält kunde uprödjas, utan jämwäl uti en myckenhet kärr och Morast, som stå at uttappas, hwarå redan några få exempel här i orten finnas. På sådant sätt skulle denna orten, mer än mången annan, bidraga ansenligit till at stoppa den brist uti Rikets handels Balance, som tillförslen af utländsk säd årligen förorsakar, så at en gång den utländska spanmålen förmodeligen kunde aldeles utestängas: Ty det är aldeles oförnekeligit, at ännu mångdubbelt flera Inbyggare kunde här finna utrymme och i lika mon föröka Landets afkastning, om näringen blefwe för dem lättare gjord, och afsättningen altid lönande.

2:do Om Tiära och beck.

Tiärubrännandet har uti mäst hela Savolax och Carelen i de förra åren ansenligen idkats, så at desse orter, jämte en del af sjelfwa Kymenegårds län ej länge sedan bragt årligen till Städerne 15 à 18,000 Tunnor, hwaraf mästadelen om Höstetiden fördts med båt utför Saiman till Willmanstrand, hwaräst hon uplägges för Fredrichamns Boernas räkning och sedan genom formänn skaffas med winterföret neder till Fredricshamn, uti hwilka bägge Städer, för warans bättre conservation en anseenlig quantitet där af årligen brännes till Beck; Men sedan Tiärupriset utom lands så ansenligen fallit och i Willmanstrand i desse siste åren ej gifwits mer åt bonden än 2 och en half daler koppermynt Tunnan och i Fredricshamn 13 à 14 mark, är tillwärkningen så minskad, at år 1736, 6,238 Tunnor Tiära och 2,598 T:r Beck, samt år 1731 allenast 3,813 T:r tiära och 1,253 T:r Beck blifwit ifrån Fredricshamn utskeppade; likwäl har Tiäran nu åter begynt at litet stiga, så att sistledne Martii Månad betaltes här i Fredricshamn till 3

Caroliner jämwäl till 6 D. K:rmt Tunnan. Om denna indragning af Tiärans tillwärkning icke kunnat mycket wärka till warans återbringande uti sitt tillbörliga pris utomlands, så war den åtminstone gagnelig för skogarne här i landet. Det är wäl icke utan, at Allmogen här på orten, som i anseende till dess ringa åker och äng, är mäst skattlagd för skogen, borde den få nyttja på det sätt som kunnat skie, hälst som hwarken Bärgwärk eller Sågbruk finnas uti hela Savolax och Carelen, där mästa Tiärubrännerierne warit; at Skogen således till intet annat stådt at anwändas; Men så tyckes at Tjärubrännande i detta Län har tillförene gådt alt för långt, när en bonde ofta tillwärkadt 40 à 50 Tunnor om åhret, hwartill en ansenlig myckenhet af skog oppgådt: Hwilket warit så mycket skadeligare, som icke här i Landet brukas at bränna Tiära af rötter och stubbar samt skater, hwarpå nog tillgång wore, både efter Swedieland och efter Timmerhygge till Byggnader och sågståckar, samt efter pärte weds fällande, utan tages härtil idel ung skog, som står uti sin bästa wäxt, och kan skattas till 30 à 40 år gammal, hwilken om wåren barkas så långt som en karl kan räcka upp, och merendels hösten derpå, men, på somlige orter, andra och 3:die året derefter, nedfälles och sättes i Tiärugropen, ofta utan at man ens nyttjar det öfriga af trädet till wed; hwarmed ymsas på det sättet ifrån den ena Tracten af Skogen till den andra, hwar som hälst Tall finnes, så at på de orter, hwaräst Tiärubränneriet rätt är inkommit, aldrig någon Furuskog kan hinna at blifwa mogen och till storwärke dugelig.

Af denna, ehuru wäl minskade, handtering, hafwer dock allmogen ännu någon näring och hielp till sina utskylder; dessutom äro de häromkring mycket inkomne med foror, så at Bönder, som hafwa deras hemwist i Savolax 10 à 12 mil ifrån Willmanstrand, komma dit och taga foror af Tiära och Beck en och en half Tunna på lasset och föra till Friedricshamn, som är 9 mil derifrån belägen, och hämta salt tillbaka åt Willmanstrand, för hwilken resa de låta sig åtnöja med 5, 6, 7 à 8 kapper salt i forlön, hwilken stiger och faller alt efter myckenheten af forbönder. De taga ock understundom Jern,

Toback och reda penningar i betalning, då forlönen räcknas efter Saltets wärde, som nu här i Staden galt 18 d. K:rmt. På det sättet föra de ofta lass 18 mils wäg både fram och tillbaka emellan desse Städer för 3 D. 12 öre K:rmt utan at räckna den wäg, som de hafwa till och ifrån deras hemwist, hwilket är wäl ett bewis om deras industrie och flit, men kan hända mera om deras nödträngda tillstånd och ett alt för noga betingande å Borgarnes sida.

Sågtimer i Kymenegårds Län.

Därnäst är balkhandelen ett af detta Länets så wäl som Nylands anseenligaste näringsmedel, hwilket har på de orter, hwaräst Sågqwarnar äro så nära at Allmogen kan räcka dem, kommit Tjäru brännandet, såsom både beswärligare och mindre lönande och dessutom hinderligit för Balkhygget i längden, i anseende till Skogens utödande, at aldeles afstanna. Allmogen uti wissa Socknar ingår med Sågbruks Ägaren Contract om Ståckars lefwerants, hwilket wid Härads tinget stadfästes, hwarefter sedan betales wid somlige Sågar 5, wid andra 6 à 7, och wid en eller annan 8 à 9 styfwer för stocken, hwilket pris stiger årligen, alt som de närmare skogarne blifwa uthuggne och wägen är lång till; Men wid de fläste Sågarne betalas en styfwer för hwarje aln af stockens längd, och måste stockarne wara 6 eller 7 alnar långa och 13 à 14 tum tjocka twärt igenom till ändan; Hwaremot bonden är förbunden at skaffa stockarne fram till Sågen. Eljest är ock brukeliget at uppå wissa skogs Tracter köpa, efter öfwerens kommande, stubbrättigheten af Bonden, då sågbruks ägaren sjelf drager försorg om timrets fällande och nedförssel, hwarwid bonden winner mindre, än på det förra sättet.

Sågbruken i Kymenegårds Län.

Innom 11 mil, som är Länets bredd och ej långt ifrån Sjökanten äro följande Sågbruk anlagde, hwilka alla hafwa sina wattudrag, 5, 6 à 7 mil långa, där sågtimret flottas utföre; nemligen Tessiö, Högforss, Wiala, Skogby, Quarnby, Ravijocki, Pitkekoski, Meurikala och Kannuskoski. Utom dessa, är ännu Wirajocki Såg, som är anlagd på sielfwa gräntse-skilnaden, och tilhörer en köpman uti Wiborg, hwilken Såg får en stor del af sitt timmer ifrån swenska sidan, och är uti twist om timmer med Pitkekoski Sågqwarn, som ligger i samma Ström

längre upp. Hon erlägger till Swenska Cronan uti half skatt 20 D. S:rmt årligen.

Wid desse Sågbruk tillwärkas twänne slags bräder, de förra äro 6 à 7 alnar långa 11 hol: toll breda uti lilländan, samt en och en half d:o toll tjocka, och wäl afkantade på sidorne, hwilka räknas för halfbottns bräder. Den andra Sorten är till längd och tjocklek lika med den förra, men är ej så hwass på kanterne, och stundom en toll wid pass smalare, hwilka icke dess mindre gälla merendels lika med de förra i Holland.

Sågbladen, som här brukas, införskrifwas ifrån Holland, och berättas kosta uti inköpet ifrån 28 intill 44 Holl. Styfwer stycket; det sades mig äfwen, at man för några år sedan sökt at anskaffa sig sådane Sågblad ifrån Wira Bruk, men blifwit derifrån afskräckt, enär därstädes blifwit fordradt 30 D:r k:rmt för stycket.

De mästa af dessa Sågqwarnar gå med twänne ramar och kunna såga ifrån 70 till 80 à 90 stockar om dygnet; men någre hafwa fyra ramar, och Wiala Såg är bygd för 8 ramar, hwaraf allenast 4 ännu kommit i gång.

Deras tillwärknings quantum är olika alt efter ymnigheten af Sågtimmer, så wäl som efter mer eller mindre watn; kunnandes ingen af dem gå hela året, utan stå de merendels stilla, då antingen alt för högt, eller ock för litet wattn är, efter som de äro bygde med underfall och med litet hjul, till den ändan at Sågen må gå så mycket fortare.

Efter de underrättelser, som iag bekommit, sågas årligen

wid	Tessiö	1,500	Tolfter.
„	Stockfors	500	„
„	Högforss	4,000	„
„	Wiala	5,000	„
„	Skogby	4,000	„
„	Quarnby	2,000	„
„	Ravijocki	1,500	„
„	Pitkekoski . . .	3,000	„

wid	Murikala	2,000	Tolfter.
,,	Kannuskoski . . .	6,000	,,
		29,500	,,

Dock ökas detta wid somlige, så at, wid Wiala till exempel, lärer detta års tillwärkning stigit till 10,000 Tolfter, som iag af Betjenterne wid wärket förnam; Detta kan ytterligare intagas deraf, at enär 1736 års utskieppning allenast gådt till 22,590 Tolfter, så har den stigit förledit år till 32,112 D:o, och förmodas uti innewarande år hinna till omtrent 40,000 D:o; Härtill böra ännu läggas de Bräder, som uppgå till Byggnader i orten, och dessutom de, som till en myckenhet wräkas, mästadels för det de äro spruckne, hwartil somlige hålla före orsaken ligga uti sielfwa trädet, hwilket på denna orten skal wara lösare än annorstädes och följackteligen denna olägenhet underkastad; Men hwilket snarare skulle synes härröra af en oförsicktighet wid brädernes uppstaplande, i det at ändarne komma at stå långt utom stapelen, då det bästa bräde wid Solens anstickande lätteligen kan remna, hwarföre Holländerne wid sina Sågbruk noga weta at taga sig till wara.

Desse Sågwärk kunna å ena sidan anses såsom gagnelige för Landet 1:o dermedelst at en hop aflägse och mogna Skogar, som man förut till ingen nytta wist at anwända, eller ock i anseende till trädens tjocklek, till byggnad och annat bruk, föga kunnat tjena, utan hade skolat efter handen förrutna och omkull falla, nu blifwa köpte och nobiliterade samt nyttjade till en anseenlig Handels wara på utrikes orter. Och 2:do At Allmogen i en så fattig ort, såmedelst ett nytt näringsmedel, i händerne gifwits, hwarigenom, så wäl som genom bräde försslor, han är blefwen satt uti ett förmögnare tillstånd, så at han nu 3:o årligen ricktigt kan afbörda sig sine utskylder, och hafwer 4:o ett anseenligit Capital härigenom kommit at kringspridas, till hela landets gemensamma nytta; 5:o Är handelen i Landet gienom detta medel försatt i något bättre gång, så at Stapelstaden Friedricshamn, som eljest hade warit nästan utan export waror, har så medelst blifwit bragt uti stånd at idka navigation uppå aflägsne orter, och utur första handen

åter införskaffa de waror, som för Landet äro nödige. 6:to Får Cronan af Sågwärken sin årliga skatt, och Tullinkomsten ökas jämwäl märkeligen genom Brädernas utförssel:

Å andra sidan är emot dessa Sågqwarnar och balkhygge följande at påminna.

1:o utwäljes ej wid fällandet sådane träd allena, som äro aldeles mogne och snart skulle förfalla, icke heller sådane, som nu eller i framtiden till någodt bättre bruk ej kunde anwändas, såsom till Master, Bjelkar, Skiepps plankor etc., hwilket fast bättre skulle löna sig; utan här nedhugges utan åtskildnad, träd med både korta och långa Stammar; både de, som stå i sin bästa wäxt, och de, som äro fullwuxne, allenast deraf kan fås 6 à 7 alnars stock, som är åtminstone af 13 tums Diameter i lill ändan; Och efter som smalare stockar gälla ganska litet wid Bruken, så nyttjas sällan mer än twänne och ofta blott en enda sågblock utaf hela trädet, som likwäl gifwes under tiden till 2 famnars circumference eller ongefehr 2 alnars Diameter wid roten, och till 9, 10 ja till 12 famnars Längd; Men alt det öfriga, som kunde brukas till Byggnings timmer, plankor och Fastager och åtminstone till Kolande samt wed brand, det blifwer i Skogen qwarliggande, och icke allenast gör densamma oren, samt förtager gräs wäxten, utan hindrar äfwen wäxten af den unga skogen, hwilken ock till en anseenlig myckenhet fördärfwas och nederbrytes, när de stora träden till sågstockar nederhuggas.

2:de Blifwa timmerskogarne uti hela denna orten, så långt som wattudragen räcka, och några mil inne uti landet på sidorne, igenom de många Sågarne och den alt för starka sågningen så illa medfarne, at så framt ingen indragning derutinnan sker, innom några års förlopp näppeligen någodt till sågande dugeligit eller annat storwärks träd, mer står at finnas: äfwen som redan wid åtskillige Sågar, som dock icke länge stådt, Brist derå nogsamt förspörjes; Hwilken skada blifwer så mycket större, som det fordras en ganska lång tid, innan sådane skogar åter i stället kunna upwäxa.

Ej heller är här någon ung skog i myckenhet at räckna på till ersättning för en sådan förlust, alldenstund den redan

i de förflutne åren, innan Sågwärken här i landet upkommo, är blefwen till Tjärubränneri ganska nära uthuggen, hwilken ock än ytterligare lärer tillgripas, när balkhygget afstannar, så at sedan ingen timmerskog på det sättet mer synes stå at erhållas i denna orten, hwaräst man dess utom framgent lärer consumera en hop Furu och tall till så kallade wälterstockar, där som swedjefall äro huggne af löfskog, hwilken eljest icke kan bränna så djupt neder i jorden, som man will.

Således är 3:tio denna näringen af Sågbruken, ehuru båtsam den nu hetes wara för Allmogen, icke af någon waracktighet på sätt, som den nu drifwes, utan måste nödwändigt innom icke många års förlopp, jemte många af Sågbruken, af sig sielf stanna; Då icke allenast 4:to ber:de Allmoge, som nu så ymnigt, men owarsamt gagnat sig af skogarne, måste hafwa en långwarig känning däraf, at de imedlertid eftersatt och uti owana kommit med sitt åkerbruk och andre närings medel, som äro af mera bestånd, än sådant skogzbruk: Warandes Sågbruks ägare, som wid Häradstinget sig åtagit at för Bönderne uti några Socknar belägne omkring Sågbruken, hwaräst Sågtimmer finnes, betala alla deras Cronoutskylder, på det de utan hinder af åkerbruket och annat må kunna så mycket mera timmer framskaffa till Sågen; utan måste och de, men ännu fast mera deras efterkommande, framdeles nödwändigt finna den å Hemmanen satte skatten alt för dryg, när skogen hwaruppå samma skatt, äfwen (och i dessa orter, mer än på annat) synes wara grundad, icke mera till någon särdeles nytta kan anwändas: så at den och ick ens till nödige byggnader wid hemmanen blifwer dugelig.

Men fram för alla mister härwid 5:to Kongl. Maij:st och Cronan: ty när man efterser hwar Sågstäckarne komma ifrån, så är det mästadels ifrån Crono-Hemmanens skogar, hwilka göra det största antalet här i Landet, som redan är sagt; och hwilka skogar Åboerne wäl hafwa tillstånd at skäligen och till sin nödwändiga utkomst bruka; men aldeles intet at utöda, så at ju Hemmanen framgent må hafwa tillräckeliget byggningstimmer, med mera, och Cronan dessutom wid sig yppande hwarjehanda behof, fullkomlige stockar at tillgå.

Men härtill kommer ock 6:to at Kongl. Maij:st och Cronan utaf dessa Sågwärken, och för dess egen skog, som derwid upsågas, ej bekommer uti ersättning mera än blott 20, 30 och högst 50 D. S:rmt i Kymenegårds Län, och i Nyland 70 à 80 D. S:rmt, alt efter som hwart bruk är skattlagt till; Och är wid skattläggningen wäl till fundament tagen en femtondedel af ett års tilwärkning, efter Sågbruks Ägarnes angifwande då, när Privilegierne utsöcktes; men denna skatt skulle märkeligen förmeras, om en femtonde del upricktigt blefwe erlagt till Cronan, af alt det som tilwärkningen ifrån början wid hwarje Såg sig förökt, hwilket tyckes förtjena at noga efterfrågas.

7:o Synes äfwen böra härwid komma i Consideration, at om nyttige Malmstrek nu eller i framtiden på denna orten skulle uptäckas, så kunde de intet nyttjas och i gång bringas, om Storwärks träd och annat nödigt wirke och materialier äro bårthuggne, hwarföre likwäl lagen och Kongl. Maij:ts utfärdade skogs ordning med så mycken sorgfällighet påbjuder om skogarnes warsamma häfdande.

8:o blifwer den ofwan omtalte utrikes handelen i Fredricshamn och rörelsen i landet, samt Cronans indrägt i Tullen, som genom ett försicktigt Sågande länge och framgent bibehållas kunde, innan kort till intet, så framt denna Handelswara tryter, då winsten stadnadt i några få personers händer, som sedan kunna tåla, at deras wärk ödelägges; men Publicum och Landet får deremot kännas wid en obotelig skada.

Sågwärken och balkhandelen i Nyland.

Hwad iag nu i ödmiukhet hafwer oförgripeligen anfördt om Sågwärken uti Kymenegårds Län, det kan med lika fog sägas om Sågandet och Balkhandelen uti Nyland, hwarmed är en och samma beskaffenhet, undantagandes den enda omständigheten, at wid några Sågar i Nyland ingen stock tages emot, som icke är 14 tum tjock i lilländan, så at mognare skog där förbrukas, och at jämwäl bräderne wid samma bruk skäras merendels trefierdedels aln längre, än ordinairt wid Sågarne uti Kymenegårds län, blifwandes stockarne likwäl icke högre betalte än till en styfwer för hwarje aln af deras längd.

Förutan åtskillige smärre Sågqwarnar, som äro bygde allenast med en ram, hwilka äro kringströdde i landet, och såga mästedels till egit behof, men ock undertiden någodt till utskjeppning såsom Klemetskog i Nurmjärvi, och Tali uti Helsinge Sockn, jämwäl Fagervik etc., äro innom detta Län 9 st. större Sågar nemligen 1:o Fagerö wäderqwarn, hwilken står på en Ö uti Sibbo Sockn och är bygd på Hollendska maneret, hwarest allenast plankor nu förtiden sågas till 9, 10 à 12 alnars längd, hwilken såg i anseende till dess kostsamma byggnad, och timrets långa förssel ifrån en enda by, neml. Paipisskog, berättas ännu arbeta med ingen winst, om icke fast mera med förlust.

2:do Narrkoski, som icke ännu är skattlagd, är bygd med 4 ramar och går med 44 blad, hwaraf 36 såga rent och de öfrige kanta bräderne. Hon är belägen uti den Åen, som utfaller wid Borgo och är uti twist med denna Stad om Timret, som igenom sågningen skall betagas Staden till nödig byggnad. Hon får timmer på 5 mils distance, där samma Å rinner igenom stora skogar. Det berättades mig, at wid denna såg kunna tillwärkas 70 Tolfter bräder om dygnet, och at hon kan gå både winter och Sommar.

3:tio Frugårds Sågqwarn går, äfwen som alla de följande Sågarne, med 22 blad, och har sitt timmer ifrån skogarne i Mentzelä Sockn och ifrån Kerkylä uti Hollola Pastorat.

4:to Rådskog i Nurmjärfvi Sockn, hwaräst sågningen skjer mästadels af underliggande frälse skogar.

5:to Helsinge-Kyrkeby-qwarn hafwer sitt egit wattudrag, som kommer ifrån Mentzelä Sockn, men är ganska litet, så at det måste underhjelpas med en kostsam dam, hwilken öfwerklagas af de kringliggande byar.

6:te Tolkeby Såg är äfwen wäl anlagd uti Helsinge Åen. Wid denna Såg skall wara brist på Furutimmer af tillräckelig tjocklek, så at derstädes måste sågas en qwantitet grantimmer.

7:o Gammalstads qwarnen är belägen vti sistnämde Å wid dess utlopp i Hafwet, der Hellsingforss stad tillförne stådt. Denna Såg är, hwad timmer angår, uti lika tillstånd med Tolkeby, och bägge uphandla stockar till hwarannans afsacknad.

8:o Palakoski Såg, belägen i Victis sochn, berättas hafwa nödtorftig skog.

9:o Är uti Forssby en Såg qwarn anlagd wid en Å, som kommer ifrån Itis Sockn. Där betalas stockarne till 9 à 10 styfwer stycket, och föres längst 2 och 2 $^1/_2$ mil landwäg, emedan wattudraget ej är upränsat; men om detta sker, förmenes på långa tider ingen brist där blifwa på timmer.

Igenom förenämde dyra betalning drages timmerhandelen ifrån Tessiö sågbruk i Kymenegårds Län, där ej mer än 7 à 8 styfwer erlägges för stocken, och ehuru Bonden kan köra dit twänne stockar om dagen, så far han häldre, för Besagde tillökning i priset, till Forssby, dit han likwäl hafwer twänne dags resor.

Där är, utom en Stångjerns Hammare, jämwäl en Knip-hammare, wid hwilken man begynt at smida Sågblad, som skola wid denna och några flera Sågar, redan med nytta wara försöckte; Och i stället at de utländske Sågbladen, när de skolat köpas af Borgaren, undertiden hafwa stigit ända till 14 D. K:rmt stycket af de bästa, så kunna dessa deremot säljas för 8 à 9 D.

Vtskeppnings Quantum till utrikes orter ifrån dessa Sågwärk har warit 5,226 Tolfter för år 1736 och år 1737 har det stigit till 14,038 Tolfter. Men mästadelen af tillwärkningarne hafwa härtils blifwit förde till Stockholm, hwaröfwer iag ej kunnat erhålla någon pålitelig Specification här i orten, efter som sådane laddningar ej angifwas och förtullas förr än i Sweriget.

Det är troligit at wid alla Sågarne i Nyland åtminstone 30,000 Tolfter bräder årligen tillwärkas. Man börjar redan här i Landet, och enkannerligen uti Städerne, märka en anseenlig minskning och stegring på nödigt Timmer; Och påstås af mången at utrikes Balkhandelen, den tiden, som den war tillåten, war ej mera skadelig för detta Landet, än den alt för starka sågningen nu för tiden är: Ty då hade icke allenast allmogen mera förtjenst; alldenstund han fick för en Tolft balkar, hwilka woro delte i twenne Classer, alt som kanten ända till lilländan war ren till, ifrån 10 till 18 D. K:rmt:

Och woro Balkarne 9, 10 à 12 alnar långa, så at ock ett längre stycke af trädet då merendels nyttjades, i stället at Bonden wid de mästa Sågarne nu ej kan göra sig mer än antingen 6 D. 24 öre, eller ock 6 D. 30 öre för en Tolft Sågstockar; Utan då hade ock flere af Borgerskapet i Helsingfors, än Sågbruks Ägarnes antal är, sin näring deraf. Till förtigande at jämwäl en stor hop timmermän i berörde Stad hade sitt uppehälle utaf plankornes tillhuggande. Ehuru dermed är och fastän denna jämförelse i sig sjelf ej håller strek, emedan rikets nuwarande winst genom bräde-handelen på utrikes orter är olika större, så synes likwäl det ostridigt, at åtminstone tillgripas furuskogen genom de många Sågarne wäl så mycket, som förut genom Balkhygget för främmande, och kan ej länge stå bi, så framt ingen inskränkning deruti göres.

Linet är ock en af dessa Länens ansenliga Producter. *Lin.* Vti Savolax idkas denna Plantagen knapt till husbehof, men uti Carelen sås något mera deraf, enkannerligen uti Lieblitz och Tochmajärvi Socknar, der det aldrabäst trifwes. Där är wäl ej mycket till salu; men det som derifrån kommer, är ibland de finaste lin sorter, som i Finland gifwas, och blifwer där långt bättre än annorstädes ansadt och renborstadt ifrån Blår. Där har ifrån gamla tider tillbaka warit wanligit, at Bönderne årligen erlagt till Cronan uti skatt något Lin, ej öfwer ett Lispund af hwarje hemman, hwilken ringa qwantitet Carelska Arrendatorerne i förra tider, och sedermera Crono-Betienterne, tillhållit dem at handtera på bästa sättet, hwarigenom de kommit i wanan at äfwen så göra med det lin, som de sälja. Det bindes ej uti knippor, utan uti långa flätade stängar: Arten conserveras där i orten derigenom, at frö wuxit i Swedjor, eller ock i plöjde och brände åkerlindor, ömsas på åkren hwardt tredje år, och anskaffas sällan nytt frö utrikes ifrån. Det sås ej uti sandjord, ej heller uti lera, utan hälst uti fin ler-mylla, utan gödning och mäst på åkerlindor; blifwandes det frodigare och gröfre, när det sås glest; dock är man därstädes ej så mon derom, at Linet blifwer mycket groft och långt, som at det blifwer fint och lent; Och finner man bättre sin räckning wid at få mindre, men godt, då pri-

set ersätter hwad som brister i wigten; Ty när Tawastlands lin gullit ifrån 6 till 8 d. Lß:t, har detta kostat 24 D:r, och uti innewarande år, då annat Lin fallit uti priset till 4 à 5 D:r har detta gullit 15 och något derutöfwer, warandes förledne års wäxt af wätan mycket skadad.

Vti Elimäcki-Sockn i Kymenegårds Län faller ock ganska fint Lin och handteras äfwen som det Carelska; men derifrån säljes intet. Vti Tawastland sås allmänt lin till husbehof; åtminstone således, at hwad för den ena i Socknen brister, kan ersättas af den andras öfwerflöd, så at de sällan behöfwa at söka den waran utom Socknen; Och är härtill orsaken, at lermylla och Sandmylla mäst öfwer alt i Tavastland finnes; men i synnerhet idkas linsädet med flit uti följande Socknar, nemligen uti Lampis, hwaräst är en bördig swart mylla, blandad med sand; Och dernäst uti Asikala, där äfwen är sandblandad swart mylla, och faller bästa linet i desse bägge Socknar. Vti Janakala fås ock en myckenhet Lin, och består Jordmonen derstädes af en starkare swartmylla, fastän den ej är så bördig, som i de bägge förra Socknarne. Dernäst komma Hauho och Hollola med sine underliggande Capellgäld at räknas, hwarest är merendels starckt sand-blandad swart-mylla; warandes på dessa orter så lösa och goda jordmoner, at de gemenl. allenast en gång plöjas, hwarpå sedan harfwas och sås.

Vti Längelmäcki, Kuhmois och Padasjocki är mäst Lermylla, där och linet faller mycket gröfre. Någre af förenämde Socknar bruka Liflänskt Frö, som ymsas nytt hwart tredje, fjerde eller femte år, och säljes deras egit frö till Biörneborgs län; Därigenom faller linet längre och gröfre, och förslår således mera uti wigten, men blifwer ej mjukt och fint förr än på tredje året. Andre hjelpa sig ofta till 20 år, utan at skaffa sig nytt fröslag; Men till att conservera arten, som eljest will sig snart förbyta, bruka desse att årligen ömsa Linsädet ifrån Åkren till Swedja, och tilbaka igen, så framt något frö fås i den senare, hwilket ej altid lyckas. I swedjeland plägar Linet bäst trifwas i låga och feta dälder. Andre åter wilja aldeles intet omwäxla frö, utan förblifwa ständigt wid det som faller i orten, ehuru kort Lin der efter wäxer. Och se desse

allenast uppå finheten; man brukar ock olika sätt at röta och torka linet; Somlige wilja häldre torka det på stänger och gärdes gårdar emedan det därigenom skal blifwa starkare, än om det utbredes på marken, fastän det då ej blifwer så hwitt.

I desse sist förflutne åren har denna Plantering mycket tilltagit, af orsak, at det har någorlunda lönat mödan, ty linet har gullit ända till 7 à 8 D. *L℔*:det; hwarigenom Bönderne uti Linbygden haft den förmon at de merendels kunnat betala alla deras utskylder med det som linet af sig kastadt och fådt sielfwe äta ren säd, samt anwända till Gårdarnes förbättring öfwerflödet deraf. De hafwa således på många ställen utsådt ifrån en half Tunna till en Tunna eller Fyratijo kapper linfrö, och, när det lyckats, fått igen ett och ett halft *L℔*. efter kappen: och somlige Bönder, såsom i Padasjocki utmed Päjende Sjön, hafwa haft inemot hundrade, men mästadels ifrån 50 till 30 *L℔*. at sälja; men nu, sedan linet förledit år fallit till 4 D. *L℔*:det, lärer Plantagen deraf minskas, och än mera, om priset, äfwen som för detta har händt, faller ända till 3 D. k:rmt. Linet säljes, dels wid Anianpeldo marknader, som hållas i Febr. och Sept. Månader; dels till Tavastehus marknad, som hålles den 6 Jan. på hwilka bägge ställen en stor myckenhet af Städernas och det omliggande Landets Inbyggare stöta tillsammans; dels föres det ock af Bönderne sjelfwa om wintertiden till Österbottn, eller ock till Åbo och Borgo, hwarmed de där warande Linne Fabriquer drifwas. Få af dessa Socknars inbyggare hafwa någodt lingarn at sälja, ty det arbete som till en myckenhet Lins beredande fordras, sysselsätter tillfyllest den ringa folkhopen, som där finnes. Det garn, som de föra till Tawastehus marknad, säljes merendels för en och en half daler, och det bästa till 2 D. K:rmt marken, och är tämmeligen jämt spunnit.

Hampesädet idkas på samma orter, hwar Lin-culturen är inkommen, och drifwes det i somlige Socknar högre, men somligstäns ej så högt, efter som det gemenligen ej lönar sig så wäl, som linet. Hampan sås altid i åkrar, hwilka hon gör feta, i stället at linet dem utmagrar. Afsättningen deraf sker på samma orter som af linet: men förnämligast på Nyland, *Hampa.*

där Skärgården Consumerar en myckenhet däraf till fiskredskap: Dock blifwer Tawastlands hampan på nyssnämde ort esomoftast ratad för det hon är illa rötad och bråkad, så at Lifländsk hampa blifwit därstädes mera begärlig, hwilket förtjenar at hjelpas, hälst som Tavastland wore i stånd at förse åtminstone hela detta landet med tillräckelig hampa och af nog godt slag. Tjänlig jordmon till denna plantering finnes på många orter, och enkannerligen uti de utmed Päjende gräntsande Socknarne, och är redan mycket wunnit, i det at Allmogen fattadt mycken hog och lust för den samma. Tiden lärer utwisa hwad wärkan Kongl. Förordningen af den 15 Februari 1737 och den medfölgde beskrifningen om Hampesädets förbättrande, må hafwa, hwilket ej förr än uti innewarande år i dessa orter kunnat försökas; Men alldenstund många afskräckas ifrån at bringa desse bägge för Riket så nyttige Plantager, så långt som de kunde, derigenom, at rycktandet däraf, och enkannerligen bråkningen, hwarpå dock, ej mindre än på rötningen, dessa warors styrka beror, är en mycket mödosam syssla; så synes wara nödigt at Allmogen på de orter, där desse Plantager lyckas, blefwe genom Publicationer uppmuntrade at uti hwarje Sockn, till samtelige Sockneboernes nyttjande, uppbygga en eller flera qwarnar, till Linets så wäl som Hampans bråkande, äfwen som uti Helsingland är brukeligit, hwarigenom de skulle winna det, at en enda person kunde åtminstone bruka så mycket, som eljest 20 personer om dagen, och den myckna tid, som således spardes wid bråkandet, hwilket härtils idkats endast af qwinfolken, kunde i stället anwändas till Spinnande, då Allmogen jämwäl wunne sålunda en näring mera, samt större förtjenst på sin wara.

En sådan qwarn skulle ej mycket kosta, ej heller feltes lägenhet dertill; ty bäcker och forssar finnes fast allestädes.

Planteringen af Lin och Hampa kunde ännu anseenligen utwidgas, i synnerhet i Tawastland samt i Carelen, men ej så wäl på de flästa öfrige orterne i Kymenegårds län och i Nyland, där man hafwer af erfarenheten, at den ej hafwer någon särdeles trefnad, och för den stora nyttan, som samma Plantering hafwer med sig, synes wara nödigt at på sådane orter

där en tjenlig jordmon är, Allmogen blefwe tillhållen, at ej allenast så mera lin och hampa än ordinairt sker och deras eget behof erfordrar, utan ock at esomoftast anskaffa sig nytt frö ifrån Lifland, äfwen som uti Bretagne etc. i Frankriket hwart tredie år är brukeligit att ymsa nytt Liefflandskt frö, på det arten ej må af sig komma; men allmogen, såsom någon tid obenägen till alt hwad deras Förfäder ej brukat, lärer näppeligen genom föreställningar stå at där till beqwämas; Dock skulle jag tro at ändamålet snarast wunnes, om samma mått derwid tages, som i de äldsta tider warit här i Riket brukeligit, då Regeringen welat befordra wissa warors cultiverande, och hwilket äfwen, hwad linet angår, ännu i akttages i Carelen, som redan är anfört, nemligen at hwarje Hemman, som äger därtil tjänlig jordmon, kunde påläggas, at, i stället för Spannemåls eller penninge ränta, lefwerera årligen till Cronan en wiss del af sin skatt uti godt och wäl ansadt Lin och Hampa; hwarwid äfwen Allmogen kunde tillhållas, at dertil anskaffa sig godt frö. Cronan kunde wäl få utwägar, äfwen som med Spanmålen i Magazinerne sker, at utan den hampa som för Amiralitet årligen behöfwes, utan sin skada föryttra linet och hampan till Fabriquerne, eller till andra, genom offentelige Auctioner, då äfwen den nyttan kunde igenom ett försiktigt försäljande winnas, at waran skulle hållas i ett jämt och billigt pris till både cultivateurens och tillwärkarens förmon.

En sådan årlig skatt af lin och hampa kunde Continuera allenast i några år, och intill des bonden kommit i wana at idka desse Plantager, då han wäl sedan otwungen worde dermed fortfarandes: ty änskönt han med större lätthet kunde förskaffa sig säd, än dessa waror, till alle sine behof; så ses dock huru han, på de här ofwan uprepade orter i Tawastland, lika fult håller härmed fort, sedan han en gång blifwit wan wid denna näring.

Humla. Planteringen af Humla idkas wäl uti bägge desse Län, men bäst uti Nyland, enkannerligen wid Eknäs; dock är icke all Nylands Humla god. På de öfrige orter är han ganska slätt och brukas öfwer hela landet ej annat än rishumlegårdar, och ehuruwäl på få ställen noga efterkommes hwad Kongl.

Husesyns ordningen påbjuder om wist antal af Humlestänger wid hwarje gård, så hafwa dock desse orter nästan öfwer alt tillräckeligit förråd däraf för egen consumtion, åtminstone så, at den ena hjelper den andra: Warans iråkade låga pris, nämligen till 3 D. k:rmt och där under Lß:det, har mycket decouragerat denna Plantage: men ingen twifwel är at ju den samma här i Landet, hwarest ock wildhumbla af Passabel godhet wäxer, skulle mycket kunna upbringas wid de flästa Hemman, om den lönte sig, hwilket ock torde ske, om bättre rötter blefwo anskaffade.

Fiskerierne. Fiskeriet borde wara ett af dessa orters indrägtigaste närings medel, i anseende till de många Sjöar och Åar som här öfweralt finnas; Men uppå få ställen säges det betala mödan, så att uppe i landet icke allestädes fås ens tillräckelig fisk till egit behof af egna fiskwatn, utan måste Strömmingen ifrån Skärgården upfylla bristen. Jag skulle tro at felet härutinnan mycket beror på Fiskarena: Ty man wet allestädes at förtälja, huru ymnigt deraf i förra tider wankat, äfwen wäl under Ryska öfwerwäldet; men man kan ej säga at någon tid sedermera förspordts någon särdeles fiskdöd, ej heller hafwa sjöarne blifwit någonsin igenom altför starkt fiskande uttömde. Uti denna tankan är jag styrkt utaf en och annan hushollare i landet, i synnerhet utmed Päjende sjön, som rätteligen weta at umgås med fiskandet, och sköta det med flit, hwilka mig försäkradt, at dem ingen tid på året fisk tryter, när man noga utforskar fiskens tider och tilhål, brukar tjenlige fiskbragder ock redskap, och ej med Svedjande eller annat skrämmer honom ifrån de strander, hwaräst han är wan at sig hålla; men för all ting är därwid oförtruten, hwilket hos gemene man sällan rönes. Allmänt brukas här ej annat än Not, Katssor och Ryskior, men sällan Nät.

Ännu ett sätt at fånga fisk, som i Sweriget lärer wara obekant, har iag på åtskillige orter i Tavastland blifwit warse: Det sker med tillhjelp af ett slags sjöfogel, som på Finska kallas Koskelå, och på Swenska Proppor eller dreffogel, de der till färgen och storleken likna gräsänder, undantagande at de hafwa spitssig näbb: Desse samla sig emot hösten uti in-

sjöarne i stora skaror, och drifwa fisken emot aftnarne in åt wissa wikar, på det sätt, att de formera en linea twärt öfwer Sjön, och continuerligen dyka neder till bottn och upp igen, skridande fram så småningom, in till dess de få fisken i trängssel, då de mätta sig, och derpå skiljas åt. För den således undan flycktande fisken, hafwa inbyggarne utsatt wid stranden mjärder ombygde med granris, hwaruti en myckenhet plägar fångas, och är man mycket öm derom, at ej skräma bårt denna fogel, utom det at sådant ifrån gamla tider är wid straff förbudit.

Vti Carelen är således ej mycken fisk till salu, ej heller uti Sawolax, förutan ifrån twänne Socknar, nemligen Idensalmi och Kuopiois. Uppå Kymenegårds Tracten wankar ej heller mycken fisk, undantagande uti Forssarne, neder i Kymeneälfwen, där litet Sik, men något mera Lax wankar, som insaltes och för dess godhet mycket efterfrågas.

Uti Tavastland idkas Fiskeriet på ingen ort bättre än uti Rautalambi, Sarjärvi och mäst uti Witasari Sochn, hwarest braxen af en besynnerlig fettma och storlek, äfwenwäl litet skinnlax och små sik, men enkannerligen Gäddor och Muikor fångas, hwilket sista slag är till utseende nästan lickt Strömming, och på flera ställen här i Finland fås, men så wida mig bekant är, ingen annorstädes i Riket.

Gäddorna torkas osaltade, af orsak at försslen af saltet är lång, och at det uti dessa förflutne åren warit ganska dyrt; de föras dels till Städerne och säljas till 2 à 2 1/4 D. K:rmt *L*𝔐:det, dels och till Tawastland, där de förbytas emot Lin och Hampa, hwarmed sedan, enkannerligen ifrån Witasari Sockn, handel idkas på Österbottn. Muikorne fångas i forssarne uti Septembris och Octobris månader, med mjärdor och nät, och mäst med not. De saltas ej heller, utan ränsas och förwällade inpackas imellan smala bräder, hopbundna likasom katsor, hwaruti kunna rymmas 11 à 12 kappar fisk; där ligger fisken till dess han är frusen, då han sedan föres till de längre neder i Tawastland belägne socknar, och försäljes till Bönderne eller bytes emot andra nödige waror. Detta sätt at tilreda Muikorne kallas Pandio; Utaf desse muikor fås äfwen

en myckenhet råmm, neml. i den Proportion, at en Tunna fisk gifwer ordinairt ett L℔ råmm, hwilken wäl ränsas och påsaltas, samt köpes sedan med stor begärlighet i hela landet, där han nyttjas såsom Caviar.

Vti Nylands Skärgård är Strömmingsfisket af något mera inportance; där har hwarje Sockn sitt särskilta Fiskeläger och håller 15 och stundom flera båtar, samt notar som äro 60 famnar långa och 10 famnar höga; men på några år har ej heller detta Fiske welat löna sig: Ty en Sockn har merendels ej bekommit mer än 20, 30, och sällan 50 tunnor strömming, och när 12 eller 16 tunnor däraf upgådt till omkostningarne, så blifwer Avancen ej stor. Strömmingen föryttras mäst häruti orten, och enkannerligen i Tawastland och gäller mästadels 20 och undertiden 24 D. k:rmt tunnan, och när skärkarlen tillbyter sig säd, får han merendels en tunna säd för en half tunna Strömming. Det är sällsamt, at Norrlands skärkarlar, som ej hafwa så godt köp på säd som Finnarne, säljer likwäl sin strömming till 17 à 18 D. Tunnan; Denna åtskillnad i priset förmenes härröra däraf, at nu för tiden så litet fisk wankar, skolandes han under ofreds åren, genom det myckna skjutande i sjön, hafwa blifwit skrämd ifrån Nyländska stranderne, och sedermera sig ej till någon myckenhet där wisat.

Hushållare i orten hafwa påmint wid detta Strömmings fiske följande omständigheter, nemligen 1:o At noten borde wara djupare än den är, emedan mästa Strömmingen nu går öfwer henne. 2:o At hon borde göras af ren hampa, fint spunnen och twinnad, i stället at hon nu bindes ofta af blår och swagt samt groft garn. 3:o At hon intet borde dragas med händerne, hwilket går långsamt, utan med spel windas, som i Åbo skären och på andre orter är brukeligit. 4:o At fiskandet borde icke ske blott uti wikarne, utan wid sjelfwa hafsbandet, där ej allenast mästa Strömmingen sig uppehåller, utan äfwen wäl wore ymnigt tillfälle till at fånga Sill, Torsk och Flundror, som nu icke nyttjas. 5:o At Strömmings Nät eller Sköten, som nu äro här på orten utur bruk, borde åter införas, hwilka skulle gagna långt mera än någon not: Hwarwid

man beropat sig exempel af Estländarne, hwilka uppå Nylands watn mäst alla år, enkannerligen i Sibbo wiken, till Inbyggarnes stora Præjudice, fiska, och innom tre Nätter pläga bekomma en stor båtlast på 50 à 60 sköten. Om detta alt i akttoges, torde fisket i denna Skärgården åt Landet långt mera inbringa än nu sker.

Pärlefiske.

Om Pärle fång, har jag uppå dessa orter ej fådt någon spaning, mera än på twänne ställen i Nyland, nemligen uti en Å, som kommer ifrån Kyrksläts och Wiktis Sjöarne, hwaräst i förra tider funnits goda pärlor, men nu sällan; Och därnäst wid Löfkoski forss uti den Åen, som kommer ifrån Kerkylä Capell, och löper igenom Mentzelä Sockn, har man öfwerkommit en eller annan pärla; men widare skall derefter ej blifwit sökt.

Angående Hälländerier, stuterier och Schäfferier samt om victualier.

Boskaps skötsslen, som är ett ibland de förnämste och angelägnaste stycken af ett lands cultur, är uti dessa orter olika för sig kommen. Vti Nyland äro goda Ängar och tillräckeliga samt feta betes marker, derföre är ock boskapen därstädes fast öfwer alt af långt större slag än uti Tavastland och Kymenegårds Län, och importerar mera; så at en tämmeligen myckenhet kött och smör, samt äfwen en hop talg här finnes till salu. Förutan ett eller annat godt Stuterie, som hos Herrskaper och Ståndspersoner finnas, äro Hästarna mäst uti hela Nyland af större slag än annorstädes i Finland, och ända till 9 quarter och 2 toll bak om Sadelen; jämwäl till den myckenhet, at mången bonde håller ända till 9 à 10 Hästar, och hafwa Cavallerierne i Finland härtils mästedels blifwit härifrån med Hästar försedde, ehuru det icke är utan at racen, som efter freds slutet mycket blef förbättrad genom de öfwerbragte Hästar från Skåne, börjar nu åter igen af sig komma, hwilket borde i tid åter hjelpas, så framt Cavallerierne skola tillbörligen blifwa underhåldne, och så wida ingen ort i Landet är till Stuterier mera tjänlig än Nyland.

I lika måtto äro Fåren i Nyland af tämmelig godt slag, och fås här ej allenast så mycken ull, som Landtmannen i orten behöfwer till at kläda sig med, utan äfwen något till salu åt de orter, som mindre förråd af denna waran äga.

I anseende till det goda bete, som här är, samt at Fåren, som berättas utaf början wara af Tyskt slag, ej mycket ändrat sin art, synes denna skötselen böra och kunna ännu mycket förmeras, till hela Landets stora gagn och nytta.

Deremot äro uti hela Kymenegårds och Nyslotts Län, både boskap, hästar och får af helt smått slag, och till en ringa quantitet, samt ganska litet af Wictualier till at föryttra. Och ehuruwäl Tawastland är mäst af samma beskaffenhet, så säljes dock årligen derifrån till Städerne ej allenast något af sistnämde persedlar, utan ock ett eller twänne Nöt från hwarje gård, dock ej så mycket, såsom ett öfwerflöd, utan fast mera till at dermed underhielpa at stoppa deras utskylder och kommer den Boskapen, som till Stockholm försändes, mästedels ifrån Tavastland.

Här wid hafwer iag icke bordt förtiga, huruledes likwäl Landtmannen därstädes, af denna dess handel med boskap och victualie waror, hafwer föga fördel; Ty änskönt Boskapen föres till marknaden så är bonden dock sällan i stånd at där sälja den, till den mäst bjudande, utan måste aflåta den till den mäst bjudande, utan måste aflåta den till den honom till mötes kommande Borgaren, hos hwilken han ifrån lång tid är uti skuld, den han nästan aldrig kan sig afbörda, utan snarare föröker den årligen, dels igenom lån uti reda penningar, dels igenom ny credit af gods, såsom tobak, yllewaror, band, swafwel, flintor, nålar och annat dylikt, som om wintern tillföras honom i huset, då ock ej allenast Boskapen uptingas, utan ock hans victualier af Borgaren på afräkning borthämtas; blifwandes slika skulder ofta till tredje Generationen, och längre, underhåldne intill dess Bonden omsider blifwer exequerad och af wanmagt måste gå ifrån hemmanet, hwilken skadeliga osed är så bekant at ingen, åtminstone Stånds person, i landet är, som icke kan tala derom; Och idkas denna handel mäst uti hwarje gård i Tawastland utan hinder, eller at beslag deröfwer af wederbörande ofta göres; Ty ehuru sådan handel är förbuden, så reser dock Borgaren årligen omkring, under namn at infordra gammal gäld, hwartil han genom en Kongl. Resolution blifwit berättigad, och Bonden, som ei för-

står sitt bästa i detta mål, döljer och will skydda honom, såsom sin wälgernings man, den han ock kallar sin Majamies eller Hyddeman, räknandes han för en förmon, at få sälja sina waror, och bekomma andra igän, hemma i sin gård, och at dessutom få reda penningar till låns, fastän sådant uppå både Bondens egna waror och jämwäl uppå kramwarorne drygt återwinnes.

Till at förbättra Boskaps skötsslen i besagde ort, wore anseenligt tillfälle igenom Ängarnes uprödjande, hwilket föga brukas, samt ny ängsmarks uptagande, som är än mindre brukeligit, så wäl som genom fodrets warsammare utspisande än nu sker: Wid hwilket sista mig af hushållare där i orten är försäkradt, at med den halm, som utaf Swedjor och åkren i ymnighet fås, wäl dubbelt mera Boskap wid hwarje Gård kunde fodras, än nu sker; Ock äfwen som halmen kastas i hela kärfwar för Boskapen, och sedan till största delen blifwer till spillnings, så strös äfwen höet för fåren på golfwet, och minsta delen deraf upätes; Men änskönt nyssnämde omständigheter blefwe i akttagne, så kan dock boskaps skötslen där i orten, och äfwen i mäst hela Finland, ej komma uti rätt stånd, så länge odjuren äro så månge och sig årligen föröka, samt Jagten så illa bestrides.

Uti hwarje Sockn är en Jagt fogde tillsatt, med en kappa Säd af hwarje Gård till lön; desse förrätta Crono-skall twänne gånger om året, och jämwäl dess emellan, när någodt willdjur gjordt skada; men somligstäns hålles aldeles inga Crono-skall. Eljest äro de såsom utridare för Cronobetjenterne, warandes här i landet inga fjerdingsmän; De betjäna jämwäl härads höfdingen på dess förrättningar, och antages härtill mäst drängar, men sällan någon som förstår Jagtwäsendet. Så hafwa de ej heller något gehör hos Allmogen, utan förlöpa wid skallen allahanda oordenteligheter, hwarföre skallen, hwarwid merendels qwinfolk och barn sig inställa, mäst alla år utan frucht aflöpa, och således göras djuren allenast warsammare, samt öka sig icke dess mindre, och göra landtmannen årligen stor skada. *Jagtwäsendet.*

I desse orter är så mycket swårare at utrota willdjuren, som de, enär de eftersättjas taga sin undflycht till de stora

obebodda skogarne och utmarker, där alldrig något skall blifwit anstäldt; och derföre synes det så mycket angelägnare wara, at Jagtwäsendet på en rätt fot blefwe satt, så att willdjuren ingenstädes måtte wara säkre.

En sådan inrättning är ock oundgängelig för Skogarnes Conservation, hwarpå en Jägmästare, som ständigt färdas omkring uti Skogarne, bättre kunde hafwa upsicht, än de som härtils haft den syslan om händer: Hwarföre det ock sällan händt, at någon blifwit lagförd och straffad för de många missbruk, som föröfwas emot Kongl. skogsordningar.

Skinwaror. Om det så angelägne Jagtwäsendet komme här i landet på en bättre fot, så wore ock at förmoda, det allehanda slags Peltecerier blefwo en ymnig detta Landets Product, fastän de icke heller nu äro, såsom den minsta, at räknas.

I förra tider har Allmogen i dessa orter nästan allmänt omgått med skytterie; men sedan så många af dem under sista ofreden mistat sine skjut-gewär, är sådant af dem mycket i owana kommit, förutan på den Tracten uti Tawastland, som kallas Rautalambi. Där äfwen som i Savolax, äro inga skall fogdar, och inbyggarne hafwa ännu sine flits-bågar i nästan alla Gårdar i behåll, med hwilka de skjuta ganska säkert, och ej allenast fälla de större odjuren, utan ock Ekornar; och är det märkwärdigt, at wargarne, som eljest öfwer alt i Finland äro ganska månge och dristige, så at de ofta antasta folket, wåga icke at uppehålla sig länge uti Rautalambi; ty de blifwa under tiden i många dagar å slag på skidor efter satte, och omsider uttröttade, så at när skaran på snön bär uppe och wargspår blifwit synte, plägar han aldrig undkomma. Björnar hålla sig till en myckenhet på den orten, så wäl som annorstädes i Finland, jämwäl Renar och Eljar, hwilka sista dock berättas icke hafwa där, ej heller i hela det öfriga Tavastland, någodt stadigt tillhåll, utan komma ifrån Ryssland och stryka wissa tider genom orten, samt hafwa nu på några år begynt synas mer än tillförne; Men wilda Renar wistas där ständigt och göra Bönderne stor skada på deras hö, som de hafwa uti Skogen uppsatt på häskjor. Lodjur och Mårdar äro ej sällsynte, och enkannerligen Räfwar, hwaraf under tiden

swarta anträffas: Jämwäl äro där till finnandes Hermeliner till en stor myckenhet, hwilka sista dock sällan fångas.

Det torde icke litet bidraga, både till skadedjurens utödande, och till befrämjande af Handelen med skinwaror, äfwen wäl till landets förswar wid timmande krigstider, om de Mousquetter, som för Armen tid efter annan blifwa Casserade, och wid försälgningen härtils föga importera, skulle skänkas och utdelas åt alla Heman i orten; Hwilka gewär här tils blifwit uti Fredricshamn, eller andre aflägse Städer, wäl för en ringa penning Auctionerade, men ej kommit at kringspridas i Landet, utan äro blott af de näst gräntssande, som med skjutande minst weta at umgå, upköpte, mäst för Jernets skuld. Det är icke heller Allmogens willkor allestädes, at sig något Gewär tillhandla, och kunde Jagtbetjänterne lättel. hålla hand der öfwer, at slike Gewär blefwo wid magt hållne. Häraf wore så mycket säkrare nytta at Förmoda, som denna Nation är mycket hågad för Jagt och skjutande.

Jernet har i de förflutne åren och innan Jernbruken i Nyland sig förmeradt, warit i dessa och enkannerligen i de aflägsnare orter mycket dyrt, så at det gullit ända till 5 D. L℔:det, men merendels 4 D. eller ock 2 Carol:r, hwilket pris ännu Continuerar i Städerne; men wid Jernbruken säljes det nu för tiden till 3 D. L℔ i Minut, och en gros merendels till 52 D. L℔; warandes uti Nyland 6 st. Stång järns hamrar, neml. Forssby, Svartå, Fagervik, Billnäs, Anskog och Koskis, samt trenne Masugnar nemligen wid Fiskiärs, Kulla och Skogby. En sådan dyrhet uppå denna för Landet oumgängeliga waran, har bragt Bönderne på en eller annan ort, at sjelfwa wara omtänkta på Jerns tillwärkande, enkannerligen uti Kopiois Sockn i Savolax, hwaräst utur en Sjö, Eländä benämd, på 4 famnars djup om wintren medelst håfwar uptages en malm, som smältes uti små Masugnar, af den storlek ongefehr, som spislar, med små belgar, som dragas med händerne; och fås efter berörde Malm undertiden twå tredjedels delar, stundom hälften, och ibland nästan intet Jern igän; men ock understundom rent Stål. Blifwandes detta Jern uti Gösar af omtrent 6 L℔:ds wigt försåldt till 1 D. à 1 D. $^1/_8$ öre och högst *Om Jern.*

1 $^1/_2$ D. k:rmt *L*ℬ:det. Med hwilket Jern åtskillige af de kringliggande Socknar, och i synnerhet de fyra uti Tawastland, som kallas Rautalambi, fourneras. Eljest har iag ock förspordt wid genomresandet, at på mänge ställen i desse orter är stor anledning till Myrjärn; men hwaraf Inbyggarne sig föga betjäna; Om hwilket alt så wäl som om anledningar till andra Malmarter, den ifrån Kongl. Maij:sts och Rikets Bergs Collegio förordnader Ledamoten wid durchfarts Commissionen lärer gifwa närmare efterrättelse.

Om hwarjehanda nya effecter utur skogen. I öfrigit har jag (utom den handel, som drifwes med bast, plankor och näfwer ifrån Tavastland, samt med spilträd och tunnor på Kymenegårds Tracten, och i Nyland jämwäl med kolande till Bruken där sammastädes) icke förnummit at några flera Producter, och näringsmedel, än de här ofwan omrörde, nyttjas af landtmannen i dessa orter; Så är dock, utom sådant alt, ännu tillfälle at framalstra åtskillige flere effecter och rudimaterier i dessa orter, såsom Skepps plankor, och annat skeppswirke jämwäl utur de många Löfskogarne en oändelig myckenhet af Ahl rötter och annat wackert wirke till Skattul-arbete, såsom ock wirke för Wagn makare, med det mera, som Skogarne kunna af sig kasta; Hwilket alt jag som kortast bordt omnämna, till undwikande af widlyftighet: Men någodt omständeligen har jag trodt mig här böra röra om den tillgång, som i dessa Län kan wara på Masteträd.

Om masteträd. At dugelige träd till Master gifwas i dessa orter, will wäl ställas i twifwels mål af mången, som till äfwentyrs ej hafwer sig bekant, huru de böra wara beskaffade: Men, utom det at fullkommelige masteträd finnas uti längre norr belägne länder, både uti Swerjet och Finland, så at ock uti Österbottn, till exempel omkring Wasa, Master af 17 à 18 famnars längd ofta blifwit fundne, hwilket är den största längd, som behöfwas, och hwaraf nogsamt slutas kan, at Climatet uti södre delen af Finland, wäl äfwen måste wara tjänligt för sådane träd: Så har jag ock af trowärdige Mäns berättelser, at Furu träd ifrån 12 till 17 famnars längd till första qwist på en och annan ort i Tavastland funnits, jämwäl träd af 2 alnars Diameter i stora ändan af hwilken tjocklek jag ock sielf sedt Balkar wid Såg-

bruken i Kymenegårds Län och Nyland; blifwandes stundom 5 ståckar af 7 alnars längd, huggne af ett enda träd; Jag har äfwen wäl wid genom resandet i stora skogar mångastädes öfwerkommit ifrån 8 till 12 famnars stam på Furuträd, och skulle jag wäl warit i stånd at lämna en ännu nogare berättelse om tillgången samt om qualiteten af de i Tawastland befintelige Masteträd, så framt icke det rägnwäder, som förledit år påstod hela Sommaren, samt det denna winter infallna starka urwäder hade giordt de aflägse Skogarne för mig fast inaccessible hwilket mig föranlåtit, at af Crono Betjänterne därstädes infordra, efter dem lämnad beskrifning, omständelige och pålitelige berättelser om samma mål, dem jag ännu ej erhållit. Åtminstone finnes en mängd sådana träd, som hafwa sin tillbörliga längd och kunna, genom sammanfogande af flera, till starka master adapteras.

Nu är det wäl icke utan, at en stor hop af de största och mognaste Furuträd ifrån långa tider tillbaka, blifwit förstörde genom de här i orterne inritade skadelige sätt at swedja, såsom först och främst med de så kallade Hugta Swedjor, hwarwid alle träd, som förekomma, ware sig stora eller små, omkull fällas och brännas, samt blifwa sedan qwarliggande; Hwilka jämwäl så mycket längre förhindra ung skog, at åter upwäxa som de äro brände och derigenom senare förruttna; Dessutom är wanligit på någre ställen i Tavastland, så wäl som annorstädes, när några stora Furuträd blifwit oskadde qwarstående, där de så kallade Kaskima Swedjor warit, at man barkar dem till en twärhands bredd rundt omkring, på det de må snart förtorkas och ej förtaga wäxten för den unga uprinnande skogen, som sedan så mycket förr kan åter swedjas.

Äfwenwäl är i samfäld mark, efter gammal lag och sedwana brukeligit, at med slikt barkande utmärka wissa Tracter till Swedjor, hwar igenom den som det gjordt, blifwit berättigad för sig och efterkommande, at, utan förfång sedan nyttja samma mark till swedjande, hwarigenom ej heller ringa åwärkan skedt på Furuträd.

I lika måtto är mycken Furuskog opgången, ej allena till plankors, utan fast mera till Bräders täljande; hwarwid så

mycket mera skog fruchtlöst förspilles, som månge träd äro winde, somlige uti ytan och somlige i kärnan, samt således odugelige till bräder, hwilket ej så noga märkas ,förr än de äro omkullfälde och skola klufwas; Och fås af det tjockaste träd sällan 3 à 4 bräder, men ordinairt ej mera än twänne.

Långt större skada ännu är skedd, och sker än årligen, på den mognaste Furuskogen, genom en myckenhet stockars fällande till den öfweralt i Finland, i stället för ljus, brukelige pärtweden, hwartill några träd af bästa Furu uti hwarje Gård årligen förbrukas, och hwarpå redan å många ställen börjar blifwa brist, så at slika stockar några mil wäg måste hämtas och ifrån andras skogar köpas; och borde denna skadeliga sed, afskaffas för skogens Conservation, om det icke skedde för de många eldskador, som derigenom existera: Hwilka omständigheter synas göra, at den ringa åtskillnad, som kan wara i wärdet emellan pärtor och talg-ljus, eller ock Lampor, icke kan anses för någon besparing, utan fast mera för en ansenlig förlust i längden.

Förutan alt detta, har ock skogs elden, som både igenom Ljungeld, swedjande och wårdslöshet, tid efter annan upkommit, fördärfwat mycken timmerskog; enkannerligen den skogs elden, som år 1731 gick nästan öfwer hela detta Landet, då mångestädes utmarkerne, och de i alla tider orörde Skogarne, mycken skada togo. Till förtigande hwad för en mängd af stora träd, till bräder i desse senare åren, blifwit upsågade, hwarom redan är förmält; för hwilken orsak skull, nu mera ej så mycket är at räckna på Skogarne i Finland, som i förra tider; Så är likwäl ingen twifwel, at ju ännu en hop Maste- och andra Storwärks träd i dessa orter finnas; Ty hwad beträffar den minskning derå, som genom swedjande och annan åwärkan förorsakats, så är bekant at Bönderne ej gådt någonstädes med Swedjandet längre ifrån gårdarne, än en och en half och högst 2 mil bårt, där likwäl Byarnes skog räcker på många ställen mycket längre, och ända till 7 à 8 och flere mil: At således de bästa träden måste finnas i de orörda utmarkerne, dem Bönderne sielfwa mångestädes icke igenom farit; Och, där de kommit, hafwa de dock ej förstått at observera,

om ibland de stora Furuträn något må finnas, som till mast kan tjäna; så at på deras intygande, om mer eller mindre tillgång på sådana träd, föga kan byggas; Och ehuru skogselden tid efter annan, äfwen uti berörde utmarker, mycken skada gjordt; så har den samma likwäl ej gått öfwer alt, utan är af mötande Sjöar, kärr och Morast, ofta utsläckt; Ej heller har han allestädes, där han framfarit, kunnat utrota Masteträden.

Dessa träd finnas mäst på Bergshällar och stenige orter, där de wäl mindre näring få, och wäxa således långsammare, men blifwa därigenom tillika mera täte och faste. De trifwas i synnerhet wäl uti granskogar, där de täta omkringstående granarne bryta Stormwädret och conservera dem ifrån omkullfallande, jämwäl ifrån den röta, som Furuträd lätteligen taga, enär granar afblåsas; warandes så wida iag kunnat erfara, inga dugelige Masteträd till fångs uti Sandjord, dels efter de blifwa därstädes alt för poreuse, dels ock at de förruttna eller omkullbrytas af wädret, innan de fått sin tillbörliga storlek; och som på nyssomrörde ställen; där bästa Masteträden wäxa, matjorden ej är fet och djup, och ej heller Ljung samt annat dylickt, som kunnat underhålla elden, där plägar finnas; utan snarare löf-träd, som den samma mer hindra: Så kan han ej eller hafwa gådt så djupt neder i jorden, at han kunnat skada rötterne på Furuträden, utan allenast swedt dem någodt på Barken, hwarefter de åter lätteligen komma sig före igän.

Denna waran synes wara af mycken importance ej allenast för Landtmannen här i orten, alldenstund goda Master betales i Stockholm ända till 300 plåtar, så at de nogsamt förtjäna förslen utur skogen till närmaste wattudrag, fast denna skulle blifwa några mil lång, och jämwäl widare till de köpings platsser, som kunde finnas nödige at i wägen på tjänlige ställen inrättas; utan jämwäl för Publicum, om de många för flottan, så wäl som för Kauffardie skeppen nödige Master innom Riket kunde fås, eller åtminstone införselen däraf ifrån Liefland minskades; Och äfwen som Masteträd icke kunna ifrån de aflägsnare orter framföras till hafwet, utan medelst ett inrättadt wattudrag, så tyckes äfwen at de icke minst skola

i längden bidraga at löna den möda och kostnad, som uppå ett slikt wärk, komme at anwändas.

3:tio Om nya Effecter samt Fabriquer i Finland.

Utom de ofwan beskrefne effecter, äger landet ännu tillgång på andra flera, om därtill nödige inrättningar gjordes, hwarigenom dess opkomst märkeligen skulle befordras, hälst om samma waror kunde sjöledes föras till Stads.

Potaske-Bränneri. Till Potaskė-bränneri, är oändeligit tillfälle uti hela detta widsträckte Landet, mer än annorstädes i Riket, så wida Swedjande warit här i så långlig tid och så allmänt i Bruk, och Löfskog, som till Potaske bränneri är tjänligast, allestädes efter swedjande, i stället uppwuxit.

Fastän till denna nyttige näring så stort tillfälle gifwes, och den samma wore högst nödig till Allmogens underhielpande uti swåra år och eljest; Och ehuru debiten på denna wara wid glas bruken och flera wärk i Sweriget, icke kunde fela, har den dock i dessa orter ingenstädes blifwit införd. Och som okunnigheten om sättet at umgå med denna handtering, härwid warit största hindret så wore nödigt, at en omständelig och simpel underwisning om Askans brännande uti skogarne, blefwe genom trycket utfärdad och allmän gjord, då man ej må twifla, at mången skulle snart nog göra dermed försök.

Och på det både Landtmannen och Borgaren härwid måtte kunna förtjäna, synes nödigt at raffineringen af Potaskan blefwe inrättad uti Städerne.

Glasbruk. Enär en gång således Potaske bränneriet kommit i gång, wore så tjänligit här, som på någon ort i Riket, at anlägga glas bruk, hwartill är godt tillfälle uti Hellsingforss, äfwen som i Borgo, dit weden utför Strömmarne lätteligen kan flottas ifrån de stora upp i landet belägne skogar, och hwarå på långa tider, ingen brist kan wara, at befruchta. Det wore deraf ej allenast den nyttan at förmoda, at dyrheten på glasen i Sweriget skulle falla, utan ock at afsättningen af denna wara

en gång skulle kunna extenderas äfwen till utrikes orter, så wida materialierne falla här till större ymnoghet, än annorstädes: Till förtigande, at en myckenhet fattigt folk här i landet skulle såmedelst winna sitt bröd.

Widare är här i Landet god lägenhet till at inrätta Saltpetters Sjuderie och Krutbruk, hwaraf ingen inrättning här nu för tiden finnes, fastän Saltpetters hielpen årligen här utgöres. *Saltpetters sjuderie och Krutbruk.*

Uti Hollola Sockn wid Wässijärvi Sjön, som stöter till Päjende, ses wäl ännu stora högar af Saltpetters jord, som i förra tider blifwit ifrån de utmed sistnämde Sjö belägne Socknar dit förd, och utwisar at därstädes warit ett ansenligit Saltpetters bruk; men detta är wid början af sista kriget förstördt, och har alt sedan ingen Saltpetters sjudare i Finland warit: Så at nu en myckenhet sådan jord allestädes sig samkat, och skulle rikeligen löna mödan at nyttjas.

Uti Tavastland och Kymenegårds Län är på få ställen kalkberg, och finnas där föga annat än grå kalk; men uti Nyland och i synnerhet i Mentzelä och Sibbo Socknar, samt Hausjärvi Capell gäld och Janakala Sockn i Tavastland, är mycken anledning till god kalk, och hafwa Inbyggarne därstädes wäl tillförene ej wetat at bränna kalk stenen annorledes än uppå bål; men sedan de nu, enkannerligen i Mentzelä Sockn, blifwit bättre underwiste, och begynt at inrätta kalkugnar, tillwärkes den waran därstädes till äfwen sådan godhet, som på Gottland. *Kalkbränneri.*

Till Tegelslageriers anläggande är wäl öfwer alt i desse Länen tillfälle, men oppe i landet äro inga sådana wärk inrättade; utan då någon af Ståndspersoner, står i byggnad, låter han sielf slå Tegel, och Allmogen brukar därstädes als intet af denna wara, utan upsätter sina pörtugnar af eld fast Gråsten; men i de närmare till Salt sjön belägne orter, finnes några tegelbrännerier, enkannerligen uti Nyland, hwaräst Tegel slås i Sibbo Sockn, men ännu mera och bättre i Borgo Sockn en half mil ifrån Staden, uti en By benämd Saxby: Där äro 14 Grannar, som årligen slå 10 à 15,000 Tegel hwardera, af större och mindre sort, och hafwa wäl ej ordentelige Tegelugnar, utan bränna det i gropar, men tillwärka det likwäl af *Tegelbruk.*

förswarlig godhet, hwilket sedan mäst föres till Fredricshamn och Hellsingfors. Denna inrättning berättas wara börjad för några hundrade år sedan, den tid som Borgo domkyrka upbygdes, och continuerar ännu, fast än orten nu är skoglös, blifwandes weden dit skaffad ifrån holmar uti Skärgården.

Om tillfälle till Buldans wäfweri och repslageri i Tavasthus.

Men af alla Fabriquer i Finland synes wara mästa anledningen och bästa hoppet om dem som kunna inrättas, af hampa och Lin, hälst som Rudimaterierne till en mängd och redan af förswarlig godhet i Landet finnas, samt förmodas framdeles ännu ansenligen blifwa förbättrade och förmerade; Det wore nödigt at mera Buldans wäfwerier och repslagerier blefwo här i landet anlagde, hwartill Tawasthus tyckes wara den tjänligaste orten, hälst hampan där omkring mera faller. Derigenom skulle samma Stad snart uphielpas, hwilken nu, ehuru den hafwer en ganska fördelachtig Situation för en Upstad, utmed ett ansenligit wattudrag och djupt inne i ett widlyftigt och fruktbart land, likwäl är en af de minsta och fattigaste Städer i Riket, och består allenast af 26 Borgare, hwaribland äro 4 handtwärkare, nemligen en Glasmästare, en Skomakare, en Skräddare och en Murmästare, och af dem ingen mästare mer än den siste. Samt äger ingen annan näring än Hushyror wid marknaderne, och öl- samt bränwins Sälgning, utom någodt smått Kram, som dock esomoftast tryter: Dymedelst kunde ock den långa och beswärliga förslen till Sjöstäderne af denna tunga Rudimaterien lättas och med större nytta emplogeras på den tillwärkade waran, som sådant bättre synes kunna bära. Härigenom skulle ock qwinfolken på landet, som nu äro föga sysselsatte om wintertiden; samt en stor myckenhet gamle inhyses hjon, som öfweralt i orten finnes, mer än annorstädes i Riket, få tillfälle at förtjäna med spånad: Och således denna Landsorten dubbel winst tillfalla.

Linne-Fabrique.

Beträffande Linnets förarbetande, så är dermed längre, än med någon annan wara, hunnit. Uppe i orterne spinnes wäl föga mer, än till husbehof, och det mäst med slända; men uti åtskillige af de omkring Päjende belägne Socknar, jämwäl uti Carelen spinnes ock någodt till Salu, och försälges samma garn till Åbo och jämwäl till Borgo; Dock är Spånaden på

4 à 5 mils distance omkring sistnämde Stad, så wäl som hos Borgerskapet där sammastädes, aldralängst bragt, där ock spinråckar allestädes brukas, och äro qwinfolken hela hösten och Wintren ifrån klåckan 3 à 4 om morgonen dermed syslesatte, hwarwid de ifrån långa tider warit wane: kommande Linet mäst ifrån Tavastland och Carelen, eftersom i Nyland deraf ej mera wankar än hwad Landtmannen sjelf behöfwer; Till mera nämde Stad kommer äfwen wäl under tiden spunnit garn ifrån Ryslaud, samt ifrån Reval till quantiteter. I Borgo äro, utom några Änkor, som hålla Wärkstad, 48 Linwäfware, af hwilka somlige hafwa 6 à 7 Stolar i gång med 3 à 4 Gesäller, Och de öfrige och fläste hålla mäst 3 wäfstolar; Warandes denna Stad uti Aemulation härom med Åbo, hwarest äro ongefehr äfwen så många Linwäfware.

Bemälte wäfware blifwa under tiden förlagde af de handlande; men mästadels arbeta de åt hwilken, som dem först tilliter, emot arbets lön efter alnen, och underhålla sig sjelfwa. Här förfärdigas Lärfter af åtskillig finhet, ifrån $^1/_2$ D. K:rmt till 3 à 4 D:r alnen, och undertiden ännu finare; och dessutom en quantitet dräll, men ej af Damast-Façon. Exportationen deraf sker förnämligast till Stockholm, hwarifrån understundom någodt deraf skal äfwen wara till utrikes orter försåldt; med det som på landet wäfwes och äfwen till Stockholm föres, förmenes at wid pass 200 tusend alnar Lärft ifrån denna orten årligen utgå; men uti Tull Specialierne finnes ej, at ifrån denne Staden blifwit mera Lärft utskjeppadt, än ett år 84,000 och eljest ordinairt emellan $\frac{70}{m}$ à $\frac{80}{m}$ alnar.

Efter nu denna Fabrique är utaf sig sjelf så widt bragt, och folket derwid en gång wane, så synes den ock med ringa möda stå at perfectioneras, hwartill en Spinskolas inrättande härstädes worde mycket bidragande.

Spånaden går nu sällan till större finhet, än at 5 à 6 alnar Lärft blifwa efter marken (upränning och inslag tillsammans räknade). Och några få förnimmes hafwa spunnit till den grad, at af marken blifwit 9 ja ända till 15 alnar Lärft. Till Spånadens förökande wore ock nödigt, at därstädes, såsom

förmodeligen den tjänligaste orten i detta Län, ett Spinnhus blefwe anlagt: enligit Riksens Högloft. Ständers wid 1734 års Riksdag gjorde fastställande: At uti hwarje Höfdinge dömme ett Spinnhus framdeles kommer anläggas.

Wid denna Fabrique är följande i synnerhet at påminna. Nemligen at, utom det at Garnet ofta spinnes af illa häckladt lin, så berättas ock den flärd härwid esomoftast förelöpa, at uti wäfwen skall inslås Blångarn som wäl är så fint spunnit, at någon skillnad emot upränningen swårligen kan märkas, men gör wäfwen ganska swag och owaracktig.

I lika måtto öfwerklagas, huruledes, till at så mycket tidigare om wåren få lärfterna blekte och färdige at afsändas, hwarom alla med hwarannan täfla, det skall wara wanligit, at ej allenast lägga wäfwarne på Snön, utan, det som ännu skadeligare är, at de bykas med kalk, hwarigenom de blifwa helt sköre och fördärfwade, öfwer hwilka missbruk aldra strängaste upsigt af Magistraten borde hållas. Dessutom saknas här en ordentelig inrättning af blekeri, utom hwilken denna Manufactur ej kan hinna till fullkomlighet. Blekningen, som förrättas af qwinfolken, skötas ofta mycket oacktsamt, så at wäfwarne under tiden måste sedan omblekas, innan de kunna nyttjas: Och till blekes platsar brukas här backar och åkerrenar, dit wattnet med möda måste släpas, ehuru godt tillfälle nedan för Staden finnes at anlägga ordenteliga blekesplatsar utmed Åen, som berömmes för dess goda wattn, och hwars strander där äro låga och jämna, så at wattnet skulle beqwämligen låta sig ledas uti små Canaler, hwar mellan uphögde fält kunde göras till wäfwarnes utbredande. Det berättades mig, at Magistraten wäl har gjordt Borgerskapet den föreställning, at någon Blekare måtte utifrån dit förskrifwas, men at sådant har blifwit afslagit, efter som det skulle komma på någon kostnad, och de trodt sådant wara mindre nödigt. Jag skulle oförgripeligen hålla före, at denna Fabrique, som är ibland de Considerablaste i Finland, förtjänar at en sådan bekostnad blefwe deruppå anwänd, och om Borgerskapet ej will sig dertill låta beqwäma, tyckes at blekare borde för Publique medel utifrån införskrifwas, därest ingen tillgång dertill wore ifrån

Linne Fabriquen i Hellsingland; kunnandes man i den händelsen, och i fall det jämwäl föllo swårt at dermed blifwa försedd ifrån Holland, bekomma sådane med drägelig kostnad, ifrån Staden Lauben i Oberlausnitz, hwaräst blekerierne äfwen blifwa wäl skötte, och en stor hop habile Blekare nu äro förutan näring, sedan blekerierne i Greiffenberg i Schlesien blifwit utwidgade, och hwarifrån stora quantiteter Lärfter för ej lång tid tillbaka årligen fördes till Lauben at blekas.

Ännu flere Manufacturer utom de nyssnämde, kunde med lätthet och fördel anläggas här i Finland, så wida Säden och andre victualier äro här uti ymnoghet och för godt köp till finnandes; men Capitalisterne äro här få, och den osäkra gräntsen lärer äfwen mycket afskräcka inwånarne derifrån. Sluteligen är wid denna punct at påminna, det Handtwärkerierne äro i dessa orter fast öfwer alt uti ganska slätt stånd.

4:to Om Plantager.

Hwad Plantagerne angår, så har jag här ofwanföre haft tillfälle at berätta, hwad redan är tillgjordt wid Lin, Hampa och Humbla, och derhos yttra min oförgripelige mening, hwad som widare synes därwid stå at göra. Nu återstår at något nämna om följande wäxter.

På Tobak är här i Landet en ganska stor Consumtion, *Tobak.* både af gamla midåldrige och jämwäl af helt ungt folk ibland gemene man; warandes detta gods hos de fläste fast begärligare än penningar: Så at Bonden kan för ett stycke Tobak förmås till det, som han för långt mera wärde i penningar ej skulle wilja göra, hwilket bruk tillförene warit för Riket så mycket skadeligare, som Allmogen ej welat köpa annan Tobak än af den smala Holländska: Men sedan samma wara är med hög Tull blefwen graverad, och Tobaks spinnerierne i Swериget sig förkofradt (warandes så wida mig är bekant ej mer än ett enda däraf inrättadt i Finland, nemligen i Åbo af handelsmannen Heldt) blifwer större delen af Landet af inrikes tillwärkning försedd, och brukas ännu af Bonden ej annan

sort än den smala, som är 12 öre kr:mt på *L℔*:det dyrare, än den tjockare, hwilken är spunnen i små rullar. Likwäl har Allmogen på gräntsen ännu ej kunnat afwänjas ifrån den Hollendska, utan köper den samma ifrån Fredricshamn och Willmanstrand, ehuru den faller mycket dyr; eller ock practiceras den in öfwer gräntsen till en myckenhet, hwilket är så mycket lättare, som gräntsseskillnaden går somligstädes mitt igenom Byar, eller ock öfwer Ägorne, så at det ena Rikets undersåtare ej kunna afstängas ifrån gemenskap med de andra, och hafwa sin tillflyckt till hwarannan, då de af Beslagare eftersättjas; Hwarföre det ock synes ogörligit at aldeles förekomma underslef uti slika mål.

Sedan Tobaks Planteringen blifwit i Swerige införd, hafwa åtskillige inbyggare i Finland jämwäl gjordt dermed försök, och hafwa i synnerhet åtskillige Ståndspersoner, som sjelfwa haft tillfälle at på utrikes orter inhämta denna kundskapen, winlagt sig mycket at bringa den samma till någon perfection; Men sådant har altsammans warit frucht löst, förmedelst den här i Landet warande korta Sommartiden och de bittida infallande frostnätterne, hwarigenom denna ört ej kunnat hinna till någon mognad; Och ehuru några få Hemmån fortfara med denna Plantage, så sker det dock endast i nödfall och brist af penningar at köpa sig god tobak före; och är mig berättadt, at han strax på andra året så slagit utur arten, att i stället blomman först warit röd, har den blifwit gul, och smaken aldeles förändrad.

I anseende till slika omständigheter, synes det wara förgäfwes at tänka på denna Planteringens fortkomst i Finland, åtminstone innan landet blifwit fullkomligen bebygdt, och de många kärr och Morast, hwarifrån de otidiga nattfroster skola hafva sin uprinnelse blifwa uttorkade.

Potaetos. Men deremot synes det wara fast görligare at här införa Planteringen af de så kallade Potaetos eller jord-äpplen, emedan de bättre uthärda köld, som redan nogsamt är försökt på åtskillige orter i Sweriget och enkannerligen i Dalerna och uti misswäxt af säd, skulle de komma den fattige Allmogen till stor undsättning: Warandes dock denna Plantering, så

wida jag kunnat förnimma, ingastädes i dessa orter ännu begynt, och hos de fläste helt obekant.

5:to Om Finska Nationens Beskaffenhet.

Hwad sluteligen angår denna Nation, så är först om dess talrikhet at förmäla, det, ehuru hon under sista kriget blef ansenligen minskad och ödd: Så ses dock nu mera, at under de förflutne freds åren en upwäxande ungdom allestädes till stor mängd finnes; Och är observerat på åtskillige orter, at deras antal som födas, årligen mycket öfwerstiger deras, som afgå; kunnandes man med fog säga, at denna Nation sig mera föröker, än många andra. Likwäl är på dessa orter ännu en stor brist på inbyggare, och mycken förr brukad mark ödeliggande samt en hop till åker tjänlige platser aldeles ouptagne. Hwarje By behåller framgent sin af ålder hafde mark, utan at sjelfwe deraf uprödja nogon ny, eller tillåta andra at med sig dela den jord, som de sjelfwa ej nyttja; De unga hafwa derföre flyttadt, dels till Österbottn, där näringen tros wara ymnigare och lättare; Men ännu flere till Ryska Carelen och Liefflând, där de förmena sig i ett eller annat mål finna en tygelfriare lefnad; Eller ock hafwa de blifwit Sjömänn och sedan stannat qwar på utrikes orter. Jämwäl bidrager ej litet till Landets utblottande på Jordbrukare, at en myckenhet ungdom söker sig till Scholarne, mäst för at där winna förswar och undslippa arbete, som kostar på armarne, hwaräst de ock ofta utan swårighet, och kan hända utan noga undersökande om deras Genier, blifwa emottagne, fastän mången deribland då warit aldeles fullwäxt. Änteligen har ock en stor hop gifwit sig i tjänst i Städerne, där de sig sedan nedsatt, och öl- samt Bränwins sälgning, eller andre slike mindre gagnelige näringar idka, och berörde Städer med onyttigt Borgerskap uppfylla; Men få skicka sig till Handtwärk och Manufacturer.

Utaf desse orsaker härrörer ock den stora brist, som uti hela landet öfwerklagas på tillräckeligit, och än mera på du-

geligit Tje[n]stefolk, hwilken swårighet årligen tiltager, oacktadt de uti det fallet gjorde hälsosamma författningar.

Beträffande denna Nations böjelse till nyttige inrättningar, så måste man wäl tillstå, at denna, äfwen som många andra, ogjärna företager sig något närings medel, som de förr ej idkat, ej heller hos deras Förfäder warit i bruk, och at dess utom denna i synnerhet har utaf det utståndne långa fiendtelige öfwerwäldet under sista kriget, mycket blifwit förwärrad till sinnelag och seder: Så at lättja och fylleri hos en stor hop tagit öfwerhanden, hwilket ännu ej allestädes hunnit öfwerwinnas och rättas: Jämwäl har fattigdomen och den olust, som födes däraf, at man ej ser sine wilkor och förmögenhet förkofras (hwilken wanmagt åter synes härröra af folkets ofwannämde tillstånd wid fredens början, samt de sedermera inträffade många misswäxt Åren, dels ock af deras få och beswärliga närings medel, samt de flästas swåra utförssel af sine waror, som här ofwanföre redan äro anfört) gjordt och än gjör dem nog hoglösa för något nytt, som bringar beswär med sig.

I medlertid finnes likwäl här och där märkwärdige spår till industrie och omtanka; såsom Lin- och Hampeplanteringen i Tavastland och flerastädes; Spånaden och wäfnaden på åtskillige ställen, och mäst i Nyland; körslorne till Bruken och enkannerligen till Sågwärken, hwilka körslor innom kort tid äro bragte tämmeligen i gång; Inwånarnes handslöghet at sielfwa tillwärka både sin redskap och hwad de eljest betarfwa: Jemwäl den ansenliga hop af träkäril, som förfärdigas omkring Nystad. Hwilket alt, jämte denna Nationens naturliga Snillegåfwor, illhärdighet och kroppsstyrka, nogsamt gifwa anledning till den goda förhoppning, at, om de allenast blefwe ledde in uppå nyttige rörelser, skulle sådant här, ej mindre än annorstädes, winna sin fortgång, enär de finna at det lönar mödan, och worde sedan denne Nation äfwen så beständig at hålla fort med sådane arbeten, som den nu synes trög, slikt at begynna;

Men sådant tyckes swårligen kunna åstadkommas, eller den inkomne wederwiljan för owande handteringar utplånas,

med mindre de antingen blefwe på ett okännbart sätt lika som twungne at blifwa lycklige, äfwen som redan är anfördt om Lin-plantagens utwidgande; Eller ock at några besynnerlige friheter och premier till den ändan utlofwades, då Stånds personer och de förståndigare samt förmögnare i Landet wäl skulle förmås at göra början, och Allmogen, som gemenligen rättar sig mera efter dessas Bruk, än efter Publicationer och föreställningar, skulle nogsamt följa deras exempel. Äfwen wäl skulle detta Landets upkomst mycket befordras, om folk ifrån orter i Sweriget, såsom Wästergötland, Dalarne, Wärmeland etc. hwarest Inbyggarne tyckas wara alt för manstarka, och hwilka äro wande wid en och annan inrättning, men enkannerligen wid Ny marks uprödjande, blefwe med hela hus hålden hit till Finland Transporterade. Dessa skulle här finna ansenligit utrymme at sättja sig neder; hälst om en ny refning skulle gå öfwer wissa Tracter i Landet, och den öfverflödige mark, som wid ganska många Hemman finnes, tillades nybyggare, jämte tillräckelige frihets år. Här utaf wore jämwäl i Framtiden den fruckten at förwänta, at de Finska och Swenska, som lefwa under en Öfwerhet och en Lag, och borde hafwa med hwarannan en ständig och nära gemenskap och handel, kunde lära at förstå hwars annars tungomål och sålunda lättare komma med hwarannan till rätta, än nu sker, hwilket förmodeligen uti andra eller tredje Generationen på förenämde sätt stode at winnas: Warandes sådane Colonier i fordna tider gjorde till några Socknar i Åbo Läns Skärgård, men ännu flera till Nyland, hwaräst både finska och Swenska ännu nästan allmänt af allmogen talas, fastän de swenska Församlingarne där märkas årligen af- men de Finska tilltaga.

Alt hwad iag således, med ospard upmärksamhet och möda, under mina widlyftiga resor omkring Kymenegårds- samt Nylands Län kunnat inhämta, underkastar jag med wördnad Högwälborne Herr Baronens och Presidentens, samt Kongl. Maij:sts och Riksens Höglofl. Commerce Collegii Höggunstige ompröfwande, och skulle skatta såsom den största belöning för mig, om någodt deribland funnes wärdigt Höglofl. Kongl.

Collegii åtgärd, samt tjänande til detta af naturen rundel. begåfwade, men igenom hwarjehande oordningar samt en uråldrig wanryckt förfallne Landets uphielpande.

Åbo d. 31 Jul. 1738.

Ulr. Rudenschöld.

Register.

Beskrifning om Helsingforss Hamn pag. 18.
Beqwämligheten af en Canal åt Hellsingforss p. 18.
Beskrifning om Strömfallen i Nyland, Tavastland och Kymenegårds Län går till p. 18.
Om brist på Landtmätare p. 19.
Nödwändigheten af en Canal för de aflägsnare orterne och deras härtils brukel. resor p. 19.
Swårigheterne wid en Canal i Finland p. 20 till 21.
Påfölgden af en Canal p. 21 till 22.
Sättet till dess inrättning samt Paralelle exempel af Uhleå och flere orter p. 22 till 25.
Beskrifning om Kymenegårds och Nyslotts Län p. 28 till 30.
Dito om Tavastland 30 till 31.
Dito om Nyland 31 till 32.
Om Spanmål 33 till 35.
Om Tjäru och Beck 35 till 37.
Om Sågbalkehandelen i Kymenegårds Län 37.
Om Såg bruken derstädes 37 till 40.
Om det skadeliga Sågandet i samma Län 40 till 42.
Om Sågbruken och Sågandet i Nyland 42 till 45.
Om Lin-plantagen i Kymenegårds Län 45 till 46.
Dito i Tawastland, där ock är en jämförelse emellan Lin-Socknarne derstädes 46 till 47.
Om Hampa i Tavastland 47 till 48.
Förslag till Lin- och Hampe-Plantagens förökande 48 till 49.
Om Humla 49 till 50.
Om Fiskerierne och Pärlefänge 50 till 53.
Om Boskaps skötslen och Ängars uprödjande 53 till 54.

Om Landthandelen 54 till 55.
Om Jagtwäsendet och odjuren 55 till 56.
Om Skinwaror och Gewärs anskaffande åt Allmogen 56 till 57.
Om Jernbruken i Nyland och Jernhandelen uppe i landet samt Myrjärn 57 till 58.
Om Bast, Byggnings plankor, Näfwer, Tunor eller Spilträd; item om nya effecter utur skogen, såsom Skjepps plankor, wirke till Skattul-arbete 58.
Om tillgång på Master i Finland 58 till 62.
Om Potaske Bränneri 62.
Om Glas bruk 62 till 63.
Om Saltpetters Sjuderi och Krutbruk 63.
Om Kalkbränneri 63.
Ibidem om Tegelbruk 63 till 64.
Om tillfälle till Buldans wäfweri och repslageri i Tawasthus, med Beskrifning om Samma Stad, 64.
Om Linne Spånad och wäfnad i Borgo 64 till 67.
Om Plantager 67.
Ibidem om Tobak till 68.
Om Potaetos 68.
Om Finska Nationen till slutet.

Afdelning öfver Orterne utmed Vattudraget ifrån Biörneborg till och med Päjende Siön, samt widare derifrån till Helsingfors.

	Biörneborg med Fiärden	§ 1.
Måste föra antingen til Biörneborgs wiken, eller ned för forssen wid Lamais.	Ulfsby och Sastmåla Kumo Mohjärwi Eura Sächylä	§ 2.
Komma obehindrade till Vitikala Forss.	Hwittis Loimjocki Punglaitio	§ 3.
Desse Sochnar komma äfwen til Vitikala, sedan Törvisforssarne och Siuroforss blifwa Ränsade, men Ikalis bör dessutom hafwa öfwerförsel förbi Kyro forss.	Törwis Karku en del Mohjärwi Kyro Ikalis en del Wäsilax	§ 4.
Innan desse Sochnar komma uti förr omrörde watten, är Nockia forss i wägen.	Birkala Mässeby Vässilax Lämpälä	§ 5.

Utom föregående hinder, ligger Tammerforss desse Sochnar i wägen.	En del Mässeby samt Teiskola Capel Ruowässi med dess Capeller Keuru- och Korewassi-Capel af Langelmå Sochn	§ 6.
Desse komma obehindradt till Pappila och Kaukola Koski wid Lämpälä Kyrka.	En del Lämpälä, liten del af Akas Säxmacki Hattula Tawasthus Våno Rengo Janakala	§ 7.
Desse hindras af Iharis, Kostia, Appia och Walkiakoski forssar, innan de komma till Lämpälä.	Pälkenä Kangasala Orriwässi Längelmäki Sahalax Hauho, alla med sina Capell	§ 8.
Desse Sochnar gräntza intill Päjenden eller hafwa båtzled dit.	Padasjocki Kuhmois Jemse med Corpilax och Petajawassi Capel Laucas med Jyveskylä Capel, Sarjerfvi, Witasari, Rautalambi } Rautalambi Socknars Syssmä och Hardola Capel Heinola, Asikala } som lyda under Hollola Pastorat	§ 9.

När Wexiö Strömen opränsas, komma ej allenast de i 9 §. omrörde Sochnar, at wända farten neder åt Helsingfors, utan ock Hollola med 2:ne af dess Capel, som ligga ut med Wassijärfvi.	Hollola Sokn med dess Capel Nastola, belägne utmed Wässijärfwi	§ 10.
När öpningen skier emellan Wässijärfvi och Päjärfvi, samt widare Forsarne uprensas intill Turkhauta-giästgifwaregård, komma desse Socknar uti samma fart, utgiörandes 9. 10 och 11 §. §. §., hwad som på Cartan kallas Öster Grenen af Canalen, samt 5, 6, 7 och 8 §. §. §. §. den wästra Grenen, som wid Turkhauta med hwarannan sammanstöta.	Lampis sandblandad swartmylla: bördig jordemon och Koskis Capel, Kerkylä Capel och Hollola och Hausjärfvi Capel af Janakala Sochn	§ 11.
När öpning giöres emellan Turkhauta och Helsinge-åarne, ledes Farten genom desse Socknar till Helsingforss.	Menzelä Loppis Nurmjärfwi Tusby Helsinge-Sochn Esbo	§ 12.
	Helsingforss	§ 13.

Præs[entera]t i K[ong]l. Cam. Coll. d. 20 Junii 1741.

Berättelse om Landetz beskaffenhet uti Biörneborgs och Tavastehus Läner, på ymse sidor af det wattudrag, hwilcket är projecteradt till en durchfarts inrättande ifrån Päjände-Siön åt Biörneborg, så wäl som wid den sedermera äfwen besedde wattuleden åt Helsingforss; jemte oförgripeligit yttrande om den nytta, som af en slik inrättning synes wara att förmoda, samt om hushållningen i Finland, med mera.

1 §.

Till aldra ödmjukaste föllje så wäl af Kongl. Maij:ts och Riksens Höglofl. Krigs-Cammar och Commercie Collegiers, samt Statz Contoirs, under den 11 Julii 1737 i gemen för samtelige Committerade till en durchfarts undersökning, som i synnerhet Höglofl. Kongl. Commercie Collegii under den 12 Maji samma åhr för mig enskylt utfärdade Instruction, har jag genomrest alla de Socknar, som antingen äro belägne utmed det till en durchfart ifrån Päjenden till Biörneborg projecterade wattudrag, eller ock i genom egne strömfall, med det samma hafwa Communication, jemwäl de Soknar som ligga omkring berörde Päjende Siö, eller hafwa dit sine särskilte båtzleder; Änteligen har jag ock jemte de flere Committerade besedt de orter, som stöta intill den wattuled, som faller neder åth Helsingforss, och under samma resor på det nogaste,

som giörligit warit, i ackttagit hwad mig blifwit anbefalt, hwaröfwer jag härmedelst bordt min aldra ödmiukaste berättelse afgifwa, hwilken emot förmodan kommit alt härtills att utheblifwa, för de orsaker, som jag, genom Ödmiukt Memorial af den sidstledne Augusti, wid handen gifwit: Och på det den samma måtte blifwa så mycket redigare, samt onödig widlyftighet jemwäl undwikas, hälst som Socknarne på desse tracter mångastädes äro af enahanda beskaffenhet, har jag trodt mig böra, likmätigt den här framföre bilagde Specification, wid denne beskrifning afdela Socknarne uti wissa flockar, alt eftersom de äro belägne, i anseende till forssarne, och hafwa lika tillfälle att nyttja Canalen; som jag ock, för desto större tydelighet, bifogat wid slutet en Carta öfwer desse orter.

Härwid har jag ock förut i Ödmiukhet ej obemält lemna bort, det jag uti den aldraödmiuckaste relation, som jag under den 31 Julii åhr 1738 hade den åhran att till Högwälborne H:r Baron och Præsidenten och Höglofl. Kongl. Collegium insända, angående den mig anbefalte resan genom Kymmenegårds Lähn och Nyland, så wäl som en dehl af Tavasteland, redan uti åtskillige måhl, som äro af enahanda beskaffenhet med detta mitt giöromåhl, mine oförgripelige tankar omständeligen yttradt, och fördenskull fördristar wid detta tillfälle, till undwikande af widlyftighet, mig på den samma beropa.

Biörneborg, är uppå en Sand-ås utmed Stranden af Kumo Elf, anlagd åhr 1558, och berättas hafwa den tiden warit ärnad till att befästas, till hwilken ända en stor hop Steen blifwit ditförd, som ännu qvarligger. Denne Staden säjes ock hafwa blifwit 2:ne gånger flyttad; Först ifrån Kumo Sochn, der rudera deraf ännu ses nedanföre Ylistaroby, till Ulfsby, och derifrån till dess nu warande ställe, hwilka flyttningar förorsakats af wattnets undansiunkande och älfwens fyllande af Sand.

Denne Stad är belägen på en mycket sund och fri ort; der smittosamma Siukdomar sällan förspörjas; Luften är der ock mer Tempererad, än på många andra orter längre i söder, så att ej allenast uppå Holmarne, åtskillige i Norden sällsynta örter wäxsa wildt, utan och Swanor, Tranor och wildgiäss up-

pehålla sig åhret igenom uti fierden, och flytta sig närmare in till Staden, då starck frost infaller. Denna Situation är äfwen för ögat ibland de angenämaste som finnas, i det att älfwen, som rinner sakta fram utmed Staden, fördelar sig straxt nedanföre uti 5 hufwud ådrar, som hafwa hwarthera ganska många andra små rännilar, uppå en sträckning, af något mer än en half mihl, hwarigenom en otalig hop små holmar, somlige Cronan och somliga Staden tillhörige, opstigit, som äro dels med Buskar, dels med Gräs, eller ock Wass, bewuxne: warandes hela detta således genomskurne fält, samt Fiärden der nedanföre, omgifne med en wacker Skog.

För navigationen och handelen är dock denne Staden nu för tiden ej så fördehlachtigt Situerad, i anseende dertill, att Älfwen efter handen nederfört ifrån de höga backarne i Kumo Sochn så mycken Sand, att allenast en af de fyra hufwudådrarne, nembl:n Lusårsådran, nu mera kan nyttias. till warornes Transporterande; och är jemwähl Fiärden nedan för Staden med åtskillige grund och Bankar opfyld: Hwilken tillförssel af Sand årligen och mycket starkt tiltager, så att älfwen synes snart böra oprensas, eller och Staden åter flyttas längre ned, så framt dess handel icke aldeles skal afstadna, hwilken redan skier med det beswär, att Fahrkostarne ej kunna med ladningen komma Staden närmare än på en mihl, nembl. till Lastage platsen, Sandudden kallad. Fahrwattnet ifrån Staden till Hafwet, som är en distance af 3 mihl, har jag dels genom egen undersökning, dels ock utaf Magistratens mig lemnade skrifteliga berättelse förnummit wara af följande beskaffenhet.

Under Staden är älfwen 12 à 15 fot diup, men några Bysseskått längre neder, hwarest hon sig börjar grena, blifwer hon, som redan är sagt, mycket grund, och aftager på $^1/_4$ mihls sträckning, in till Lusårs-holmen, till 7 à 8 fot, hwarest och wattnet är trångt; widare uppå den Sandbanken som ligger i denna Lusårs ådran, är stundom ej mer än 2 à 3 quarters diup wid lågt watten; hwilken bank ej är öfwer ett bysse skått lång, men årligen sig ökar, och har man märkt att den samma sedan åhr 1710 flyttat sig $^1/_8$ mihl längre ne-

der. Straxt nedan för nyssnämbde Bank blifwer ådran åter 7 à 8 fot diup med lös lera eller moddachtig grund, som sedan warar mäst hela Fiärden igenom. Widare och ifrån en klippa Tailust benämbd, tilltager diupet till 9 à 10 fot in till Sandudden, som är wid början af fierden. Sedan är wattnet 12 à 18 fot djupt intill Ytterö, som är en Udd ifrån fasta landet, hwarest möter, på ena sidan, ett Stengrund, och på den andra, en Sandbank, uppå hwilken är ifrån 6 till 8 fots watten, men Fahrwattnet deremellan är ringast 12 à 13 fot. Derifrån är farten sedan ren alt till Räfsöen, der utmed är både god ankargrund och en rymmig samt tryg hamn af 18 à 24 fots diup, och närmare utemot Sundet är från 36 till 48 fot, samt uti sielfwa sundet 10 à 12 Famnars diup, hwarifrån sedan är ren fart till Hafs. Häraf finnes, att om allenast förenämbde Sandbank uti Lusårs ådran, undanrögdes, kunde sådane Fahrtyg, som der brukas och behöfwes, utan swårighet gå alt opp till Staden, och der lägga till under Siöbodarne, som ligga hela Stranden utåth, och utmed hwilka är merendels brådiupt; Jämwäl wore tillfälle att med någon bygnad oppe i Kumo-Älfwen, som widare skall omnämnas, förekomma Sandbankarnes widare utskiärande, så at Fahrwattnet nedanför Biörneborg, framgent med mindre möda kunde hållas rent. En sådan oprensning wore dess utan nödig för det uti Kumo Sochn anlagde Lax- och Sikfisket, aldenstund Fisken nu mycket hindras, medelst förenämde grunda ådrar, att stiga opp åt Älfwen, hwarföre ock för några åhr sedan uppå Arrendatorens af samma Crono Fiske requisition, några 100:de Personer af allmogen i de kringliggande Sochnar, blefwo skickade neder till Biörneborg, men som de hwarken woro försedde med tienlig redskap, eller förstodo detta arbetet, har det utan frucht aflupit.

Segelfarten ifrån Biörneborg, sker ej såsom ifrån dess Grannar Nystad och Raumo, på Tyske orterne wid Öster Siön, hwilken frihet denna Staden äfwen wähl nyttiat förr sidsta ofreden, utan endast på Stockholm och bestrides med 9 Fahrkåstar, alla af Furu och bygde i orten, hwaraf den största är

på Cravel, 78 fot lång, och drager 50 läster, men de öfrige på klink, och ej mer än 40 à 48 fot långe.

Ehuru naturen synes hafwa tillämnat denne Staden Communication med en ansenlig dehl af Landet, så uti Biörneborgs Lähn, som uti Tawasteland, förmedelst det ansenlige wattudrag, som faller utföre till denne Staden; så har dock handelen ej want sig dit, utan fast mera till de andra, änskiönt längre aflägse Städerne; sådant härrörer wäl till någon dehl af de uti wägen warande forssar och fall, i anseende hwartill Landtmannen häldre om winteren utfört sine wahror, men i synnerhet af den uti Landsorterne inritade Landthandel, som Borgarne ifrån de andre Städerne, nembl. Åbo, Nåendal, Raumo och Nystad, såsom warande förmögnare, än Biörneborgs boerne, ifrån uhrminnes tider idkat.

Således är Biörneborgs tillförsel inskränkt nästan allena till Sex af de angräntzande Soknar, och består, enligit de infordrade Persedle Extracterne uti följande wahror, neml:n i allahanda sorter *Spannemål*, såsom, Råg, Korn, Hwete, Hafra, Malt, Miöl ärter; Jämwäl andre *Victualier*, såsom Smör, Talg, Fläsk, saltat och Tort kiött, Torra Giäddor, Henmbla, Sik och Lak-romm.

Lijn och Hampa.

Boskap och andre Creatur af allehanda slag.

Träwaror, neml:n Bottn och Såg-Bräder, ifrån 4 till 12 alnars längd, som komma ifrån de i negden anlagde 6 Sågar, hwilka i nästa §. skola nämnas.

Dessutom införes och Bielkar, Spiror, Näfwer, Tjära, Wed, Timmerstäckar, Pumpstockar och Sparrar, merendels ej mer än blått till Stadens egit behof.

Under de förflutne åhren har ifrån denne Staden äfwen utskeppats andre Träwaror, såsom ansenlige Bielkar ifrån 15 till 30 alnars längd och 12 Tums tiocklek i fyrkant, samt tälgde, så wäl som sågade plankor ifrån 4 till 18 alnars längd, och de största af 12 Tums bredd; Jemwäl Master och än mera Spiror ifrån 10 till 14 Famnars längd och ringast à 12 tums diameter i lilla ändan; hafwandes ibland Masterne funnitz de, som berättes på stället hafwa blifwit af wederbörande

wid Ammiralitetet skattade ända till 100 D. Silfr:mts wärde; De samma hafwa mästedels blifwit hugne uti en stor Skog i Ulfsby Sochn, och om wåren nedflottade uppå en liten Åå, som kallas Carlmarcks Åen, hwilken infaller i stora älfwen en mil ofwan för staden. Det berättades mig, att uppå en Cronoholme i Hafwet, Ängskiär kallad, och stor $^1/_4$ mil i omkretz, äfwen är en ansenlig Skog, och at jemwäl en hop dugeliga Masteträd, der äro tillfinnandes.

För detta har äfwen någon handel ifrån Biörneborg idkatz med Tiära; men sedan Priset derpå fallit så ansenligit att Borgerskapet icke utan sin skada kunnat den utföra, har tillwärkningen deraf på desse orter mästedeles afstadnat.

De partier af Wed, Näfwer, Pumpståckar och annat wärke, som ifrån Biörneborg för detta blifwit utskieppade, äro så ringa, att de ej synes förtjena att här omnämnas, men kunde likwähl ansenligen förmeras, om tienlige anstalter dertill gjordes, hwilket i synnerhet hwad den första af desse Persedlar beträffar, wore så mycket nödigare, som löfskogarne annorstädes i Finland utmed Sjökanten, äro mäst uthuggna, der likwähl behofwet deraf i Stockholm dageligen tiltager genom inwånarnes förökande, och åtskillige inrättningar, som förbruka mycket af denna wahran. Man tyckes kunna giöra Räkning på en nästan ouphörlig tillgång på wed ifrån Biörneborg, för billigt pris, om Landtmannen, som är boende utmed detta långa wattudrag, wandes att der, äfwen som i andre länder skier, släppa weden, räknad, uti Älfwen, som sedan utan någons tilhielp, widare än på ett eller annat trångt ställe, den samma kan fortföra.

Igenom denne inrättning, som äfwen finner rum på de flere orter i Finland, hwar Strömmar äro, skulle äfwen landet ett nytt och fördelachtigt näringz medel tilskyndas, utan Skogarnes afsaknad, som, ju längre up i landet, ju mera öfwerflöda på Biörk och Al, igenom det derstädes ymnigt brukeliga Swedjandet, hwarefter mäst altid löfskog oppwäxer, som innom 20, 15 à 10 års förlopp, alt som jordmånen är beskaffad, blifwer nyttig: Detta wattudraget, sådant som det nu är, och om ingen Canal der blifwer inrättad, kan nogsamt brukas till

nedflåttande ej allenast af weed, utan ock af en hop annat trä wirke, undantagande master, som torde för deras längd, ärfordra renare watten.

De waror, som Biörneborgs Boerne ifrån Stockholm återhämta, bestå uti Salt, Järn, Tobak, och Kramwahror, hwilka dyrt utsäljas och ej utgiöra någon särdeles myckenhet, aldenstund Landtmannen i desse orter som redan är sagt, merendels sig med slike wahror förser uti Åbo, när han sine Producter dit förer; Hwarföre kiöpmän ifrån Swerigет, som med någon förmögenhet sig i Biörneborg nedsatt, ej hafwa kunnat sig förkofra, utan fast mera af sig kommit.

Borgerskapet är till antahlet wid pass 120 Personer, hwaribland äro 3:ne som handla med nyssnämbde wahror; De öfriga nära sig merendels af Åkerbruk, redande uti Skutor, och handel på Stockholm, eller ock af Öl och Bränwinssälgning; dessutan bidrager det därstädes warande Gymnasium och Trivial- samt Räkne-Scholorne, som tillsammans äro merendels 200 Personer starka, mycket till Borgerskapetz näring, fast än landet igenom denne frequence, mister mången dugelig Åkerbrukare: Warandes största dehlen Bonde- eller Soldate-barn, som dels för fattigdom skull, dels af wederwillja för arbete, samt till att njuta förswar, stöta dit, under tiden helt fullwuxna, och sedan med Soknegång och tiggande sig underhålla, samt sällan förmå att bringa sig till de Studier, hwarmed de framdeles kunna besynnerligen gagna Fäderneslandet.

Utaf Handtwärkare, finnes der ej flera, än 2 Skräddare, 1 Skomakare, 1 Bokbindare, en Peruque-makare, 1 Snickare och 1 Mewrarmästare, hwaribland den sidsta allena är Skråmästare, och äro allesammans nog swaga uti deras handtering, så att landet deromkring, är med dem föga betjänt.

Staden har wid den senaste anläggningen, till ärsättning för dess hafde mark uti Ulfsby, bekommit 22 Tunnelands Åker, som förut legat under en By, benämd Bärnäs, och är blefwen imellan Inbyggarne fördelt, såsom Stadsens allmänna egendom, för hwilken mark årligen ärlägges till Cronan Åkerskatt till 40 Tunnor ren säd, utom 10 Tunnor åt Stadsens Kyrkioherde. Från denne Skatt, som förmenes wara i andra Städer owanlig,

har Borgerskapet wid Rikzdagarne sökt befrielse. Det synes ej otroligt, att samma pålaga blifwit påbuden i afsikt, att så medelst förmå Inwånarne, att mera skiöta de näringar, hwarföre de sine privilegier egentel:n undfåt, än Åkerbruket, som nu giör de flästa Städernas föd-krok: Om så är, har det dock icke haft sin wärkan, ty Inwånarne, hafwa sedermera optagit af Stubben ännu 213 Tunneland åker, och äro således mera att anse såsom Bönder, än Borgare. Desse Åkrar bestå merendels af Sandjord och på några få ställen af Sandlera, och slå ofta felt, gifwandes i medelmåttig års wäxt 4:de à 5:te kornet igen.

Till ängzmark är Staden förunnad en Mossa Lattomeri kallad, $^1/_2$ mihl derifrån Söderut belägen, som är föga dugelig, och dessutom åtskillige holmar, som innom dess anslagne watten sig tid effter annan landat, hwilka dock merendels med den swårighet bärgas, att folket måste gå i wattnet alt op till midjan, när det derpå wäxande Starrgräset, eller Wassen afslås, och sedan med Båtar släpa det till högläute platser, att torkas.

Elljest Arrendera och Inwånarne utaf Cronan en och annan holme Österom Staden till höbärgning.

Således är Stadens egen ängzmark nu för tiden ringa och föga dugelig, men när framdeles wattnet mera afsiunker, hwilket synes wara otwifwelachtigt, och de många holmar som emellan Älfwens rännilar finnes, och ännu äro till större delen under watten, samt allenast med Wass bewuxne, mera uttorkas, hwilket med dikning och dämning, synes mycket kunna skyndas, blifwer der ymnigt Höslag och Bete, till Stuteriers, Hålländeriers och fåre-skötslens befrämjande; så mycket mer, som sådan mark förmodel. blifwer Sälting, hwaraf Creaturen bäst trifwes, och de uppå sådane holmar kunna gå säkre för wildiur, hwilka elljest öfwer alt i Finland ganska mycket hindra Inwånarne ifrån slike nyttige Inrättningar, som framdeles widare skall omröras.

Utom annan nödtorftig betesmark på fasta landet, äger Staden jemwäl åtskillige dertill tienlige holmar, enkannerligen den redan nämbde Räfsön, som är $^1/_4$ mil lång och bred,

hwarest wid pass 300 får åhrligen gå i Bete, hwilka tilförene skola warit af god art, men genom blandning och wanskiötzel, aldeles äro afsigkomna.

Stadens tilhörige Skog, som räknas högst en half mil lång och $^3/_8$ dito bred, är föga dugelig till annat än Wedbrand, utan måste timret til byggnad, och wirket till Fahrtyg, med det mera som betarfwas, anskaffas ifrån de uti Ulfsby Sochn angränsande Skogar.

Till Fiskeriers inrättande är på denne orten stort tillfälle. Der wankar allehanda slags, så fiäll- som skinnfisk till myckenhet, och merendels af owanlig storlek; Jag will ej nämna om den myckenhet Lax och Sik, som der opstiger, men äro förbudne att der fångas, för Crono Fisketz skull i Cumo Sochn; hwarigenom Borgerskapet är underkastadt den olägenhet, att de, under hela den tiden, som fisket i berörde ort påstår, wid 100 D:r Sv:mts wite ej få annorledes än med metande fiska uti dess egit wattn i älfwen, så wähl som i Fiärden, undantagande, att de få hålla katzor i de små wikarne wid Staden, der ingen hufwud ådra framlöper; och underhållas 2:ne fiskare af Arrendatoren, till att hafwa deröfwer upsicht, hwilka och äga frihet att witja Stadsens katzor, och eftersee om någon lax eller Sik der inkommit: Utom hwilket twång, Staden äfwen måste kiännas wid saknaden, af mäst all annan dem tillåten Fisk under bästa Fiske tiden.

Strömmingz Fisket, som i förra tider har hållitz uppe i Älfwen wid Annula Säteri, $^3/_4$ mihl ofwanför Staden, har förmedelst wattnetz minskande, måst flyttas neder i Fiärden och sedermera, när Fisken äfwen der blifwit rar, dragit sig ut till hafsbandet, hwarest det nu med tämmelig fördel idkas uti ett Sund wid en Cronoholme, Antora benämbd, uppå 6 och flere famnars djup. Det förmenas att detta Fiske, skulle inbringa ännu mera, om Allmogen i stället för 9 alnars hög not, som de nu bruka, skulle tillhållas, att göra den ännu högre; men skötar och nät wore härtill tjänligast.

Detta Fiskeri skiötes nu för tiden mäst af Bönderne ifrån Cumo och flere oppe i landet belägne Socknar, hvilka det

samma haft den tiden, då Strömmingen, som nyss är sagt, fångades närmare intill deras hemwister.

Beträffande Sillfänget, så nyttias det af de samma, jemte några af Biörneborgs Boerne. Deras fiske läger, är nedre i fiärden, wid en liten Holma, Kongzklippan kallad, och består samma Fiskieri, nu för tiden allenast af 9 Båtlag, der det dock berättas i förra tider hafwa stigit till 40. *Sillfångst.*

Båtarne äro fyrabördingar, och hålles 24 nät, samt 2:ne Personer till hwardera Båten. Näten äro 25 à 30 alnar långa och 5 Dito höga. De lägges ut, wid Solbärgningen, och optagas i dagningen. Fiskeriet begynnes merendels i slutet af Maji månad och fortsättjes in till dess Höö-anden infaller, då det afbrytes, antingen Fisk wankar eller ej och hwar och en förfogar sig hem, utan att den Sommaren komma tillbaka och giöra ytterligare försök.

Tillförene, hafwa Fiskarena, dels af gammal wana, dels af räddhåga för Siögång wid timade owäder, sällan wågat, att utlägga näten neder uti Fiärden, utan hållit sig wid Sandudden, men i desse senare Åhren, hafwa de blifwit bragte att Fiska längst uth i Fierden, inemot utlåppet wid Räfzöen på 8, 9 à 10 Fotz djup, uppå de Grunder, som der finnas; Deras årlige afgift för detta Fiske, som äfwen räknas för ett regale, är 6 D. Kopp:mt eller en half tunna Sill till Arrendatoren för hwarje Båth, utom 3 dahl:r dito mynt till Kyrkioherden i Biörneborg, såsom hans tionde rättighet.

Uppå en så slät fot, som detta Fiskeri nu för tiden står, kan det ej utan skada drifwas, ty utom den Sill, som säljes färsk, wankar sällan öfwer en eller 2 Tunnor för hwar båt, att insalta, och berättades mig, att det i förra tider har kastat af sig långt mera; Orsaken här till, tyckes wara denna, att sedan wattnet har minskatz och Fisken måst öfwergifwa sina gamla grunder och tillhåld, hafwa Fiskarena ej tagit sådant i ackt, eller följt honom effter, utan qwarblifwit wid de wanliga warpen: Änskiönt det befunnitz att Sillen i ymnighet sig nu för tiden uppehåller på de diupare Sandbankar utom Räfsöen wid Hafsbandet: ty det har, utom flere exempel, icke länge sedan sig tildragit, att Strömmingz Fiskarena

ifrån Cumo Sockn, hafwa wid den ofwannämde Cronoholman, Antora, på 6 famnars diup bekommit uti ett warp 9 Tunnor ren Sill af besynnerlig fetma och godhet. Hwaremot inne uti Fierden sällan mer än några få kast tillika wankat.

Nu som ingen twifwel är, att ju en myckenhet Sill sig uppehåller wid denna kusten, och denna Sillen är af en särdeles fetma, och i alla mål lik den Holländska, som uti Åttingar inkommer, så att desse begge Sorter icke kunna åtskilljas, då denna råkat wara rätt omlagad; warandes mig för wist berättat huru en Holländsk Skieppare, som åhr 1712 om Sommaren, warit af en Swensk köpman från Nyen befrachtad, att wid Biörneborg intaga Balkar, har wid det tillfället ophandlat all den färska Sill, som war till fångs och den saltat och inpackadt på Holländska sättet samt sedan afseglat till Stockholm, der han den samma för hålländsk, med winst försålt; Så synes det wara mödan wärdt, och för hela riket, så wähl som för denne näringzlösa orten, gagneligit, att detta Sill fiskeri på en bättre fot blifwe stält, så att både redskapen och Sillens omlagande, inrättades på Holländska maneret, och jemwähl Fiskelägret anstäldes ute wid hafsbandet, hwartill berättes wara godt tillfälle en mil från Räfsöen, på en Holma Kahiskari kallad, hwarest är en god hamn, och äro på den trachten åtskillige flere Öar, med hög Skog bewuxne, hwars skugga fisken giärna söker, samt många grund, 2 à 3 mihl utom Räfsöen belägne. Men detta är icke denna Fattiga Allmogens och Borgerskapetz wärk, utan tyckes, så framt icke förne entreprenneurer kunna träffas, att publicum bör gripa dem härutinnan under armarne, och stå för första utgiften, som sedan förmodeligen kan ymnigt ärsättas, genom en stor dehl hollänsk Sills utehållande; Inwånarenas förkofring i kundskap och förmögenhet, och deras wänjande wid Siön, samt adopterande till Riketz tienst på Flåttan wid förefallande tilfällen. Och skulle jag oförgripeligen hålla före, att desse så mycket mer förtjäna en sådan försorg och upmuntran, som detta Sillfiskeri, ehuru ofullkomligen det nu förtiden skötes, likwäl är et ibland de få i Finland warande prof af industrie, och ofwannämbde Allmoge, änskiönt de äro boende någre mihl ifrån Siön, likwäl

med beswär och under en ständig mistning, eller åtminstone utan någon särdeles fördehl, fortsättja denne af deras förfäderlärde nyttige näring.

I denna Staden har härtills ingen inrättning blifwit gjord, som kan anses för manufacture, så mycket mindre som icke en gång de mäst nödige Handtwärkerier här finnas, eller att de som här finnas, äro i något stånd: Men om förmögnare och idkesammare Borgerskap framdeles dit låckas, är att förmoda, det en och annan nyttig inrättning med framgång der kunde giöras, såsom i synnerhet Ylle- och Linnewäfnader, till hwilken förra är nogsam anledning, utaf den redan omnämde Apparence till Fåreskiötslens ophielpande, och för den senare finnes redan mycken tillgång på rudimaterie i hela denna orten, och ansenligt tillfälle till dess förökande. Linet har wäl härtills mäst gådt till Åbo, att der förarbetas: Så är dock Biörneborg långt tienligare ställe till en slik fabrique, så wida der ej allenast är en widare och renare Horizont till Blekerier, samt bättre tillfälle till Blekes platzers inrättande på de jämna holmarne, utan i synnerhet emedan wattnet i denne Älfwen är ganska lätt och luttrat genom Sand, i stället att Åen wid Åbo, är af en fin och swartachtigh medföljande Lera, mäst altid grumlig: Fölgachteligen wore ock denne orten mycket tienlig till Färgeriers anläggande.

Dessutom kunde wid denne Staden med fördel anläggas Tegelslagerier, aldenstund tienlig Sand och Lera der är i ymnighet till hands, och Weden icke heller kan tryta, om den utför älfwen nedflottas, som förbemält är.

Hwad Plantagerne beträffar, så är ej heller dermed mera tilgiort.

Tobaks Planteringen, har jag ej försport wara på denna orten försökt, på åtskillige andre ställen i Finland, har sådant misslyckatz, eftersom nattfrost mitt i Sommaren i detta Landet ofta infaller, hwilken ock giör skada på Säd och andre wäxter, som äro mindre granlaga än denna örten; dock likwähl, som wid Biörneborg är långt lindrigare Climat, än på de fläste öfriga orterne i denna province och denne tracten är jemwäl utmed hafwet belägen, samt längre ifrån kärr och

moraster, hwarutaf berörde Nattfråst skal hafwa sitt egentelige ursprung, så är liknelse dertill, att Tobaks plantagen derstädes skulle lyckas, enkannerligen som ock dertill tienlig jordmåhn i ymnoghet deromkring finnes.

I lika måtto skulle det tyckas att humbla kunde på denna orten med god framgång planteras hälst som hon uppå Holmarne wäxer wildt, och faller till sådan godhet, att hon med större nytta än mången här i landet planterad humbla brukas; hwaraf synes nogsamt kunna slutas, ej allenast, att om denne wilda humblan blefwe omsatt i kupor, som der i landet är owanligit, och äfwen i öfrigit rätteligen skött, skulle hon blifwa ännu långt bättre; warandes bekant at Ryssarne under sidste kriget sådane rötter opletat och i myckenhet bortfört: Utan kunde jemwäl Braunschveigs och andre goda rötter derstädes wäl trifwas och wid Arten bibehållas.

Desse här ofwan åberopade inrättningar synes wid nu warande omständigheter, wara för denne Staden och det angräntsande landet de nödigaste och möjeligaste, som de ock tyckas wara tillräckelige, och nogsamt kunna sysslesätta Inwånarne.

2 §.

Af hwad som nu är anfört om handelen i Biörneborg, kan tillika intagas, hwad slagz wahror, som landet deromkring i de nästgräntzande Socknar producerar; I anseende dertill, samt att berörde Orter, dels äro nedan om Staden, dels så nära der intill belägne, at de samma ej kunna mycket giöra till eller ifrån, wid öfwerwägandet af den frågan, om Landets Producter förtiena påkostnaden af en durchfarts inrättning, har jag trodt böra icke länge mig uppehålla wid samma soknars beskrifwande, men kan likwäl, till följe af min ärhållne Instruction, icke underlåta, följande att anmärka om beskaffenheten af deras Mark, cultur och Näring, med mera.

Sådane Socknar äro till antalet 6, Nembl. Ulfsby, Sastmåla, Eura, Kumo, Mohjärfvi och Säckyla, Af hwilken den

första, sträcker sig rundt omkring Staden, ända till Saltsjön, och har tillförne räckt alt opp till Österbottns Gräntzen 12 mihl ifrån Biörneborg, intill dess Sastmåla, för dess aflägenhet ifrån Moder kyrkan, är blefwen en särskilt, fastän liten Sochn.

Eura och Sackyla, stöta wäl icke till detta wattudrag; men äro dock så nära derintill belägne, att de, utan lång landwäg, kunna bringa sina wahror dit: Men Kumo och Mouhjärfwi, ligga dels der utmed, dels så nära, att de lätteligen kunna komma till Lamais-forss.

Desse Socknar äro med Stenig Mark, Berg, Skogar, långsträckte Åsar, Dalar, Insiöar, Bäckar och Kiärr opfylte och nog oländige, förutan Ulfsby och Kumo Socknar, hwilka hälst utmed älfwen nordwäst samt wästerut, äro merendels jemna och bestå derstädes af Hedmark och lågländta Ängar och Måssar.

Jordmånen uti Ulfsby, närmast omkring Biörneborg, på $^1/_2$ mil eller något mera, så widt som orten tilförne stådt under wattn, är sand, eller ock Sandblandad mylla och på några få ställen lera; men i öfrigit och österom Biörneborg, mäst lermylla. I Säckylä Sockn är öfwer alt Sandjord; Uti Mouhiärfvi är mäst allestädes stark lera. I de öfrige 3:ne Socknarne, är mästedels lermylla och något Spiklera, uppå slätterne samt mycken mulljord, eller och Moblandat swart mylla i Skogzbygden: Ibland dem är Kumo Sockn tätast bebodd; dess åkrar och ängar äro på ömsa sidor om älfwen belägne, med nog widlyfftig Skogsmark längre bort, som dock med kiärr och morass är upfyld, och menas föga stå at bebyggas så framt icke dessa blifwa genom diken uttorkade, hwilket i hela denna orten är obrukeligit, ehuru godt tilfälle mångastädes dertill kunde wara. I desse åtskillige jordmåner, hwaraf somlige äro mycket goda, så at ock, till exempel i Kumo, gifwes lermylla af en half alns, och somligstäns ännu djupare matjord; fås dock i medelmåttiga åhr ej mer än 5:te, högst 6:te kornet igen, så framt man skall sätta tro till Inbyggarnes utsago: warandes fast allestädes wanligit, att Bonden uti sine berättelser gemenligen förtiger rätta beloppet af dess bärgning, äfwen som af dess utsäde; men om här så i sanning är,

tyckes felet bestå hos brukarne, men ej hos jorden, hwilken borde kunna frambringa långt ymnigare frucht, hälst på denna Tracten, såsom bestående af fast mark och närmare hafwet belägen, samt följachteligen mindre underkastad olägenhet af otidig nattfrost som är Finlands swåraste hinder i culturen.

Utsädet på en hel gård, är på denne orten merendels allenast 6 Tunneland, dels för jordmånens godhet, dels och för deras tilfälle till andre näringar, såsom af Skog och Fiske, hwarom här nedanföre närmare kommer att röras.

Och som desse näringzmedel är någorlunda tilräckelige, i synnerhet på de flakare orter, så brukas mindre att Swedja, hwilket är ett långt tyngre arbete och osäkerhet äfwenwäl underkastat, fastän det under tiden deremot lönar sig långt bättre än Åkren.

Lin, Hampa och Humbla planteras i desse Socknar långt mindre än anledning wore, och af okunnighet samt ilak landssed, ansas de jemwäl illa, hwarföre wahran lätteligen råkar i föracht och wahnpris, då landtmannen sedermera tager sig deraf anledning att minska, åtminstone ej förmera planteringen af desse nyttiga wäxter; Och hwad i synnerhet Linetz förwärrande widkommer, så härrörer sådant egenteligen deraf, att fröet så sällan ömsas, utan Sås åter ut af egen wäxt åhrligen, intill dess linet blir så smått, att det föga mer kan brukas, då omsider Utländskt Frö, såsom i nödfall, anskaffas.

Betes och Ängesmarken swarar wid de mästa gårdarne i desse Socknar någorlunda emot Åkren, undantagande i Moujärfwi, hwarest någon brist derå förnimmes wara, och kunde de samma ännu ansenligen utwidgas, om Inbyggarne lade sig winning derom, men de låta merendels bero wid de ängar, som af ålder warit, dem de ock sällan rätteligen rödga, så at de åhrligen mer och mer igenwäxa.

Häraf kommer att så mycken Boskap ej hållas som eljest borde wara för Åkrens Giödande, hwartill man i stället till en stor del betienar sig af Tall och mäst Granris, som sönderhugges och lägges på Ladugården, att sammanbrinna med den andra Gödslen, och den samma således föröka, hwilket bruk och säges wara, enkannerligen för leråkrar, mycket nyt-

tigt, och giöra dem både feta och lösa, På denne orten, så wäl som i Tafwastland och flerastädes i Finland, är takgiödning på Korn-åkrar brukelig, hwilken skier på det sätt, att Gödslen, som uti Fähusen öfwer winteren samlas, föres ut om wåren, eller med sidsta winterföret, och sedan wåhrsädet är sådt, utbredes öfwer åkren, som dermed aldeles öfwertäckes, i synnerhet att han så medelst må förwaras för Sohlhettan till dess Säden fått någon stadga.

För utan nyssnämbde brist på Höö och mulbete, hindras och Boskapens och Hästarnes, samt fårens förökande, i denne orten och hela öfriga Finland ganska mycket af Odjuren, som åhrligen ökas derigenom, att jagt-wäsendet, står på en så slätt fot, som jag redan i min förra Ödmiukaste berättelse, haft den åhran att gifwa wid handen. Pag. 55. Äfwen är härwid att ärinra, det Boskapen och Fåren äro här af helt smått och sämsta slag som finnes, och hästarne, som i förra tider för deras goda art warit berömde, hafwa dels under sidsta Fienteliga invasionen, mästedels blifwit utödde, dels efter freds åhren, genom bländning af sämre slag, förskiämde.

Skogen är, närmast in till Saltsjön, mycket uthuggen, dels af Ryssarne under sidsta kriget, dels genom den redan omtalte Handelen på Biörneborg med Bielkar och Plankor, samt ändtel. utaf de innom kort district i Ulfsby och Sastmåla anlagde 6 stycken Sågar; nembl:n i den förra Socknen, Koskis, Norrmarck, Hvitisbofiärd eller Lampis och Keikwässi, samt i den senare, Långforss och Lautajärfwi. Hwilkas tillwärkningar bestå mäst af änkla 6 à 7 alnars bräder, och därnäst af dubla kantsågade, som hålla 7 à 9 alnars längd. Jämwäl sågas, enkannerligen wid den första, 12 alnars Furu Planckor, ringast af 12 Tums bredd och till 3 à 4 Tums tjocklek; Dock äro i Ulfsby Sochn wid Byarne Penäs, Bredwik, Torsnäs, Palus, Levanpeldo, Koskis, Klausmarck och Påmark ännu goda, dels Crono dels Skatte Skogar, som sträcka sig till Kumo, Mohjärfvi och Ikalis Socknar: Och är tillfälle på ett eller annat ställe, att nedflåtta till stora älfwen master och annat wirke 2 à 3 mil upifrån landet; äfwen som uti Sastmåla en quantitet Skiepz och storwirke kunde utur de aflägse

Skogarne stå att bekommas, och bringas till hafs stranden, om de derwarande Åarne opränsades, som med mătteligt arbete menas kunna skie.

Uti Kumo Sochn är bästa Furuskogen wid Heity och Kättarij byar, och kan ännu på flere ställen derstädes fås uti Utmarkerne en hop storwirke samt Spiror, men utmed älfwen är skogen mästedels utödd.

Uti Eura Sochn är wid Paneljaby en mycket stor Skog, som ock ej är långt ifrån wattnet, men i öfrigit har kålningen för Kautua jernbruk consumerat mycken skog, hwarmed man dock nu mera börjat bättre hushålla.

Uti Mouhjärfvi är mäst Gran- och Löf-Skog, men ock ansenlige mogna furuskogar, af hela mils omkretz, hälst på en Tract kallad Päiniå, hwilka, för deres aflägsenhet och markens oländighet, härtills icke kunnat nyttjas, det ock hädanefter swårligen sig låter giöra, om icke genom något sågbruks anläggande.

Eljest Swedjas mycket i denne Sokn och enkannerligen på det mäst ödande sättet som kallas hugta, och i min förra relation är beskrifwit pag. 59.

Uti Säckyla är skogen redan mäst ruinerad genom Tjäru brännerie.

Löf Skogar, som bestå mäst af Björk, Al, Asp, Ask, Lön, Hassel, Lind och Vide, äro i desse Socknar, så wäl som öfweralt i detta landet till öfwerflöd, hwarigenom Inbyggarne hafwa tilfälle, att förtjena både med Näfwer och bast, men skulle än mera kunna sig deraf gagna, om de tillwandes att bränna Potaska, samt der som de äro så nära till watten belägne, utföra wed, som redan i 1:sta § är omrört.

Myrjärn finnes uti Mouhjärfwi Sockn på flere ställen och mäst utmed mineraliske Springkiällor: Hafwandes en Smed tillwärkat godt jern uti sin härd af den malm som finnes wid en by Pajaniemi kallad.

Beträffande Fiskerierne, som på denne orten idkas uti insiöarne och de smärre Åarne, så äro de mindre indrägtige, fast än, om de sköttes med större sorgfällighet, de kunde skaffa mera fördel, äfwen så wäl, som det skier uti en liten

Sockn Kiula benämd, en och $^{1}/_{8}$ dels mihl ifrån Kumo belägen, hwarest uti en Siö, som är en half mihl bred och $^{5}/_{4}$ mil lång, fås en stor ymnighet fisk. Om Strömmingz fisket wid hafwet, hwaruti Bönderne ifrån desse Socknar mäst Interessera, är redan rördt uti beskrifningen om Biörneborg.

Uti Säckyla och Siön Pyhäjerfwi har i fordna tider wankat mycket lax och Sik, men genom byggnader i älfwen wid Kautua Bruk i Eura Sochn och wid Wohijocki Säterie uti Eura Åminne Sochn, har fisken blifwit bortskrämd. Det ansenligaste fiske i denna orten är Kumo. *Lax-fiske i Kumo S:n.*

Wid en by, Lammais benämbd, hwarest ej är något fall, utan allenast ett starkt forssande, förorsakadt af marckens sluttande på någre Bysseskotts längd, och af en myckenhet större och mindre Stenar, äro på ömse sidor af älfwen 4 wärk anlagde 3:ne deraf Crono, samt ett Frälse, hwaribland det största egentel:n kallas Cronowärket. Dessa wärk utsätties hwarje wåhr, och optages om hösten för isgångens skuld. De äro bygde på det sättet, att 2:ne rader af så kallade Bockar utsättes ifrån landet i rätta Linia utemot Kongz Ådran, och tryckes fötterne af samma Bockar neder i bottnen, så att de stå stadigt: Deruppå lägges stockar såsom en Bro, dels till att gå uppå, dels att tynga på bockarne, och är innom Nedra raden af samma bockar giord en katzegård med widior sammanflätad, som hindrar Fisken at slippa fram annorstädes, än till Laxkistorne, hwaraf 2:ne stycken äro uti Crono wärket: Desse kistor äro af spiälar och widjar giorde 3 kantige, och wid ingången något spitzigare; Utan för dem äro satte rånor af nät, till att fånga den Fisk, som i kistorne icke stadnar. Äfwen är ifrån yttersta ändan af broen en katzgård uthbygd på sned utför Strömmen, till att mota Fisken, och leda honom in uppå wärket.

Föruthan Laxkistorne, brukas och att fånga Fisken med små runda håfwor, satte på långa stänger och på det sättet att karlen står på broen och förer Håfwen emot strömmen in uti wissa ställen wid wärcket, dem man medelst Stenarnes borträdjande giort rena och något djupare än wattnet elljest är, hwarigenom mera Fisk wankar, än med kistorne.

Desse Cronofisken bestrides af 36 Fiskare, som af Arrendatoren lönas i proportion af den tid som Fisket påstår, och dess emellan niuta förswar och hafwa frihet, att företaga sig hwad de wilja, hwilken de dock merendels till ledighet missbruka, hwarföre en hop löst folk, som äro rädde för ständigt arbete, dit ymnigt tilstöta, så att tienstefolk och Soldater på den orten äro swåra att bekomma.

Elljest står och en hwar af Allmogen deromkring fritt, att der Fiska, emot hälftens åtniutande af det, som de fånga.

23 hemman äro lagde under Cronofisket, som hafwa att åhrligen upbygga wärket, skaffa wirke till Tunnor, samt giöra 3 à 4 Körslor om åhret till Fiskens bortförande, hwaremot de åtniuta den lindring uti knechte håld, att i stället elljest der på orten allenast 2:ne Mantal utgiöra en Soldat, så giöra 3 af desse en rota.

Detta Cronofiske, hwarunder några andre, men mindre wärk, som ligga i denna älfwen, äfwen begripes, hafwer tilförene blifwit bort Arrenderat allenast för 800 dahl. Kopp:rmt, men för 2:ne åhr sedan, steg det genom auction till 3,801 D. dito mynt.

Wid min därwaro kunde jag ej ärfara huru mycken Fisk wid detta wärk åhrligen kan fångas, men mig berättades, att sådant går mycket olika, och att detta sidsta Arrende näppeligen kan bära sig, om icke de åhr, då högt watten är. Den Sik som der wankar, är mycket fet, men laxen kommer sällan emot den som fångas i Österbottn, men giäller likwäl merendels lika med honom.

Uppå detta ställe skiönjes lätteligen rätta uhrsprunget till de många Sandbankar och grund, som äro uti Älfwen wid Björneborg och nedre i Fiärden, ty först har älfwen tid efter annan skurit bort en ansenlig del af den höga Sandbacken, som är på Norra sidan, hwilken dock nu är åter med Gräs bewuxen, och sedan wändt sig till det andra landet mitt emot, hwarest hon nu åhr ifrån åhr giör en lika skada, så att den Byen, som derutmed är belägen, har ei allenast mistat mycket af sine ägor, utan hafwa jemwäl husen måst åtskillige gånger

flyttas undan till någre Stenkast; Hwarigenom älfwen blifwit mycket bred, men grund.

Ett sådant Sandens widare utskiärande, på detta och någre andra ställen i älfwen, som äro af lika beskaffenhet, synes på följande sätt med måttelig möda och kostnad stå att förekommas, dermedelst att en gråstens mur utaf Stenarne, som äro mitt uti Strömmen, lägges snedt utföre ifrån Stranderne in åt Kongzådran, så långt som nödigt pröfwas, samt giöras tät med fylning af biörnmossa och dylikt, så att Strömmen afhålles ifrån Landet, och kan han igenom en slik trängsel så mycket mindre skiära sig ut under muren, eller i sielfwa ådran bryta ut på djupet, som uti alla desse Forssar bottnen är fast och består af klappersten hårdt sammanbunden.

Det synes ej wara att befruchta någon afsaknad i Fiskeriet genom ett sådant byggande, ty änskönt passagen blefwe något trängre, så wore dock, i anseende till Älfwens stora bredd på slika ställen, rum nog för Fisk bragderne och för Fisken att stiga up, hwilken ock hafwer den art, att han ej wänder om och går utföre Strömmen tillbaka, hwar någon möjelighet för honom är att slippa fram, ej heller kan han mera skrämas af sådan byggnad, än nu skier af de här ofwan omtalte katzgårdarne.

Men deremot äro följande förmåner af en slik inrättning att wänta, neml:n 1:mo att ägorne wid Älfwen blefwe i framtiden orubbade, så att Cronan ej bragtes uppå någon widare ärsättning, eller minskning i räntan, för bortskuren åker och Äng. 2:do blefwe sjelfwe ådran något trängre och följachteligen diupare, så att farten såmedelst äfwen skulle faciliteras, och 3:tio det som synes wara det angelägnaste, komme sandens nedflytande i ådrorne och Fiärden wid Biörneborg att ophöra, och således kunde hwarken Farwattnet och hamnen derstädes, eller Fiskeriet i Fiärden widare förderfwas; Hwilka omständigheter synes löna en slik möda, änskiönt ingen durchfart skulle åt denna orten dragas. Wid Lamais, såsom ett ibland de bredaste och grundaste ställen, war älfwen 3 ½ och högst 4 alnar djup uti Julio 1737, då wattnet war mot wanligheten högt, men berättades eljest wid den års tiden och utom flod

wara $^1/_2$ aln grundare, så att der är tillräckeligit djup för Fyrbördingzbåtar, och fast än denne forss räknas ibland de swåraste i denna Elf, så är han dock intet starkare, än att Bönderne effter deras egen utsago kunna med deras så kallade håpor, eller små båtar som äro bygde utan köl, ro af och till, då de utsättia sine Laxbragder: Fast lättare måste det falla dem att fara derigenom, om Kongzådran blefwe opränsad ifrån Stenarne, som nu förorsaka det mästa brusandet, och hwilka sades alla wara lösa, hwilket arbete Bönderne, här på orten emot någon annan förmåns åtniutande, menas wara willige att sig åtaga och kunna tillwäga bringa; åtminstone kunde man då medelst stakande arbeta sig opför Strömmen äfwen som uti Torneå Älf skier, hwilken förmenes wara på många ställen långt häftigare än denna: Om en sådan slagz fart, har jag uti min förra aldra ödmiukaste berättelse pag. 24 omständeligare mig yttrat, hwaruppå jag ock nu i Ödmiukhet mig beropar.

Mineral källor finnes här åtskillige i desse Socknar, hwaribland äro de som hålla så stark vitriol, att Bönderne bruka dermed swärta läder och Ylle: Hwarom, så wäl som om de här befinteliga bergarter, samt de forssar och fall, som till hwarjehanda wärks inrättande kunna tiena, jemwäl om de spår, som mentz wara till en Salt ådra uppå en äng wid byen Staringi i Kumo Sochn, Kongl. Bergz-Collegii committerade wid denne durchfarts undersökning lerer afgifwa närmare efterrättelse.

Uti Kumo Sochn ej långt ifrån Ylistaro by, wises rudera till den Stad, som redan här ofwanföre är omtald och jemwäl till Kumo Kongzgård, som nu är ett berustadt Säterie, hwaraf en Stenboda är ännu öfrig, hwilken warit Fångtorn; äfwenwäl är en Boda af trä uti nyssnämde Ylistaro by att see, hwaruti Biskop Hindrich, som uti Konung Erich den 9:des Regementz tid först omwände Finnarne ifrån Hedendomen, skal Prädikat, och hwilken, om icke för annan orsak, förtjenar at här omnämnas, åtminstone, såsom ett wedermäle, om rätt mogit Furutimmers warachtighet, ty denna Boda, som efter berättelsen stådt åtminstone 500 åhr, är ännu ej bofällig, vidare än nå-

got litet på knutorne; men i öfrigit är timret hårdt som Ben. Berättelsen om denne byggnadz ålder, synes så wijda ej aldeles otrolig, som widskeppelsen, hwilken under Påfwedömet, och äfwen sedermera warat, så att man ej längesedan hunnit omsider afskaffa en Sed, att uppå ett altar i samma rum, hemligen offra Biskop Hindrich till åminnelse, är nog sorgfallig om slike monumenters bibehållande: Warandes äfwen en annan bod af dylik beskaffenhet att see uti Nousis Sochn, 2:ne mihl ifrån Åbo.

Hwad änteligen beträffar Inbyggarne i desse Socknar, så hafwa de under dessa fredz åhren sig ej litet förökt, men är ännu ej så talrika, att ju jorden kunde nära långt flera. Deras idoghet och husachtighet äro medelmåttiga.

Utom åker och ängz, samt Fiskeriers skötande, skogens nyttiande med balkförsel till Sågarne, och annat, äro här inge besynnerlige näringz medel i bruk, förutan qwarnstens huggandet i Säckylä Sochn, hwarest tilförene sådane Stenar säjes hafwa blifwit brutne utaf Berghällar ofwan jorden; men sedan desse trutit, eller ock det kostat mera möda att widt omkring upsökas, optages de utur jorden, der de ligga lösa, och bestå af en ihopgyttrad Sand, blifwandes de försålde till åtskillige pris ifrån 6 till 20 D. kopp:rmt stycket. Och hafwer denna eljest sterila Sockn sin förnämsta näring häraf, samt af det nyss omrörde Tiäru bränneriet. Om andre slögder, utom Spånad och wäfnad af Ljn, Hampa och Ull till egit behof, samt nödig Åkerredskapz förfärdigande, wet man ej att nämna.

3 §.

Hwittis, Loimojocki och Pungalaitio Socknar.

Efter den föresatte ordningen, komma nu Hwittis, Loimjocki och Pungalaitio Socknar att beskrifwas.

Desse Socknar äro ej mycket bergachtige, i synnerhet Hwittis, hwarest är en Slätt af mer än 3 mils längd, och dessutom en hop Måsar, hwilken Sockn ock ligger lägre och sankare än de andre, så att fyra Åar ifrån dem igenom denne Socknen falla in uti stora Älfwen, och stiger jemwäl wattnet

under tiden wid hög flod oppå åkrarne och ängarne i denne Sockn. Desse Åar, såsom på Cartan föga utmärkte, jag här trodt mig böra något närmare beskrifwa.

Den första är Loimojocki Älfwen, som faller ifrån S. O. och tager sin begynnelse i Tammela Sochn uti Tawastehus Lähn wid pass 9 mihl ifrån Kumo Älf, samt löper sedan genom Loimjocki och Hwittis Socknar.

Uti henne äro åtskillige forssar, hwilka mästedels med qwarnar äro tildömde, och stöta till henne goda Skogar uti Loimjocki Sockn, men i Hwittis inge dugelige: Warandes åtskillige andre åar, samt stora bäckar, som innom Loimjocki Sockn falla uti denna Älf, så at ingen By der finnes, som icke är wid något sådant wattn belägen.

2:o Pungalaitio-Åen, som äfwen kommer ifrån S. O. hafwer sitt Ursprung ifrån ett träsk i Urdiala Sockn uti Åbo lähn wid pass 4 mihl ifrån Kumo Älf, och löper sedan genom Pungalaitio och Hwittis Socknar, samt är på åtskillige ställen, i synnerhet wid de många uti henne warande Forssarne, så grund at man kan komma torrskodd deröfwer. Intill denne Åå skal ingen särdeles skogsmark gräntsa.

3:o Sambu-Åån, kommer Östan ifrån, börjas i Törwis Sockn, ungefär 3 mihl ifrån utlåppet i stor älfwen och rinner igenom en stor Skogzmark, och deribland goda Timmerskogar, uti hwilka så Hwittis, som Törwis och Pungalaitio-boarne hafwa deras utmark. Denna är äfwen med åtskillige Forssar opfyld.

4:o Kauvatza Åen faller Nordan ifrån utur ett träsk i Hwittis Sochn, Kotkais eller Säxi kallat 2 mihl ifrån stor Älfwen och 3 mihl ifrån Hwittis Kyrkia belägit, hwilken Siö är wid pass en mil lång och lika bred och infaller deruti en liten Å, Pylijocki kallad, ifrån Törvis Sockn. Denne Kauvatza Åen är elljest ren och djup, utom ett stenigt ställe, och 4 stycken forssar, hwarest man dock kan komma fram med båt. Wid nyssnämde Sjö är en widlyftig Skogzmark, som tilhörer Mouhjärfwi, Törvis, Hwittis, Kumo och Ulfsby Sochnar. Desse åar giöra de orter, hwarigenom de falla, mycket fruchtbare, äfwen som de kunna ansenligen bidraga till en hop trä och andre warors nedförsel.

Jordmånen uti Hwittis består der och hwar af Swart- och Sandmylla, men mäst af lera eller och Lerblandad mylla, med en twärhands diup matjord till det minsta; men uti Loimjocki, äfwen som i Pungalaitio, är öfweralt lermylla merendels en half Aln, och somligstäns ännu djupare, som upplöjes ett qwarter diupt; och å stället att i Hwittis Sochn, efter Inbyggarnes utsago, sällan skal fås öfwer 6:te kornet igen, så förnam jag att i den sidsta skall wanka i medelmåttige åhr 6:te men i goda Åhr 12 à 14:de kornet, så att årswäxten, öfwer hufwudet räknad, inbringar der 9 Tunnor efter en Tunnas utsäde, och skal Sädeswäxten i desse Socknar sällan slå aldeles felt: Åkerbruket skötes och i samma Socknar bättre än älljest i hela denna orten, så att det och tjenar till eftersyn i Åbo lähn och annorstädes. Här brukas, äfwen som om de förra Socknarna är redan anfört, att förbättra och föröka Giödslen med Granris; dock med den åtskillnad, at det samma härstädes hackas i sönder och strös under hästarne och Boskapen samt tillika med det fodret, som spilles af Boskapen, utföres på Åkren, hwilket maner menes wara långt bättre och giöra jorden mera fet och lös. Äfwen wäl är att märka, at här plöjes med oxar, hwilken sed, ehuru fördelachtig den i åtskilligt afseende är, dock ej någon annorstädes i Finland, utom i 3:ne Socknar i Nyland, så wida mig är witterligit, har blifwit efterfölgd, ej heller har tienstfolket kunnat dertill, såsom en i deras tanka neslig sak, förmås: Hafwandes Bonden härwid äfwen det inkast, at hans swaga hö-bol, hwilket dock på de flästa ställen ofelbart kunde förmeras, ej heller tillåter, at hålla både hästar och oxar, och att de förra äro honom, för dess winterkörslor till Städerne, oundgängelige.

Här äro wid Refningen och Skattläggningen, i anseende till jordmånens godhet och flere förmåner, merendels allenast 6 Tunneland Åhrlig åker tillagde ett mantal, hwilken dock genom utåkrars optagande mångastädes säges wara förökt.

I desse Socknar brukas föga annat än winter Säde och mäst Råg, dernäst korn, och än mindre Hwete; men als ingen hafra.

Till Lin- och Hampe-planteringen äro desse jordmåner mycket tjänlige; men sådant idkas ej så mycket, som, efter Inwånarnes egit widgående, tillfälle wore, eftersom derwid är mera omak än med Säd; deras egen Consumtion deraf är ock stor, så att de i gemen ej mycket hafwa att aflåta till Salu: Dock drifwa åtskillige Bönder någon handel, i synnerhet med Lin, hwilket af Åbo Borgare wid deras omkringresande i landet opkiöpas, mäst oarbetat, och betalas merendels till 7 à 8 D. Kopp:rmt Lispundet, hwilket är i detta landet ett högt pris, och kan deraf slutas om warans godhet; Dessutom säljes och wid samma tillfälle något Lin garn och Lärft: Hafwandes en Linwäfware satt sig neder i Loimjocki Sochn, den der ock wäfwer allehande drällar, hwaraf til Åbo föryttras, hwad i orten ej behöfwes. Där anskaffas till Linwäxtens förbättrande under tiden Lieffländskt Frö, men sådant skier dock allt för sällan.

Humbla wankar här ej mer, än till egit behof, fastän och denna plantagen kunde mycket utwidgas.

Med Tobaks-Planteringen, är här af åtskillige gjordt försök; och har denna örten wäl blifwit bragt til behörig storlek, men af brist på rätta kundskapen om Swettningen och at skaffa henne en lindrig smak, har sådant nu mera åter kommit utur bruk. Det synes wara nödigt, att än widare genom allmänna underwisningar befordra planteringen af denne waran, hälst på Stadsjord, hwaraf är i detta landet en så stor åtgång hos gemene man, som och är kiännare deraf, att hon nästan allmänt af begge könen alt ifrån de unga åren omåtteligen brukas och will näppeligen den bestådde årslönen för tjenstehjonen dertill förslå, hwaraf sedan, till deras öfrige behofs anskaffande måste följa antingen otrohet å deras sida, eller ock lönens påökande af husbonden, så framt han skal bekomma något tjänstefolk. Ängsmarken är i dessa Socknar tilräckelig, hälst i Hwittis, hwarest är en Äng af 3 mils längd, hwilken dock, äfwen som de flästa öfriga, är nog sank och bär mäst starrgräs, och berättas ängarne uti samma Sockn jemwäl wara af den beskaffenhet, at uti wåta åhr, när höet länge legat på skär, får Boskapen deraf Rödsiukan, hwaraf de i myckenhet

störta, och jemwäl deras mjölk blifwer odugelig, men i torra Åhr märkes sådant ej, och fås här långt ymnigare mjölk, så om Sommaren som winteren, än längre oppåt Landet.

Mulbete felas och icke i mera nämde Sochn, fast än det mångastädes ej heller är särdeles godt, men uti Loimjocki, äfwen som i Pungalaitio är det knappare, dock så att der kan merendels hållas 20 nöt på en gård. Dock kunde betesmarker på många ställen uprödjas och förbättras: Warandes och åtskilligstäns stora ljung-moar tienl. till betesmark för fåren, såsom i Loimjocki Sochn wid 2:ne byar i synnerhet, nembl:n Haupäjärfwi och Kanganlaut; Ofwannämde sidlänte ängar, tyckes wara af den belägenhet, at de genom dikande kunna förbättras, hwilket här på orten ej är wanligit, då ock långt mera Boskap och andre Creatur kunde hållas, än nu skier, och orten hafwa både Ull och Victualier att aflåta, af hwilken förra sort nu för tiden ej mera faller, än knapt till husbehof och af slätt art, men af de senare jemwäl något till Salu: Utom hwad som redan är nämt om de Skogzmarker, som ofwanberörde 4 åar genomlöpa, är än widare at anföra, wid hwarje Sochn särskilt, det i Pungalaitio är öfwer alt Skogzbygd; Uti Hwittis i de närmare Skogarne är ej mer än nödtorftig tillgång på Timmer, warandes mäst alla stora Furuträd derstädes till pertwed opgångne, men i de aflägse utmarkerne menes att ock masteträd skola finnas. Uti Loimjocki är wid mäst alla byar, enkannerligen på Östra sidan, der Socknen Gränsar till Tammela, ett ymnigt förråd af både Löf- och Furuskogar, af hwilka senare åtskillige större och mindre masteträd berättes wara förde landwägen till Åbo, och skal ännu en myckenhet af dylika träd wara der tillfinnandes, som för den långa förslen härtills ej kunnat nyttias. I lika måtto hafwa Åbo Borgerskap nu begynt at till deras Skieppzbyggeri låta hämta en hop godt wirke ifrån denna Sochn, hwaraf framdeles förmodas en ymnig förtjänst och skogarnes bättre wårdande.

Uti Hwittis Sockn Swedjas ej utan wid några få gårdar och der endast till Rofweland: Uti Loimjocki brukas denne Handtering något mera, och mäst till Råg Säde, men dock ej

mycket, emedan åkren äfwen derstädes sätter Bonden nog syssla.

Uti denna senare Socknen brännes och något Tjära hälst på wästra sidan wid Gräntzen af Pöitis Sockn, men som hon faller altför tiock, finner hon i Åbo ej särdeles afgång. Af Näfwers Flätande hafwer denna Sochnen fast mera näring, hwarmed de handla på nyssnämde Stad, och sig deremot Fiskwahror tilbyta.

Bräder Täljas wäl ej på denna orten mera än till egen förnödenhet, så blifwer likwäl mycken Skog derigenom fördärfwad. Uti Loimjocki brukas sådant mindre, emedan wid Wäsikoski gård, ej långt ifrån moderkyrkan är en liten sågqwarn, som egenteligen hafwer sin debit innom Socknen. Det wore dock flere goda tilfällen, men i synnerhet uti ofwanberörde Kauvatza Å, hwarest äro både forssar och angränsande goda Furuskogar, att anlägga såg qwarnar, så till Landetz behof, som till afsättning på Biörneborg.

Eljest förödes och en myckenhet Löfträd, medelst Löftäckt, som mäst idkas af Inhyses hjon, de der ej hafwa annat särdeles att syssla. Träden nederfällas wid det tillfället, äfwen som wid Näfwers flötande på många ställen här i landet brukas, och blifwa qwarliggande, sedan qwistarne äro afhugne, hwilket dock kunde förekommas om dertill brukades handskiäror med långa skaft, eller ock det som synes ännu bättre, en stålsatt och på inre sidorne hwässad klyfwa, satt på en stång, som kunde hinna alt opp till toppen af trädet och medelst stötande oppåt mera skynda det arbetet. Vid. Fig. 1.

Af desse Socknars med wattn så mångfaldigt genombrutne situation, skulle det slutas, att de af Fiskerier hade mycken näring; Men sådant är dock här föga brukeligit, ej heller förnimmes desse Strömmar wara mycket fiskrika. Utom annan Strömfisk, fås uti Loimjocki älfwen under tiden karp af besynnerlig storlek och fetma, hwilken i gamla tider berättas wara planterad wid Kumo gård, men wid hög flod godt utur dammarne; Men Lax och Sik, som eljest hade öppen wäg at der opstiga, finnes icke ens, hwilket man tilskrifwer

Lerbottnen som deruti är, hwarföre icke heller några kräftor i samma älf skola trifwas.

Wid detta tilfälle har jag trodt mig wara tillåtit, att något nämna om en besynnerlig kiälla, som finnes uti Loimjocki Sockn och Alastaro Capell giäld 1/4 mil ifrån Wirtsanoja Gästgifware-gård; hennes widd är wid pass ett halft Stenkast, och utloppet, hwaruti en onyttig fotqvarn står, är 1/2 aln diupt och 5 alnar bredt, hwilket kunde genom opdämning bringas til 2 alnars högt fall. Uti denna kiälla märkes hwarken någon minskning eller tilltagande; Äfwen som wattnet hwarken fryser i kallaste winter, så att icke en gång någon Is sätter sig på qwarnhiulet, ej heller blifwer warmt om Sommaren.

Tilfälle til en manufactur uti Jern och Stål.

I anseende till alla desse omständigheter, som sällan träffas tillsamman, och enkannerligen, eftersom detta wattnet uti rötmånaden ej förändras, då likwäl andre wattn äro till härdning odugelige, synes en Manufacture af Jern och Ståhl arbete på detta ställe med fördehl kunna inrättas, hälst som ingen brist kan blifwa på Skog i denna Socknen, om hushåldningen dermed rätteligen anställes: warandes ock genast tillgång på kohl wid förenämde Wirtzanoja by, och flere angräntzande byar i denne så wäl som Säckyla Sochn, der Tjära ymnigt brännes, hwarwid de tillika fallande kolen nu till minsta delen släckas och nyttjas: Kautua jern hammare uti Eura Sockn som får sin malm ifrån Utö-grufwa, ligger ej heller många mil derifrån. Dess utom fås wid Hainjocki by på Gräntzen af Hwittis en ymnighet af myrjerns jord, hwaraf Bönderne nu för tiden tillwärka godt, och mjukt jern, då malmen allenast smältes uti Smidie härden, och skall det samma ej hafwa annat fel, än att det snart tager rost till sig; hwilket dock torde förekommas, om malmen rätteligen blefwe rostad och smält, och således detta jern till fint Smide äfwen så wäl kunna nyttjas, som i Ryssland wid deras förnämsta Gewärs Manufactorie, Conzoser benämt, ej annat än myrjern förnimmes blifwa förarbetadt.

Detta Förslaget, jemte andre nyttige underrättelser om denna orten, äro mig wid handen gifne af Probsten och Kyrkioherden i denna Loimjocki Sockn, Magister Laureus, som

äger en besynnerlig ärfarenhet uti Mechaniquen, och enkannerligen uti de finaste Arbeten af Jern och Stål, hwarwid han uppfunnit åtskillige fördelar, hwilken och utlåtit sig wara hågad, i fall några Entreprenneurer skulle finnas, till en slik Manufacturs anläggande härstädes, att med dem interessera, och såsom wistande på orten, sig åtaga att besörja wärketz inrättning och direction på fördehlachtigaste sätt.

Jag har så mycket mera funnit min underdåniga plicht likmätigt, att detta andraga, som uti detta landet är en allmän brist på fint Smedarbete, enkannerligen sedan sådant blifwit förbudit att utrikes ifrån inskaffas: warandes Smederne i Städerne nu i stånd at twinga Inwånarne i landet, till hwad pris dem lyster, och at emottaga deras arbete ehuru slätt det ock är; Och ehuruwäl Wedewogs Societeten, låtit i desse senare åren äfwen föra något partie af denne waran till Åbo, så har dock sådant ej funnit någon särdeles afsättning, i anseende till de derå satte höga prisen.

Dessutom, och som få habile klensmedar i Finland äro, så kunde en slik inrättning framdeles tjäna til denna så nödige konstens fortplantande, hälst denne nationen är nog fallen till slögder, om hon allenast blefwe deruti rätteligen underwist och i gång bragt.

Vti Hwittis Sochn och Wambula Capel gäld är ett Kalkberg, hwarest brännes hwit achtig och någorlunda god kalk, hwarmed de angräntzande Socknar blifva försedde.

Flera waror har jag icke funnit i dessa Socknar produceras än de redan omtalte: ibland dem är Spannemålen den förnämsta, hwilken föres om wintertiden till Åbo, Nystad, och Raumo, och är wäl en marknad wid Bartholomæi tid uti Hwittis Sockn, men dit kommer ej annat än Hästar och Boskap.

I anseende till den här wäxande Spannemålens ymnighet och renhet, och att här sällan är misswäxt, synes at här borde inrättas Förådshus; Hwarigenom Bonden, som sällan är i stånd att opplägga sin misteliga säd, dels af brist på rum dels ock för dess medellöshet kunde uti goda åhr, då säden lättel:n will falla i wanpris, antingen oplägga den för egen Räkning, eller ock inlefwerera till Salu och få derföre någorlunda skiäl,

samt åter i misswäxt åhr, kiöpa den för billigt pris; hwilket skulle tjäna ej allenast desse, utan ock många flera Socknar till stor förmån.

Det har wäl uppå den Kongl. Commissionens föreställning, som war på desse orter år 1725, så wid Hwittis, som Loimjocki kyrkor blifwit af allmogen opbygde ansenlige Magazins hus, hwaruti af hwarje hemman skulle inläggas åhrligen ett wist antal af Sädeskappor, som uti misswäxt år skulle utlånas på Interesse, och af ägaren åter få lyftas, då han det omträngde: Detta har ock i några åhrs tid med nytta hållits i gång, men sedan disputer förefallit wid den lånte Sädens återbetalande, jemwäl en och annan, til hwilka Bönderne ei haft förtroende, welat emot de gjorde förbehåld wid första inrättningen, sig uti Directionen deraf blanda, hafwer detta hälsosamma wärk åter blifwit till intet, och Spannemåls bodarne således nu i några Åhr stått tomma; hwilka dock ännu berättes wara brukbare, så att denne nyttiga författning kunde med en och annan precaution till dess bibehållande i längden, lätteligen åter i stånd sättjas.

Desse Socknars Inwånares myckenhet är sådan som annorstädes i Finnland, om icke här är något swårare efter tjänstefolk, aldenstund de med flit sökas ifrån andre orter, för deras bätre handlag och maner wid åkerbruket: Men uti arbetsamhet och flit öfwerträffa desse wida alla sine Grannar och mästadelen af Allmogen i hela landet, så i anseende till oförtrutenhet wid Åkerbruket, som idoghet wid deras hemslögder, till hwilken ända de sitta längre oppe om qwällarne, och stå ändå opp wid den i Finland wanlige tiden, neml:n midnatt eller och kl. 1, då manfolken anwända Ottan till Åkerredskapz och träkärils förfärdigande, fastän blott till egit behof, och qwinfolken till Spinnande och Wäfwande, både till egen förnödenhet, och till Salu, som redan är sagt.

Härwid har jag ock bordt något röra om de Rior, som på denna orten äro brukelige, och hwilka synes wara säkrare för eldswåda, och eljest fördelachtigare, än andra Finske rior.

Fig. 2 utwisar deras structur, hwarwid A. betyder sielfwa logan, der Säden torkas på stänger, lagde öfwer twärstockar Fig. II.

jämt med takfoten, hwilket rum är stort i proportion af Sädens myckenhet, samt af ugnarne, så att det kan wäl opwärmas.

B. B. äro eldrummen, som uti en medelmåttig ria äro 3 $^{1}/_{2}$ aln breda, och så långa som husetz bredd.

Ugnen C. är så bred som eldrummet, och räcker nästan fram på halfwa gålfwet: warandes en äfwen dylik ugn uti det andra eldrummet, och eldas uti bägge på en gång.

I stället att riorne eljest ordinairt bestå allenast af ett enda rum med en ugn uti ett hörn, där elden esomoftast kommer lös, antingen genom hetta, eller sprakande; så är sådant i dessa slagz Rior förekommit, dels genom skiljewäggarne, dels och derigenom, att uti Eldrummet, hwarest och eldwacktaren måste ligga om nätterne, äj är något Gålf: Och ehuruwäl uti denna äro 2:ne ugnar, så upgår dock derwid ej mera wed, än wid en annan, i det at torkningen skier så mycket snarare, och kan en sådan Ria underhållas med 3 famnar kort tall wed om åhret: Warandes merendels 2:ne sådane Rior uppå en hel gård.

Widare lärer och hög Gunstigast mig efterlåtas att nämna om en flottbrygga, som wid Lautakylä Giästgifware gård i Hwittis Sochn är lagd öfwer Älfwen, som faller utur
Fig. III. Loimjocki Sockn, Conf. Fig. III. Sielfwa Broen A., som består af ett hwarf Ståckar, hwilka äro sammanskötte på längden och dess utom sammanfästade med de på sned inhuggne twärståckar, är wid begge landfästen B. B. fastbunden medelst Ståckarne C. C. C. C., som med widjor och stakar äro häftade wid andra 4 dylika Ståckar under Broen, altsammans bestående af grofwaste wirke.

Denne brygga har på detta sätt måst byggas, efter Älfwen är djupare, än att Brokar wäl kunnat der giöras, och hafwer denna invention de fördelar med sig, 1:o att mindre wirke härtill än till en annan upgår, 2:o kan ingen isgång skada henne, ty då giöres hon lös wid det ena landfästet och flyter ned samt blir liggande utmed stranden, till dess isgången är förbi, hwarefter hon sedan arbetas opp igen och fästes, som förr. 3:o Höjer och sänker hon sig med floden, och 4:to

Hindras ej de som ro i älfwen at komma fram, emedan de här i landet brukelige Båtarne utan köl dragas lätteligen öfwer broen wid ändarne emellan Stockarne C. C. och Ledstängerne. Deremot är härwid den olägenheten at hon ofta måste byggas ny, ej så mycket för nötningens skuld, som derföre att furutimret ej tål många åhr att ligga i wattnet, innan det will sjunka, och kostar landet således mycket att underhålla: Warandes uti samma Älf längre opp en dylik brygga tillfinnandes: På de orter i Sweriget, hwarest situationen är sådan som här, och Eke-wirke, såsom tättare och waracktigare, är till fångs, lära desse slagz bryggor med fördel kunna inrättas.

En Opstad uti Hwittis Sockn.

Sluteligen har jag här icke obemält bort lemna, at i fall det skulle finnas för godt, att på denna Tracten inrätta en rymmig Canal och leda de öfre orternes handel till Biörneborg, efter det första projectet, wore nödigt att en Upstad i wägen blefwe anlagd, på det att landtmannen ej allenast måtte hafwa mindre wäg att föra sine waror, dem Borgerskapet i en sådan Opstad skulle af honom handla, och deras widare nedförsel sedan bestrida, och han således jemwäl spara mycken tid i Resor, den han till sitt Gårdsbruk med större nytta kunde anwända, utan kunde Landtmannen jemwäl resa dit flera gånger om åhret, både winter och Sommar och giöra sin tilförsel så ofta som hans andre Sysslor sådant tillåta, samt tillika, när det faller honom lägligast, tilhandla sig nödige waror igen, i stället att han nu för tiden ej kan komma till Stads utan om wintren, och då är nödsakad att på en gång inbringa alt hwad han till Crono Utskylder och andra utgifter året öfwer hafwer nödigt, samt tillika giöra en hel års provision af de waror som han behöfwer, hwilket ej utan swårighet låter sig giöra: I sådan händelse, tyckes intet ställe wara tienligare till en Stad än en By i Hwittis Sochn, Kariniemi kallad, som består af 2:ne Officers boställen, 2:ne frälsehemman och resten dels Crono-, dels skattegårdar; ty

1:mo är denne By belägen utmed stora Älfwen, der Canalen skulle gå fram, uppå en Sandudd, så att både jordmånen är sund och wattnet när till hands.

Dessutom är 2:o på samma ställe diupt och stilla watten wid Stranden, som följachteligen är beqwäm till Lastageplatz.

3:tio stöta på den Tracten tilsamman de 4 ofwanbeskrefne Åarne, som kunde befordra tilförsslen af byggningz materialier och weed, samt Lifsmedel, och dessutom åtskillige Handelswaror.

4. Äro ofwan för denna orten en hop rena Siöar med färre forssar, och således lättare fart för Bonden, än der nedanföre åt Biörneborgs sidan.

5. Är wattnet i stora Älfwen mycket klart och lätt, samt följachteligen tienligit till åtskillige Manufactur inrättningar.

6. Är der omkring den bästa Sädes bygden, samt förråd på andre victualier, så att der måste falla lät att sig nära, och således Borgerskapet, utom oumgängelig Ängz och betes mark, ej behöfwa Åkrar till sin utkomst, hwilka lära finnas wara en Stad ofta til mera hinder än nytta, i det att dess Inwånare såmedelst oförmärkt pläga förwandla deras sanskylliga Borgerliga- uti bonde näring.

I anseende till hwilka förmåner, jemte nödige frihetz års förunnande, det skulle tyckas ej falla swårt att bringa nyttige Borgare, att sig der nedsättja.

4 §.

Om Torwis, Karku, en del af Mouhjärfvi, Kyro, Ikalis och en del af Wässilax.

Desse Socknar äro af mycket ojämn mark, opfylde med berg, Siöar, Kärr och Dälder; och finnas der få slätter, undantagande i Törvis Sochn, hwarest är på de flästa ställen jemn mark. Jordmånerne äro ock olika: I Törvis är mäst lera och lerblandad mylla samt dernäst Sand och klapperstens jord. I Karku är mäst lera, och dernäst lermylla samt swart- och Sand-mylla. Uti Kyro och Ikalis är på de mästa ställen stark lera, eller och lermylla, men der och hwar hedmark och

Sandjord. Mouhjärfvi är i förra §. omtald och Wässilax bespares till nästa §.

Åkerbruket och Swedjandet giöra Inbyggarnes förnämsta näring; de bruka Åkren på sämre sätt än deras nys omtalte Grannar, ehuru de hade bästa tilfälle at af dem lära den konsten: De få i medelmåttiga Åhr 5:te à 6:te kornet, men Swedjelanden, hwarwid mäst brukas til utsäde, den så kallade roträgen, gifwa långt mera igen; Denna Säd, som fås effter Åker-råg, när den har blifwit sådd uti Svedjeland wid pass 3 gånger å slag, hafwer mindre korn än annan råg, och sås mycket Glesare, men rotar sig mera, hwaraf hon och fådt sitt namn, och wäxer efter ett korn ifrån 40 till 80 à 90 strå och Ax.

Denne orten är mycket exponerad för natt fråster, så wäl som Rost, hwilken förorsakas af den dagg, som faller i Maji månad. Det blef mig dock berättat, att sådane frostmarker kunna hjelpas genom dikande, som i detta Land föga brukas, samt Skogens undanrödjande ifrån Åkren, så att wädret får friare fart, hwilket senare medel äfwen skal hindra rosten, att fördärfwa Säden i sin wäxt. Till bewis uppå det förra nämdes hemmanet Heppopen [?] uti Ikalis Sochn, hwilket tilförene warit af de wärsta frostnästen, men igenom nyssnämde bruk blifwit gjordt till ett ibland de bästa Sädeshemman i hela denne orten. Man har observerat att meranämde nattfråster, förnämligast hafwa sitt ursprung af den ånga, som utur de i granskapet warande Kiärr och kiällsåg upstiger, och att sådant swårare står att botas, när slike sumpige orter norr om åkren äro belägne. Eljest är ock i detta Landet brukeligit, när nattfråsten sig wisar, som mäst infaller i stilla lugn mot hösten, at mot aftonen uptända eldar wid alla hörnen af åkren, då röken samlar sig öfwer åkren och den samma Conserverar; Äfwen wäl brukas at draga ett rep fram och tillbaka öfwer säden, så att daggen ej får fästa sig derpå.

Vti sidsta Byarne af Karku Sochn åt Birkala-sidan, så wäl som sedan i hela Tafwastland, Nyland och Kymmenegårdz lähn brukas ett särdeles slagz plogar. Vid Fig. IV. De hafwa 2:ne Jernskodde taggar, eller bilar A. A., med ett krokjern eller knif B. som med skaftet går igenom snöret C. och Fig. IV.

med udden intryckes uti endera af plogbilarne, hwarigenom jorden delas och föres ifrån den sidan hwarest samma krokjern är fästat, samt sedan fulleligen wändes om af wingarne D. D. Snöret C. tjänar att höja eller sänka plogen efter matjordens diuphet, på det sättet at det samma flyttas längre fram eller tillbaka på Tistelstången E. Denna Plog kåstar wäl mera på Plöjaren, som derwid måste gå mycket lutande, men mindre på drägterne, än den Swenska, och påstås äfwen bättre söndra jorden, samt att åkren med honom lättare skall kunna uphöjas. Plöjandet skier först längz och andra gången twärt öfwer åkren.

Fig. V. F. V. föreställer samma slagz plog, sådan som den brukas med häst. Eljest wisar den och huru plogbilen är gjord för Svedjeland, neml. rak och står nästan å ända, samt är utan krokjernet B.

Fig. VI. Fig. VI. Är den särskilte plogbil, eller torf-Rist, hwarmed lindwall först opkiöres, innan Plogen Fig. IV. kan brukas.

Lin sås i dessa Socknar ej mera än till egit behof, och wid många Hemmanen hinner det ej heller dertill, fastän Inbyggarne tilstådt att denne plantage wäl trifwes på de flästa ställen.

Men Hampa brukas än mindre, och uti Karku Sochn sås den icke ens.

Humbla planteras uti Törvis och Karku Socknar, knapt till Husbehof; Deremot uti Kyro och Ikalis äro mäst wid alla hemman ansenlige Humblegårdar, och somligstäns flera stänger än förordningen påbjuder: Det sades mig, att desse begge Socknar tilsammans hafwa öfwer 300 *L*℔:d att sälja, de åren då wäxten deraf lyckas. Några byar berättas hafwa i dessa första Fredsåhren förskaffat sig Rötter ifrån Sweriget, hwilkas humla är af den godhet, att allenast 2 à 3 m. brukas till en Tunna starkt dricka; men de öfrigas är mycket swag och föga smaklig, hwilket härrörer dels deraf, at hon brådtorkas uti Rian, och således sällan håller sig öfwer et åhr, dels att, antingen af oaktsamhet eller ock med flit, en hop stjelkar deruti blandas, dels ock at hon ej blifwer i rättan tid afplockad, utan, så där, som eljest öfweralt hos Finska Allmogen,

bärgas ej förr än sädes anden är till ända, hwarmed somlige åhr går mycket sent, så at en stor del af Humble-knopparne då äro förwissnade eller affallne: Dessutom brukas här ej annat än Rishumblegårdar, som ej opplöjas mer än första gången, då de anläggas och sedermera föga rensas, hwaraf Rötterne wäxa så tätt tilsammans, att de förtaga hwarannan wäxt och styrka. Det synes wara mödan wärdt, at på denna orten, hwarest denna plantagen så wäl trifwes, och folket redan fattat dertill håg, de på tienligit sätt opmuntrades, att öfwer alt skaffa gode rötter, och handleddes att inrätta kuphumlegårdar, samt alfwarsamligen tilhölles att rätteligen ansa humlan och derwid ej bruka någon flärd, hwarigenom denna nödiga product kommer i misscredit och wanpris, till Inwånarnes egen, så wäl som Riketz skada, som med dessa Socknars humla är händt, så att hon ofta ej gullit mer än 1 $^1/_2$ à 2 D. Kopp:rmt marken, hwaremot om hon rätt wore handterad och förwarad, kunde hon, fast än efter några års förlopp, nogsamt betala sig, så wida misswäxt deraf i landet esomoftast inträffar.

Med Tobacs Planteringen, är uti förenämde Sorniemi Capell, samt uti Kyro så wida kommit, att en stor dehl af Allmogen derstädes ej annan Tobak brukar, fastän han säjes falla något sträf och grönachtig, som det ock påstås att han så slagit utur arten, at Blomman som i början warit röd, efter 2 à 3 åhr, när fröet ej ymsatz, är förwandlad i gul.

Äng och betesmark är i desse Socknar ej mer än knapt till nödtorfften, men begge kunde mångastädes utwidgas och förbättras, i stället att de nu, i brist af tillbörligt rödjande och hägn igenwäxa och förminskas; Likwäl säljes härifrån något Boskap, ej såsom öfwerflöd, utan fast mera till utlagornes stoppande, och föres den mäst till den marknad, som hålles i Törvis Sockn, wid Pavilla by den 8 Julii.

Skogarne äro i desse Socknar af åtskillig beskaffenhet; Utmed byarne och wattudragen, äro de mera uthuggne och i Törvis finnes mångenstädes knapt dugelige träd till byggnad eller pertewed, närmare än på 3 à 4 mihl: Dock äro uti de aflägse och intill Mouhierfvi gränsande byar, så wäl som på

Sudöstra delen af Socknen, ännu goda Furuskogar, i synnerhet står en hop timmer och wirke, att ned flottas til stora älfwen igenom en bäck Wahunjocki kallad, som om höst och wår är nog stor: Jemwäl är wid Rautajockiby en annan bäck af samma beskaffenhet, som rinner igenom 14 insiöar, hwilka äro med bästa Furuskog omwuxna.

Vti Karku är mera förråd på goda Furuskogar, och skal deribland äfwen finnas Träd af den längd, att ofta af en Furu äro huggne 4 stockar af 7 à 8 alnars längd hwardera, som sedan till bräder blifwit tälgde, hwilken längd till masteträd wäl skulle tjäna, när trädet i öfrigit är så beskaffat, som dertill ärfordras.

Vti Kyro och Ikalis äro äfwen stora och widlyftiga skogar, så wäl wäster ut åt Mouhjärfwi och Ulfsby, som Österut åth Ruowässi Sochn; warandes allena Ikalis Sochn 50 mihl uti omkretz: Dock gifwes Furuträden der ej af särdeles storlek: De största, som der äro till fångs, räknas högst af 30 à 31 alnars stam och 13 à 14 tums tjocklek i lilla ändan och deras belägenhet är merendels sådan, att de swårligen kunna framföras till watudraget; Dock nämdes för mig i synnerhet en tract i Kyro wid Cavajärfwi sjö, som är en half mihl lång och bred, hwarest skall wara bästa Furuskog, samt tillfälle att flåtta den neder till Kyro Sjön, genom en Bäck, som faller igenom 2:ne mils skogzbygd. Elljest skal en stor del af Furuskogen, på denna tracten wara belägen på sådane ställen, hwarest wäl är stenig grund, men jorden bewuxen med måssa af mer än en alns högd, hwarigenom träden ofta skola taga i förtid röta och hindras i deras wäxt.

På denna orten har man ifrån gamla tider anmärkt, att Furuträden under 300 Års förlopp icke kunna hinna till sin rätta mognad; Men huru länge de sedan bära sig innan de aftaga, samt hwad olikhet är wid tiden, som de behöfwa att wäxa opp uti åtskillige jordemåner, sådant har jag hwarken här eller annorstädes i Finland kunnat ärfara, eftersom, den förut fattade inbilningen, att wäl Tallar, men ingen Furu, nu mera kan wäxa, legat Gemene Mannen wid en sådan för flera orsaker nödig anmärkning i wägen: Hwad i öfrigit markens

wäxtlighet beträffar, så kan merendels efter 15 års förlopp å nyo swedjas, då likwäl en hop Furu- eller Tall-stockar till skogens stora skada wältras öfwer Swedje fallet, och måste brukas till att itända Löfträden, och som Löfskog fast allestädes efter Swedjeland i stället opwäxer, som redan är anfört, hwilken effect Finnarne (jag wet ej med hwad grund) tilskrifwa näfren, hwarmed Swedjorne itändas, och den öfrige Tall och furu Skogen wid dessa Swedjeland så ansenligen Consumeras, så är lätt att sluta, det efter någon tids förlop, alt ämnet till Furuskog sålunda måste utödas, om icke sådant i tid förekommes.

Skogarne i desse orter hafwa tid efter annan tagit mycken skada genom Skogzeld, som esomoftast kommit lös, igenom owarsamt swedjande, så wäl som Ljungelden, hwaraf Furuträden wäl sällan blifwit förbrände, dock hindrade uti deras wäxt, hälst i Fet jordmån, och der som ljung eller måssa är, hwaraf elden kunnat hafwa mera näring och hinna till rötterne.

Dessutan har man på desse orter den skadeliga seden, at afskiära barken rundt om kring alla stora Furuträd på sådan ställen, hwarest man ärnar anlägga någon Swedja, eftersom de skulle förtaga wäxten för den i stället opwäxande unga skogen, och hindra den att åter snart kunna nyttias till wälter-Swedja: Hwilket barkande kallas att bleka träden.

Tjära brännes uti Törvis och Karku mäst af Stubbar och Rötter blott till egen consumtion, men uti Ikalis har man, till mycken ung skogs utödande, af Österbottningarne, som Gräntza der intill, lärt at barka eller bleka unga tallar på samma sätt, som i min förra berättelse är nämt om Kymenegårds Lähn; Och tillwärkas deraf jemwäl något til Salu: Eljest har man härstädes ej någon widare fördehl af Skogen, utan det, att bast fås på de fläste ställen til husbehof; men i Karku Sochn, till öfwerflöd, och att några byar, enkannerligen i Törvis Sockn föra åhrligen näfwer till Nystad och Raumo: Man kan effter 10 års förlop merendels å nyo flöta näfwer, hwilken blifwer något skiörare än den första, men deremot tjockare och till täckande mera tjenlig.

Hwad beträffar Fiskerierne i desse Socknar, så är wäl nogsamt tillfälle dertill, men som de skiötas med mindre flit, så löna de sig ock föga.

Vti Törvis fångas Lax och Sik uti Forssarne om Höst och Wåhr, men sällan öfwer 2:ne Tunnor på hemmanet om åhret att insalta: Vti Karku-Sjön skall wara en myckenhet af förenämde så wäl som annan slagz Fisk; men fångas ej mycket, efftersom der merendels ej brukas annan redskap, än Lanor, drag och metkrokar.

I Kyro och Ikalis klagas öfwer magert och aftagande Fiske, fastän der är mycket wattn. Kyro-Sjön är af 8 mils längd, ifrån utläppet wid Siuro Forss, till ändan af Ikalis wid Österbottns Gräntzen; Wid hälften af denna Sjö är Kyro forss situerad, hwilken är det branteste och nästan högsta fall i Finland: Dess högd är öfwer 13 Famnar: Och äro deruti bygde 6 stycken mjölqwarnar; på ömsa sidor om fallet ses höga klapperstens backar, härrörande af en Ås, hwilken utaf forssen är afskuren, och stryker merendels emellan S. O. och N. W. neder ifrån Pälckenä, Kangasala, Birkala och Mässeby Socknar opp åt Ikalis och Österbottn.

Vti denna Kyroforss, skal ifrån urminnes tider af de angräntzande Socknars Inbyggare, hafwa blifwit lönligen fiskat efter Pärlor på en wiss dag af åhret; men i dessa senare åhren, har detta Fisket blifwit bekant för Pärlefiskerie Societetens Commissionair der i orten, som åthskillige wackre pärlor där låtit uptaga.

I desse orter, som wäl i hela Tawastland, har altid warit brist på Jern, och enkannerligen i de första Fredsåhren, då det gullit ända till 5 D. Kr:mt LS:det, hwaraf händt att Landtmannen har måst wänja sig wid at wara det förutan, så mycket möjeligit warit, dock med hinder uti Åkerbrukets rätta skiötande, så att till förtigande af annan ofullkomlig redskap, uti hela orten icke en jernharf hos bönderne är tilfinnandes, utan måste de i stället betjena sig af sammanbundne qwistoga granträd, som ej mer kunna än krafsa ofwan på jorden, men ej tillbörligen nederharfwa säden. Till att i någon måtto ärsätta en sådan brist, hafwer Allmogen enkannerligen uti Ika-

lis, såsom mäst ifrån Städerne aflägsen, opsökt myrmalm på 2:ne ställen och den smältat uti Smidje-härd, samt fått deraf rent, fast än något mjukt jern, hwilket arbete sig så wida lönat, att af 2:ne karlars bördor malm har blifwit ett lispund jern: Men sedan priset på denne wahra i Städerne fallit till 2 Carol. och wid Hamrarne i Nyland, så wäl som wid Kautua i Eura Sochn, till 3 D. K:rmt *LB*:det, har samma tillwärkning åter afstadnat, änskiönt samma pris ännu tyckes wara nog höge. Förenämbde 2:ne ställen äro belägne det ena emellan Latu och Worejärfwi Cronobyar 3 mil N. O. ifrån Ikalis kyrka, hwarest man förmärkt, att på mera än en mils district ehwar man welat försöka, ligger $^1/_2$ aln Neder i jorden myrmalmen lika som ihop smulten, så att den med yxor måst ophuggas: warandes $^3/_4$ mil derifrån en liten Ström med fall; Det andra stället är uppå Jockihongo Cronohemmans ägor, hwilket är äfwen så widlyftigt, och malmen af samma beskaffenhet, det ligger 7 mihl ifrån kyrkan uti N. W. och 5 mil ifrån Christina, samt 9 mihl ifrån Biörneborg, till hwilken senare ort ett wattudrag ifrån denne orten skall falla.

Jag är ej i stånd at med wisshet intyga, huruwida malmen på desse ställen är så rik at han kan förtjäna att fullkommelige eller åtminstone smärre blåswärk derpå inrättades, allenast har jag af Inbyggarne i orten förspordt, att en ansenlig myckenhet deraf skal wara till fångs och att ännu flere dylike ställen wäl skulle finnas, om de efterspanades: Imedlertid skulle jag oförgripeligen hålla före, att en så nödig landssens product ej längre bör ligga obrukad, så wida den för någon del finnes löna möda: Och är genast tillgång på dertill nödige kohl, genom det på denna orten i ymnighet brukelige Tjärubränneriet.

I Kyroforss, eller och wid utläppet af denna Sjö uti Siuro Forss, kunde beqwämligen inrättas Sågqwarnar, hwartill nog timmer kunde fås utmed det ofwan omrörde ansenliga wattudraget, i hwilken händelse det här brukelige wälter Swedjandet borde indragas, såsom hwilket i längden föröder all opwäxande Tall och Furuskog: Och om Allmogen kommo i wahna med att giöra flottning utför älfwen åt Björneborg,

skulle Brädernas afförsel derifrån, näppeligen falla beswärligare, än ifrån många Sågar i Kymmenegårdslähn och Nyland, der de ofta måste föras hela 5 mihlen landwäg, som i min förra relation pag. 37—45 är anfördt.

Hwad sluteligen beträffar Inwånarne i desse Socknar, så äro de ej tillräckelige till jordens behörige brukande, och hemmanen ej mycket klufne.

Vti Ikalis klagar man deröfwer att Nybyggare ifrån Österbottn skola sättia sig åhrligen neder innom Socknens Rågång och intaga de marker, hwarföre de förre äro skattlagde; Hafwandes den i detta Lähnet warande enda Landtmätaren, förmedelst andre mångfaldige Sysslor, ej hunnit att opgå Länetz skiljemäre, mindre att oplösa de otalige ägotwister hemmanen emellan i hela orten, så att Inwånarne i brist af Cartor icke weta sine ägor, utan med ständige trätor öfwerhopa domstolarne och utmatta sig sjelfwa, hwilket ej står att förekommas, ej heller Landet, efter dess åtskillige ämnen och tillfällen, att sättas uti fullkomlig cultur, och nya hemman optagas, med mindre flere ärfarne Landtmätare i Finland tillsättjas och landet noga afmätes, som längre fram närmare kommer att omröras.

I öfrigit är deras idoghet ej särdeles stor, och, utom Spinnande och wäfwande till egen klädnad, samt nödig åkerredskapz förfärdigande, äro här inga slögder i bruk: Warandes deras göromål om winteren ei annat, än att resa en eller par gånger till Stads, utföra Gödslen, kiöra hem weed, och klyfwa Pertor, hwilket sidsta sysslesätter wäl mer än en Person uti hwarje gård hela Hösten och Winteren uti Ötte-arbete.

5:te §.

Birkala, Mässeby, Lämpälä, Wässilax och Birkala Sochn, som ligger till större delen på wästra sidan af Sjöen Näsijärfwi, är öfwer alt stenig och bergig. Mässeby hwaraf mästädelen är belägen öster om samma Sjö, är något jämnare;

äfwenså Lämpälä och Wässilax, Allesammans med Sjöar och kiärr mycket genom brutne.

Jordmånen är i de 2:ne första Socknarne, hälst på den Tracten, hwarest den redan omtalte åsen framstryker, mäst Sand; men i öfrigit, är, så i dem, som i de 2:ne senare mäst lermylla, eller ock stark lera, och fås hos de swagare seminanter Ordinairt 6 à 7:de, men i bästa jordmon och der som Åkerbruket starkare drifwes, ända til 10 kornet igen; warandes på åtskillige ställen frostmark.

Utsädet, öfwer hufwudet räknadt, är i dessa Socknar 8 Tunneland på hwarje hel gård, och är Tiondesättningen uträknad effter 8 kappar säd af hwart Tunneland.

I förra tider, när landet war mindre bebygt, hade Lämpälä och Wässilax Socknar sine Ängar och Skogzmarker samt Fiske wattn opp uti Ruowässi, hwilken ort sedermera blifwit en särskilt Sockn, och samma ägor af Nybyggarena intagne, utan att de förra skola deremot fåt någon minskning i deras skatt, som derföre skal falla dem dryga.

Få ödeshemman finnas, hälst i desse senare Socknar, och äro somlige mantal klufne till en Sjette del och $^1/_4$, men mäst till halfwa och $^1/_3$ delar.

Lin och Hampa planteras på denna orten merendels ej mer, än hwad till husbehof upgår, och i Wässilax än mindre, så att de till en stor dehl försee sig, i synnerhet med det förra, ifrån de Socknar, som ligga närmare till Tafwastehus. Efter en kappa Linfrö fås merendels ett lispund Lin, men och somliga åhr något mera, Och brukas här att så det ymsom uti åkren och Swedjeland, eftersom arten således bäst bibehålles, och det under tiden gifwer mera igen, på det ena än det andra sättet.

Af Humbla säljes åhrligen något litet ifrån desse Socknar, och fås den i Synnerhet i Birkala på ett eller annat ställe, till den godhet, att allenast 3 m. deraf tages till en tunna starkt dricka, men den slätta ansningen giör att den mästa humblan föga duger.

Hwad som jag redan wid Kyro och Ikalis Socknar har anmärkt angående denna så nödige plantage, finner rum äfwen

här, så wäl som mäst hela Tavasteland igenom, hwarföre jag ock håller onödigt, att wid de följande Socknars beskrifwande sådant iterera.

Tobaks Planteringen är i desse Socknar förr detta försökt, men har ej särdeles welat lyckas, och nu mera aldeles afstadnat. Hwilket äfwenwäl om de följande Socknar är att förmäla, så att jag härefter äfwen förbigår den articlen, till undwikande af onödig widlyftighet.

Ängarne äro i desse Socknar mäst wid hwarje gård tillräckelige, och månge kiärr finnas som hafwa aflopp och med dikande kunna uttorkas:

Men betesmarker tryta somligstäns, såsom enkannerligen uti Mässeby Sockn. För den orsaken skull är ock därstädes mindre Boskap, än i de öfrige, hwilka hafwa åhrligen en ansenlig myckenhet deraf, och jemwäl af Smör och Talg, att aflåta: Fåre-skötslen är äfwen på denna orten i sämsta stånd.

Skogen är i dessa Socknar blandad, dock är större delen Gran och Löfskog. I Wässilax är Furuskogen så uthuggen att man nu måste betjäna sig af grantimmer till byggnad; Men i Lämpälä hälst på den Tracten, som stöter till Birkala, så wäl som flere städes i Utmarkerne, är ännu god Furuskog. I Mässeby, är ej Furu Skog mer än till Husbehof, om icke wid Näsijärfwi uti Teiskola Capellgäld; Men i Birkala, långz med den ofta nämde åsen emellan Näsijärfvi och Kyro Sjöarne, är idel Furu och Tallskog, fast än man twiflar om någre fulkomlige masteträd, samt någon myckenhet af andre Storwärksträd därstädes, eller på de öfrige ställen i dessa Socknar gifwes; Åtminstone har jag wid genomresandet af den stora Skog, som ligger emellan Harju-Capell och Lämpälä, inga sådane blifwit warse.

Här Swedjas öfwerflödigt, undantagande i Wässilax, hwarest Åkren är tilräckelig och lönar sig. Eljest är marken i dessa Socknar ganska wäxtlig, så att efter 10 à 15 års förlopp, merendels å nyo kan giöras Smedjefall; Och har man enkannerligen i Mässeby Sochn observerat, att Tall efter Svedjeland åter opwäxer, hwilket eljest, som redan är sagt, mycket sällan händer.

Tjära brännes härstädes endast af Rötter och knapt till egit behof.

Bast fås något i Birkala Sochn utmed Näsijärfwi, men än mera i Lämpälä Sockn, så att ock andre Socknar derifrån blifwa dermed försedde.

Vti Mässeby, wid Säteri-Rusthållet Tammerforss, hwarest Näsijärfwi- och Ruowässi-Siöarne utfalla, och hwilken är en af de största forssar i hela landet, är, utom 2:ne miölqwarnar, en Såg, som går blått med Ett blad, och är ej särdeles wäl anlagd; de största Sågstockarne betalas der till 6 styfwer och de andra i proportion: Och säljes der en Tolft bräder, 9 alnar långa, till 4 1/2 D. kopp:rmt och enkla 6 à 7 alnars bräder till 3 D.

Vti Lämpälä Sockn äro 2:ne dylika Sågar, hwarest Stockar af en Alns tiocklek i lilländan kåsta 5 Styfwer, och de mindre ända till 2 styfwer stycket, och sågas bräden af 7 alnars längd och 3 tums tiocklek. Ifrån desse Sågar säljes föga bräder om icke något litet i orten deromkring, samt under tiden till Tafwastehus, då de pläga giälla 4 à 5 D. tolften. Det mästa Consumeras af Ägaren Major Segercrantz, till egne bygnader.

Omkring Näsijärfwi och Ruowässi-sjöarne, som utgiöra ett wattudrag af 22 mils längd, utan någre swåra forssar, äro Skogarne wäl så Considerable, att de kunde fournera framgent tillräckeligit Timmer till en Såg med flere blad, hwilken inrättning wid Tammerforss synes så mycket nödigare, som hela orten omkring samma wattudrag för dess aflägenhet nu äger swaga näringzmedel, som i nästa §. skal wisas; Men sådant lärer wäl ännu på någon tid ei kunna wärkställas, så länge sågbruken, närmare in til Sjökanten äro i full gång, och giöra så ansenlige tillwärkningar för så lågt pris, men enär framdeles skogarne derstädes blifwit utödde, som ofelbart lärer skie, i fall Sågningarne ej något indrages, och annan skadelig åwärkan ej förebygges, då lärer wäl frågas efter Skogarne oppe i landet, och fastän aflägsenheten skulle giöra Bräderne något dyrare, så synes priset dock ej, i synnerhet på denna orten, kunna stiga öfwer wärdet af waran, som härtills wid många

Sågar tyckes hafwa fallit i wanpris, i anseende dertill, att inköpet af Ståckarne härstädes måste blifwa lindrigt för myckenhetens skuld, och förslen ej kan komma så högt att stå, om wattuleden åt Biörneborg oppränsades, så att Bräderne kunde utför forssarne oskadde nedflåttas.

Fiskerierne i dessa Socknar swara ej emot wattnens myckenhet, förutan i Wässilax, som merendels hafwer godt Fiske. I Tammerforss fångas Lax och Sik, fast än de ej äro så feta och stora, som neder i Kumo älfwen. Den fisk som på desse orter mäst wankar äro Muikor, nästan like löjor, de fås emellan Bartholomei och Michaelis tid och löna sig enkannerligen för deras romm, som påsaltas och nyttjas såsom Caviar, samt säljes, efter vigten, merendels til lika pris med Smör och Talg; Gifwandes en tunna Muikor ett lispund romm.

Fiskeredskap på denna ort är not, nät, Katzor, Ryssior och Miärdor. Äfwen fångas uti Lämpälä, samt flerestädes i Tafwastland, medelst byggnad utmed Sjöstranderne, en qvantitet Fisk, när den så kallade Koskelå, eller dref Foglen, om hösten jagar fisken inåt Landet, på sätt som i min förra relation är omrördt, pag. 50—51.

Pärlefiskeri wid Tammerforss. Pärlefiskeri, har i många Åhr blifwit idkat uti Tammerforss och många wackre Pärlor der funnitz: Men i dessa åhren sades det ej hafwa mycket importerat: Entreprenneurernes Commissionaire, Crono Befallningzman Gadd, har låtit komma dit 2:ne Pärlefiskare ifrån Norrland, hwilka i min närwaro öpnade uppå en gång 200 musslor, dem de på några timmars tid, medelst jernskodde Håfwar, uptogo utur elfzbottnen nedanom Forssen: men deribland wore ei mer än en mogen och en omogen perla, begge helt små, och opbrytas mången gång långt flere, innan någon dugelig Pärla finnes.

I fall den tankan, som många hysa, att Pärlan är musslans ägg, är grundad, och att således mäst alla musslor någon gång få pärlor uti sig, så tyckes det wara skadeligit, att så oförsedt förstöra så ganska många musslor för så få Pärlors skuld, och om samma mening icke hade sin richtighet, så är det dock blott en tid-spillan, att upfiska och upbryta så många musslor, som här skier, aldenstund Fiskarna förut efter dessas

egit widgående, kunna see hwilka af dem hafwa perlor, hwilket oachtadt, de fortforo med alla förekommande musslors öpnande, dels för den inbillning de hade, att den mussla som ej finnes med Pärla, är ofruchtsam, at jag deras ord må bruka, dels på det desse fiskare måtte synas genom myckenhet af arbete, förtjäna dagzpenningen, och borde ej allenast ett sådant förfarande, som länder till detta dyrbara fiskets undergång, innom kort tid, strängeligen förbjudas, utan och wettenskapen om musslornas egenskaper nogare utforskas och upbringas. Om detta sattes på en bättre fot, skulle, efter all liknelse, Pärlefiskeriet i Finland mycket importera, i anseende till de många der befinteliga Strömmar, som hafwa musslor till öfwerflöd.

Skiffersten wid Nockia.

I Birkala Sochn wid Nockiaforss, så wähl som wid Utola by, och flerestädes, ses en stark Skifferstens gång, som berättas yppa sig först uti Mouhjärfwi Sochn och wäl somligstäns förloras, men åter opkommer och stryker här förbi inn åt Kangasala Sochn, hwilken Stenart på somlige ställen i synnerhet i Birkala Sokn, wisar sig helt swartachtig och så fin, att den äfwen menes kunna till Skriftaflor brukas, men har ännu ej kommit att nyttias, utan opbrytes här omkring utur jorden lösa Stenar, som adapteras till brynstenar, och hwarmed någon liten handel drifwes, men de samma äro till färgen liusare och tyckes wara af annan art. Af det prof, som jag in för Högwälborne H. Baron och Præsidenten, samt Höglofl. Kongl. Commercie Collegium redan af detta streck upwisat, lärer Hög Gunstigast intagas att det fast mera liknar Takskiffer, som på klangen, så wäl som de många och tunna hwarfwen, lära åtskiljas från de förra. Öfwer denna Skiffer gång, lärer H. Håf-Junkaren Tilas giöra en omständeligare berättelse; jag för min ringa del, har härwid allenast bordt wördsammast underställa, om icke denna Skiffersten, som lärer wara den första, som i Riket är funnen, må förtjäna at något arbete derstädes anställas och prof neder i berget tagas, som förmodeligen lärer wara bättre, än opp i dagen, samt i fall denna Sten finnes dugelig, at då utrikes arbetare må införskaffas, till att giöra första inrättningen: Hwarom jag under mitt wistande här i Frank Riket, om så befalles, kunde bestyra,

och till den ändan giöra en resa till Anjou, där de bästa Skifferbrotten äro, att äfwen inhämta en noga underrättelse om hwad som dertill hörer: Om denna wahran finnes wara af behörig godhet, skulle wåra skogar kunna emploijeras till långt nyttigare bruk, än det tunga tak-Tegletz tilwärkande; Denna Schiffersten skulle ock kunna mycket bidraga till lönandet af en durchfartz påkostnad, emedan streket är så belägit, att stenen kan sjöledes föras likawäl åt Helsingfors, i fall Canalen deråt blefwe anlagd, som till Björneborg, Lärandes samma Skiffersten i sådan händelse äfwen så wäl förtjena en sådan försel, som nyssnämde Skiffersten i Anjou, hwilken föres ej allenast på Loire Strömmen till hafs, utan ock nog långa wägar in i Landet, hälst till Paris, dit han behöfwer 2:ne månaders tid att anlända; blifwande Fartygen först med hästar arbetade opp för nyss bem:te Ström till Orleans, och derifrån uti Canal de Bruyard, samt widare uti Canal de Montargie, som faller uti Seine-strömmen: igenom hwilken långa försel denna waran, som berättas på stället ej giälla öfwer 6 à 7 livres 1,000 skifwor, stiger i Paris till 20, 30 à 40 livres efter skillnaden i sorterne.

De wahror, som desse Socknar hafwa att aflåta, äro således förnämligast Råg, Malt, Boskap, Lin, Hampa, Smör, Talg, Muike-romm och litet Humbla, hwarmed de handla, dels wid Hariu marknadz-platz i Birkala, som hålles Bartholomei tid och påstår i 3 dagar, dels på Biörneborg, Raumo och Nystad, och mäst på Åbo: Brukandes och Lämpälä och Wassilax boarne, att åhrligen resa till Helsingfors om wintern: ifrån hwilka orter de åter hämta Salt, Toback, Jern och reda penningar.

Angående Inwånarnes talrikhet och flere omständigheter, är det samma at berätta, som wid de förra Socknarne är skiedt, och derjemte att tillägga, det drängar under tiden begifwa sig härifrån till Städerne, att någorlunda lära Skräddare- Skomakare- och Smedzhandtwärken, hwarefter de åter komma tilbaka och sådant hemma idka.

6 §.

Om Ruowässi med dess Capeller, samt Keuru Sockn och Korewässi Capell och Längelmä Sockn och Melas.

Marken uti desse Socknar är mycket olika. I Ruowässi, äro omkring moderkyrkan mäst Åsar och Sandmoar: Åt Virdois Capell är landet bergigt, men i Etzeri, alt op till Österbottn, är föga annat än Sand-Moar och deremellan Sumpiga orter. Denna Sockn är ock mycket genombruten af wattn, som här nedanföre i denna §. närmare blifwa beskrifne: Uti Keuru är än mera wattn, så att der räknas inemot 100 Insiöar, hwaribland Keurie Siön, Lessijärfwi och Pilawässi äro de största utom en otalig hop kiärr och måssar, ibland hwilka en är, som ligger långz med Österbottns Gräntzen och är wid pass 25 mil lång, med ljung och få Tallbuskar bewuxen, hwilken har sand och Stenbottn och är redan så torr, att man i torra Somrar kan rida deröfwer, lärandes hon framdeles kunna giöras habitabel, som der och redan några torpare sig nedsatt uppå de näs, som ifrån fasta Landet där och hwar framskjuta: I öfrigit äro der få och ej särdeles stora berg. Deremot äro uti Korewässi Capell höga och många berg med en myckenhet morast derimellan. Ruowässi Sockn har, som redan är sagt, i förra tider warit fiskeläger och Ängz samt Skogzmark under Lämpälä Sockn; och Keuru har likaledes lydt under Säxmäcki och Urdiala Socknar i Tavastehus Lähn.

Jordmånen i Ruowässi, är Lera och Sandjord till skiftes. I Keuru består den samma på några ställen af gäslera, men mäst af en fin Sand, blandad med klappersten, hwilken behöfwer mycken Gödsel och är tungbrukad, så att åkren måste plöjas 4 gånger i wåta åhr och i torka dambar han, och all fetman utdrages. Vti Korewässi är mäst Sand och Stenig jord, samt Lermylla på somlige ställen.

I desse Socknar fås 5 à 6:te och sällan 7:de kornet igen: Och delas åkren merendels i 3:ne delar, en af dem besås med Råg, den andra med korn medan den 3:die hwilar. Vtsädet är Ordinairt en Tunna, eller och 1 Tunna och 5 k:r på ett Öresland, och sådane räknas här 6 på ett helt Mantal:

Men ingen gård består här, af ett helt Mantal, utan äro de klufne ifrån $^1/_4$ intill $^1/_8$ delar, warandes i Ruowässi hemman som ej äro större än en Tolfte dehl af en hel gård, eftersom större mark på sådane ställen ej warit att uptaga, och kunna gårdar, som Räknas under en By, wara hela 2 milen från hwarannan belägne, samt äro mäst enstaka: Men mästedels sittia 4 à 5 Åboer på ett mantal: Vti Ruowässi och Korewäsi, trifwes Råg aldrabäst; men i Keuru Korn, och om Råg der skal lyckas, måste den sås i kornstubben.

Sädes wäxten i desse Socknar hindras mycket af den köld och dimba, som opstiger utur kiärren och förorsakar rost uppå Säden, hwilket Inbyggarne söka förekomma medelst de i negden stående granars och widebuskars nedfällande, och der käll-os finnas, pläga de ditlägga mässing, i mening at ångan derigenom skal förtagas.

Vti Keuru Sochn planteras nästan intet Lin och jemwäl föga Hampa, aldenstund jordmånen sådant ej tillåter, men uti Ruowässi och Kuorewässi, hwarest är en myckenhet lermylla, hwilken här på orten Räknas för den tjenligaste till Lin-planteringen, och så bärande, at af en Cappa frö fås under tiden 3 lispund Lin, sås deraf wid nästan alla gårdar, hälst i Svedjor dock föga mer än till husbehof, och kiöpa somlige byar i Ruowässi något lin ifrån den nästgräntzande Socknen, Orriwässi, der det faller i större ymnighet, samt Spinna och wäfwa deraf, hwad de sjelfwa consumera; warandes derstädes, äfwen som i Keuru, Spinnråckar i bruk, i stället att i de öfrige Socknarne, mäst brukas slända: Hampa Sås i Ruowässi nästan ingenstädes, men i Kuorewässi omtrent 8 à 9 kappor på en gård, och fås äfwen något deraf till Salu.

Humlan trifwes i desse Socknar wähl, och planteras mäst wid alla gårdar, undantagandes i Keuru, der allenast halfwa Socknen har deraf till sin nödtorfft, men deremot räknas den, som der fås, wara ibland de bästa sorter i Landet.

Ängarne äro uti Ruowässi, äfwen som i Korevässi mycket ringa, och bestå mäst af de små slätta platzer, som finnas utmed Sjöar, hwilka sällan rödjas, åtminstone aldrig rothug-

gas; Men så är mångfalligt tilfälle till deras uthwidgande och kiärrs utdikande.

Vti Keuru är deremot nästan ingen städes dugelig Ängzmark, som der icke heller i hela Socknen finnes någon hölada, utan bärgas Gräset allenast wid Sjöstränderne och på Mås-sarne, hwaraf blifwer ganska groft starr-hö.

Hööbärgningen sker ock med den swårighet, att folket måste gå i wattnet till knäet, och kunna sällan bringa fram mer än en börda Gräs om dagen, hwilket sättes på Hässior i Skogen på Torra Platzer att torkas.

Swedjeland kunna ej heller derstädes, giöras till Äng, ty elden förbränner all matjorden, så att blotta Sten och Sand Gruset blir qwar, som sedan blott bär Gräs till nödtorftigt mulbete; Hwilket förmedelst utmarkens widd, är tillräckeligit i denna så wäl som de flere Socknarne.

I anseende härtill är ock ringa Boskap i denna Sockn, så att en Bonde sällan har mer än 2 kor och följachteligen är hwarken deraf, eller af victualier något att sälja, hwarföre och Borgarena ej resa omkring i denna, som i andra Socknar, hwarom redan är förmält.

Vti de andra 2:ne Socknarne, är wähl något mera foder, dock hindras Boskaps och fåreskötzlen där mycket af de många skadedjuren.

Elljest berättades, att Fåren wäl trifwas i Ruovässi samt Korevässi, och att de äro af bättre slag än i de närliggande Socknar.

Skogen är i desse Socknar olika. I Keuru är nästan ingen dugelig skog til finnandes, så wida utmarken där består öfwer alt af skallote berg eller ock sanka måssar, uppå hwilka senare intet träd hinner till sin halfwa storlek innan det förfaller, hwilken beskaffenhet jag befant wara enahanda på hela 6 mil igenom denna Sockn, der jag reste fram åt Sarjärfvi sidan. Der Svedjas mycket, hwilket ock är oumgängeligit, så wida åkren är ringa och swag, men skogen wäxer så långsamt igen, at i bästa marken fordras 30 Åhr och somligstäns manna minne att åter blifwa Svedjemark: Eljest kan skogen där till ingen nytta anwändas, undantagande att Tiära wid några få

Gårdar brännes blott till egit behof, utan är han, om Sommartiden i synnerhet, ett inaccessibelt tillhåld för wildiur, af allehanda slag i myckenhet, såsom Björn, Loo, Mård, Älg, och jemwäl Renar, hwilka sidsta finna sin föda på måssarne och wistas i denne Socknen åhret om; men wargar ses där sällan, effter som Sjöarne åro stora och Hemmanen små och widt åtskilde, hwarföre och ingen Skallfogde der, som uti andra Socknar, underhålles.

Vti Korevässi äro större skogar och deribland mycket Furutimmer, och förmenes der äfwen skola finnas en qvantitet masteträd, hälst på Gräntzen åt Orrivässi Sockn, hwarom med mera jag wäl anmodat Cronobefallningzmannen i samma Härad att undersöka, men hwarken af honom eller de flere Cronobefallningzmännerne i Biörneborgz lähn, oachtadt flere skiedde påminnelser, något swar är hållit. Marken är i detta Capell Giäld äfwen någorlunda wäxtlig, så att korn Svedjor kunna med de förr omtalte wälterstockar, effter 20 à 30 Års förlopp å nyo brännas; men Skog, som skal kunna brinna allena, behöfwer efter Inbyggarnes berättelse, 40 à 50 års tid at wäxa. Förenämde Furuskogar, äro somlige $^3/_4$ andre 1 och högst 1 $^1/_2$ mihl ifrån det på Cartan utsatte wattudraget, och ifall man någon tid skulle, som redan i 5 §. är förmält, finna sin räkning wid att anlägga Sågwärk så långt opp i landet, wore dertil bästa tilfälle wid en gård, Menza benämbd, der Keuru Sjön utfaller i Korewässi Siön, genom 3:ne forssar, som ligga i bredd innom en half fierdedehls mihl, och hafwa öfwer 4 famnars höga fall utför bärghällor, samt äro ingendera öfwer 6 famnar breda, och giöra en härlig Situation; ståendes nu allenast uti en af dem en liten Sqwalt-qwarn.

Vti Ruowässi Sockn, som sträcker sig alt opp till Österbottn, ock är mäst bebodd utmed Sjöarne, är öfwer alt Skogsbygd, hwilken dock närmare intill wattudraget, är genom Swedjande och Tjärubrännande hårdt medtagen. Den ansenligaste och för Situationen brukbaraste Skogen, är den, som ligger emellan denne Sockn och Orriwässi, samt Gränsar äfwen till Teiskola Capel, den är 4 mil bred, men wid pass 10 mil lång, samt föga bebodd, och ehuru han af Skogzelden ofta är ska-

dad, inbegriper han ännu en ansenlig hop mogen Furu, hwaraf den största, som jag wid genom resan utmed wägen blef warse, höll 3 $^3/_4$ al:r och 2 Toll i omkretz, 5 alnar från Roten, och tycktes, efter ögnemåttet wara 11 à 12 Famnar hög till första qwist, med rak och ren stam, samt tunn och gulachtig barck; eljest funnos ock stubbar af 1 aln och 2 toll mer och mindre, twärts igenom. Jordmånen, der wägen strycker fram, är mäst Sand och Åsar, men eljest är på denna malm, jemwäl mulljord och en hop löfskog i dalarne; Där ses ock många stora kiärr och måssar, dels med, dels utan aflopp; men största dehlen tyckes genom utdikande kunna giöras nyttige. Wid Lippo kiälla, som är Råskillnaden emellan denna Socknen och Österbottn, lät jag nedhugga en Furu af de största, som jag blef warse, och hölt den samma 8 famnars ren och rak stamm; tiockleken war 17 Tumm i stor ändan och 10 dito i lill ändan: Där sågz ock nog tydeligen 320 safringar, som wisa att samma träd stått så många åhr i wäxt, hwilket är den högsta ålder af desse slagz träd, som jag i Finland förspordt; Denna observation synes nödig att giöras på hwarje ort och i alla slagz jordmåner, på det träden ej måtte fällas förr än de hunnit till mognad, och således fås till giörligaste både storlek och warachtighet.

I denna Sockn Swedjas merendels å nyo efter 15 års förlopp, och att Skogen så mycket fortare må åter upwäxa, är äfwen brukeligit, att som i 4 §. är anfört bleka furuträden, änskiönt de ej äro mer än $^1/_4$ mil ifrån Gårdarne belägne, det jag på resan esomoftast blifwit warse.

Tiäru Bränneri är här ock mycket i bruk, men på få ställen af Rötter, hwaraf man der håller före, att tjäran skall blifwa alt för tiock, utan mäst af ung Tallskog, af ett qwarters och mindre diameter; hwarwid den flärd säges föröfwas, att det wattn, som i Tiärugropen sig sätter, antingen kärnas i Tunnor tils det blifwer tiockt, eller och kokas i Grytor och i Tjäran blandas.

Af denna wahra säljes någon dehl till Städerne, jemwäl till de angräntzande Socknar; men mästedelen Consumeras till de båtar, som i quantiteter der giöras, och wid Hariu mark-

nad försäljas till åtskillige Socknar, som ligga utmed den projecterade Canalen. Fiskeriet berättades på denna orten aftaga, effter som det ej skal löna sig, och wet man ej att nämna någon särdeles orsak dertill. Der äro wattn till en myckenhet, hwaribland förnämligast är att märka det ansenliga wattudrag af 22 mils längd, som börjas uppå Gräntze skillnaden af Österbottn uti Lippo kiälla och utfaller i den föreslagne Canalen wid Tammerforss.

Ruowässi wattnen.

Lippo källa.

Berörde Lippo kiälla, som har sitt namn af en By $^1/_2$ mil längre neder, utmed Etzeri siön är imellan 30 à 40 alnar lång och wid pass hälften så bred, samt 11 alnar diup, och hafwer under en måssa, som henne omgifwer 2:ne Aflopp, et norr ut in åt Österbottn, och det andra Sudost genom 3:ne små Siöar till Etzerijärfwi; Denna Sjö är 5 mil lång och $^3/_4$ dito bred med få holmar. Vtur Etzeri-Sund kommer man i en Sjö kallad Wäliwässi $^1/_2$ mil lång; derpå är åter ett Sund, benämt Herkesund, hwarpå följer en Sjö, wid namn Hangawässi, $^3/_4$ mil lång och en dito bred. Utur denna Sjö faller en Åå, som på en half mils längd hafwer 4 St:n forssar, hwilka dock hwarken hafwa bergbottn, så wida man wet, eller berg på sidorne, fast än Stranderne elljest äro höga och bestå af mull och stenig jord, utan förorsakas endast af stora Stenar, warandes om höst och wår 4 fotz wattn på desse grunda ställen, men i torra Somrar, så litet watten, att man kan komma deröfwer till fots. Sedan tager Oliwässi Sjö wid, som är i längden en mil, men imellan desse in- och utlopp, är allenast något öfwer $^1/_4$ mihl. Utur denna Sjö, kommer man i Perände Sjön, men deremellan äro 3 forssar, långslutta och hwardera wid pass ett Stenkast lång, hwarest ingen båt nu kan komma fram, för de stora Stenarnes skuld: Sidstnämbde Sjö är jemwäl en mil lång; där äro äfwen 3:ne forssar, men ej större, än att Båtar i torraste Sommar kunna där komma fram. Widare är lika som en bred och sakta flytande älf 1 $^1/_2$ mihl till Sjön Wehkajärfwi, som emellan in- och Utläppet räknas $^3/_8$ mil lång. Här widtager en Å, som är brusande på $^1/_2$ mils längd, med åtskillige större och smärre fall, hwaraf det största är ungefähr 2 famnar högt, dock något sluttande, och är en

qwarn bygd wid ändan deraf, under hemmanet Soine; warande på sidorne af desse forssar Mull- och stenige strander. Sedermera är wäl på 4 ställen något Strömmigt, dock ren båtsled genom Sjöarne Kahila, Toiwässi, Keskemenwässi, Tåldansälke, Wasskivässi, och Wisuvässi, uti hwilken sidsta Sjö wattnen infalla ifrån Keuru Sockn och Korevässi Capell. Widare följer Ruowässi Sjön och Näsijärfvi, hwilken sidsta är 4 mil lång till Harju Capell, och ehuru uppå denna farten äro åtskillige trånga och strida ställen, så komma dock trebördingz båtar alt opifrån Kahila sjön neder, och den swårighet som nu är medelst Stakande opför, och warsamt styrande utför sådane forssar, lärer utan stor kostnad eller möda kunna hjelpas, medelst opränsande, äfwen som redan på ett eller annat ställe skiedt: Till exempel wid Murula forss, som är belägen emellan Ruowässi Siön och Näsijärfvi, samma forss som förut warit tämmeligen stark, har Cronolänsmannen Palmroth, med omtränt 100 man af Allmogen på en dag opränsat, så att båtarne nu kunna utan fara der framkomma i stället att de tilförene hafwa, till Allmogens stora hinder och beswär wid Marknads Resor och eljest, måst utlastas, och på Rullor dragas öfwer land.

Af hwad som nu i Ödmiukhet är oprepat, finnes, att dessa Socknars Handels waror, hwarmed de fara enkannerligen på Åbo, men ock till Wasa och Ny Carleby, bestå förnämligast uti Spannemål, Tiära och något Boskap, samt litet victualier; Hwilka sidsta Persedlar, jemte Lin, hampa och Humbla ansenligen kunde förökas, om hwar och en Tract, efter dess art och tilfälle blefwe rätteligen brukad.

I Ruowässi wore tilfälle till små blästers inrättande af myrjern, som till en mängd skal finnas wid Etzeri Capell, och hwaraf stundom wid smältningen blifwit fint Stål.

Inbyggarne på denne orten, i synnerhet i Ruowässi, äro mycket idogare, än deras grannar, hwartill deras små gårdsdelar eij litet synes hafwa bidragit, utom det, at de äro långt aflägse ifrån Städer, och följgachteligen mindre förledde, samt hafwa Österbottningarne till Grannar, hwilka hållas för att wara det nyttigaste folk i hela Finland: warande att förmoda, om Canalen kommer i stånd, att denne Sockns Inwånare, som

nu äro ibland de mäst aflägse, skola röna deraf en kiänbar förkåfring.

Keuru. På Lands culturen uti Keuru Sockn, tyckes deremot ingen särdeles räkning wara att giöras, ty i hela landet är ingen ort, för hwilken naturen warit så sparsam, hwilket af det som redan är anfört, nogsamt står att intagas, til förtigande att folket derstädes äro många Siukdomar underkastade, och deribland i synnerhet ögne siuka; warandes i denna Sockn wäl 100 Personer blinda eller enögde; hwilket tillskrifwes dels Swedje Röken, dels den osunda dimba, som utur morassen opstiger: Så förnam jag ock, att ungdomen i denna Sockn drager sig till Åbo eller Österbottn, så fort han hinner upwäxa.

Det endaste medel till denna Socknens ophielpande, synes wara, att i stället för Råg, så bowete, som i Kymmenegårds Lähn wäl trifwes i torraste Sandjord, och hwar som ingen annan Säd kan fås: Hwilket är i Keuru och hela den omliggande tracten obekant, och tyckes förtjäna att snart försökas.

7 §.

Om Akas, Säxmäcki och Hattula Socknar, jemwäl Tavastehus samt Wånho, Rengo och Janakala Socknar.

Vti Akas, som allenast med en liten kant stöter till wattudraget, är mästedels jemn mark med få berg, jordmånen dels stark lera, dels lermylla, fisket swagt, och Timmerskog knapt till egit behof; bestående således Inbyggarnes näring mäst uti åkerbruket, som medelmåttigt skiötes; Och Planteras ej mycket Lin och Hampa, dock likwäl så att något deraf säljes, äfwen som af Boskap och victualier, till stoppande af deras utlagor.

Säxmäcki, som är nog ojämn, har på Södra sidan om Sjön nästan allestädes Lerjord, och på Norra sidan Sandjord. Dess beskaffenhet är i öfrigit lika med Akas, undantagande, att denne Sokn håller mer Boskap, så att hwarje gård årligen dermed handlar wid Tavastehus marknad: jemwäl bränna Bönderne derstädes Tegel till Salu, hwilket dock är mycket slätt

och giäller ordinairt 6 m. kopp:rmt 100: Skogen är mycket uthuggen, undantagande på den tracten, som stöter intill Pälkenä och Kangasala Socknar, hwarest ännu en hop groft Timmer är till fångs, enkannerligen på Ruoko bys ägor $^5/_4$ mil ifrån Walkia forss, där ett och annat träd blifwit fält, som wäl ej hållit mer än 5 à 5 $^1/_2$ famnars Stam till första qwist, men deremot warit 1 $^1/_2$ aln tjocke i storändan och $^3/_4$ i lill ändan, samt ifrån 195 till 202 års ålder.

I Hattula Sochn är något ojämn mark, dock somligstäns wida och ganska fruchtbara fält, bestående mästedels af Lermylla, samt dernäst swartmylla och Sand. Åkren är lätt brukad, så att han ej plöjes mer än 2:ne gånger, men som han giödes illa, här ock föga brukas att blanda Granris i Giödslen, berättes han Ordinairt ej gifwa 5:te kornet; Här är så mycket större tilfälle att drifwa Åkerbruket högt, som här äro mycket widlyftige och merendels goda betes marker och Ängar, hwilka senare Gränsa alt intill Hauho Sockn. Äfwen trifwes Lin och Hampa wäl i denna Sockn, och af det förra, som mäst sås i Swedjor, säljes en quantitet, dels rått, dels i garn: Kunnandes åtskillige Bönder, somlige åhr föryttra, ända till 30 *L*#:d deraf: nytt Linfrö anskaffas ifrån Lifland, hwart 4:de eller 5:te åhr, till artens bibehållande.

Här äro, så wäl på den sidan, som weter åt Hauho, som Öster och Söder ut, widlyftiga och mogna Furuskogar, fast än träden ej äro af någon besynnerlig längd; de hafwa härtills föga blifwit nyttjade, mer än allenast till Tiäru brännande till husbehof och något litet till salu, samt under tiden något Timmers säljande till Tavastehus, där det gullit 3 öre Kopp:rmt hwarje aln af Stockens längd. Elljest är Swedjande mycket i bruk i denna Sockn.

Sjöarne äro widlyftige, men fisket har ej särdeles lyckatz sedan ofreds tiden, då Ryssarne det samma alt för starkt skola hafwa idkat. I fordna tider har denne, äfwen som de flere Socknarne omkring Tavastehus, haft deras fiskeläger och utmarker uti Rautalambi Sochn, åfwan för Päjenden, innan samma ort blef bebygd och skattlagd: Och som den å denne orten af ålder lagde Skatten ej blifwit minskad, sedan likwäl så

ansenlige ägor och förmåner gådt ifrån dem, klagas att deras utlagor skola wara dem alt för dryga: Warandes denne Hattula Sockn skattlagd effter 12 öresland på ett mantal.

I öfrigit äro der nästan inga slögder i gång, så att de och kiöpa sina Träkäril, och Inbyggarne äro ej heller tilräckelige, samt Hemmanen Högst till 3:die delar klufne: Äfwen är där swårt om tjenstefolk: I denna Sockn är ock ännu 10 gamla Ödeshemman, som i förra tider utgjort de då brukade Landz Dragoner, och skola hafwa så hög ränta uppå sig, och deremot så swaga ägor, att ingen wågat dem uptaga, sedan åtskillige åboer måst gå ifrån dem ruinerade, hwarföre det förmenes, att en förmedling på samma hemman ärfordras, så framt de skola åter komma i bruk: warandes äfwen flerestäns i denna orten sådane Ödeshemman til en myckenhet.

Tavastehus. Ifrån förenämde Socknar blifwer wattnet alt mer och mer trångt och likt en Älf, dock utan Strömmande, intill dess man kommer förbi Tavastehus, där den Åen tillflyter, som har sin uprinnelse i Lampis Sockn, och är nu mera befunnen kunna gioras navigabel, till befrämjande af en durchfart åt Helsingfors.

Tavastehus har i sig sjelf en ganska fördehlachtig belägenhet för en upstad, ej allena i anseende till ortens sundhet, utan ock att han ligger mitt uti ett land, som är fruchtbart af allehanda waror, som tiena till lifz uppehälle och att drifwa en borgerlig näring med, såsom Säd, Fisk, Lin, Hampa, Humbla, Creatur, smör, Talg, Kiött, och flere victualier, jemwäl, alt hwad af Skogen kan tillwäga bringas, hwilket alt både landwägen och till Siös, lätteligen kan föras dit och jemwäl, om den nu mera upfundne Sjöleden åt Helsingforss kommer i gång, kan med beqwämlighet transporteras derifrån till Stapel Staden, då Tawastehus Boerne hafwa tilfälle, att af sådane effecters uplag, samt handelen med Allmogen, ansenligen profitera, som längre fram skall närmare omröras; Warandes denne Staden ej så fördehlachtigt situerad för en Canal på Biörneborg, så wida det wore en alt för stor distance emellan uplagz- och utskeppningz orterne, utan borde i den händelsen nödwändigt ännu en annan kiöpning och nederlagz-

platz närmare Hafwet inrättas till Allmogens lisa och minskning i förslorne.

Åfwannämbde förmåner har denne Staden likwäl härtils icke nyttjat, eller sig förkåfrat, utan är han en af de uslaste Upstäder i Riket, hwilket förnämligast härrörer deraf att inga rätta handlande eller dugeliga Handtwärkare sig der nedsatt, utan allenast sådane, som idka handel med Öl och Bränwijn, samt litet salt och Tobak, och det icke en gång altid tilräckelig, mindre giöra de någon uphandling af Landtmannens waror; Derigenom hafwa de kringboende Ståndspersoner och Allmogen blifwit föranlåtne, att resa till Stapel och de andre Städerne nedre i Landet, att sina waror föryttra och retourer sig tilhandla; Borgerskapet består nu för tiden af 26 Personer, och gårdarne äro 24 till antalet, ganska slätt Conditionerade, samt till största dehlen bygde med pörten eller Rökugnar, lika med Böndernes hus i denna orten: Af förenämbde Borgare, äro allenast 4 Handtwärkare, neml:n en lin-wäfware, en Skräddare, en Glasmästare och en Skomakare, alle uti slätt tilstånd.

Stadens Åker, som af framl:ne Kongl. Rådet och General Gouverneuren Grefwe Pehr Brahe skall blifwit donerad, är 5 Tunnor och 19 Cappors land, hwilket är reparteradt imellan Borgarena, hwarförutan de hafwa fått optaga några Täppor uti Stenrös utmed Sjön, hwarföre de Skatta till de 3:ne Stabsboställen af Nylands Dragone Regemente, hwilka förr Indehlningen warit Ladugårdar under Slättet: Men med samma Boställen äger Staden del uti Skogen till Brännewed, samt en liten rand af ängen, som ligger intill Staden.

Häradzhöfdingen i denna orten är tillika Borgmästare härstädes, och njuter derföre 50 D. Sr:mts Lön, dess utom är en Ciämner med 30 D. och 2:ne Rådmän, som äro bisittjare i Ciämners Rätten med 10 D:r Silfwer:mts Löhn. De öfrige 5 Rådmän hafwa i stället för löhn 5 kappors Land.

Stadens utlagor upbäras af Cronofogden i Nedre Hollola Härad, och differerar Contribution åhrligen, efter Taxeringen, men efter Gamla handlingar befantz dess Ordinarie Taxa hafwa warit 166 D. Silfr:mt.

Staden har nu mera något bättre näring, genom Garnizonen, som der ligger, men dess största winst härrörer af de 2:ne Åhrlige Frimarknader, som hållas den 29 Julij och Trettondedag Juhl, då en stor menighet der sammanstöter ifrån de flästa orter i Finland.

Till den förra kommer en myckenhet hästar och Boskap samt små Creatur, hwilka uphandlas af Borgare ifrån Åbo, Nåendal, Nystad och Raumo, som jemte Kramhandlande ifrån flere Städer hafwa här sine egne Bodar, hwilka emellan Marknaderne äro tillslutne. Wintermarknaden besökes äfwen af Umeå-, Uleå- och Kimi-boer, med Skinnwahror: Där infinna sig jemwähl Careler, merendels utan wahror, samt Rautalambi-Boer med Skinnwahror, Romm af det förrberörde slagz fisk, Muikor benämd, hwilken Allmogen på denna orten sig tilbyter.

Jämwäl föres dit en myckenhet hampa ifrån Padasjocki och flere Socknar wid Päjende Sjön, samt Lin ifrån de omkring denna Staden belägne Socknar: Men af Spannemål föres litet eller intet till marknaderne.

Af sådan tilförsel har Borgerskapet, som redan är sagt, ej mera fördel än allenast hwad genom Hus- och bodhyror, samt de främmandes förtäring kan winnas: Så wore dock en stor förmån för Inwånarne, därest denne Staden framdeles skulle komma på en bättre fot, att en sådan myckenhet widt aflägse folk är wand att besöka denne ort. Men om denna Staden skal opbringas, bör han med nyttige Borgerskap förses, och sådane näringar där idkas, hwarföre Städer äro inrättade.

Plantager kunna i denne Staden ej påtänckas, eftersom der är så knapp jord tillslagen; men för allehanda nyttige Handtwärkerier kan där så mycket mindre fela god framgång, som de utaf det widlyftiga kringliggande landet ofelbart måste finna afnämare, och allehanda Lifzmedel på denna orten falla i ymnighet och för billigt pris: Hwaraf wäl nu förtiden föga tillförsel är, eftersom der är ringa afgång, hwarföre de uphandlas af de andre Städernes, i synnerhet Nåendals, Borgerskap, trytande ej heller härstädes Skog till bränsle.

Äfwensom kunna och Fabriquer ej annat än att finna trefnad på denna ort, af hwilka Linne- och Buldans wäfwerier

samt Repslagerier synas wara de tjenligaste, så wida råämnet till myckenhet och godhet häromkring faller: Till den ändan wore högst nödigt, att Wräkerie af Lin och Hampa blefwe inrättadt och noga handhaft, så i denna, som i de öfrige Städerne i Finland för hwad som i orten oparbetas, eller ock till Swerige öfwerföres, då bonden skulle afwänjas ifrån den flärd, som han nu esomoftast med desse waror föröfwar, och de mera employeras, än som skier, wid inrikes Fabriquerne, till utestängande af de Utländske.

Wattnet utmed Staden är wäl ej särdeles klart och lätt, efftersom det är föga rinnande: Så stode likwäl tiänlige ställen till Blekerier till att finna ej långt derifrån. Denne Staden har i desse senare åhren kommit i den Consideration, att han blifwit utsedd till en Place d'Armes, samt Magazin för Finska Arméen, och war Anno 1737 i Slottet Gewär för 10,000 man, samt uti Magazinet 19,000 Tunnor Spannemål, af hwilket Allmogen i Landet ock haft den förmån att de fått låna Säd, när de omträngt, emot 2 Cappors wäxt på tunnan, samt Guld eller Silfwerpant, samt uti allmän misswäxt, utan pant, och allenast emot Crono Befallningzmännens caution.

Förenämde Slått jemte Staden, ligger på en Sand ås, och är på 2:ne sidor omgifwit af Siön, samt på den 3:die af en Kiärräng, men hafwer eljest på Landz sidan högder nog nära intill sig; det är opbygt af Birger Jarl, som underkufwat och först bracht Tafwast Länningarne till Christna Läran, hwilkens bild ock ännu, fast något otydelig, ses målad på wäggen af det ena tornet, med en jern piska i handen, samt dess Skiöld och wapn på andra sidan: Och äro så wäl Slottet som Ringmuren mycket förfallne; Men i desse åhren är wallen och grafwen förbättrad, och en Garnizon ditlagd af 100 man Artillerie.

Närmast intill Tafwastehus ligger Wåno Sockn, hwilken är mycket liten.

Marken derstädes är nog jemn, och jordmånen mäst Sandmylla, som berättas bära i medelmåttige åhr 5:te kornet.

Lin sås där i myckenhet och will wähl fort, hälst i Swedjor, samt är denna Socknens förnämsta product.

Fisket är där föga important och skogen icke särdeles ömnig, hwarföre der ock icke nu mera mycket Swedjas: Warandes Furuträdens beskaffenhet lika med det, som här ofwan är berättat om Säxmäcki Sockn.

Inbyggarne äro få (så att på mång[e]t hemman ej äro, utom Barn, mer än 2:ne Personer) ock föga idoge; warandes, så där som många flera städes, under Ryska öfwerwäldet bortskiämde, hwilket ännu ej hunnit aldeles hielpas.

Vti denna Sockn är i en liten Bäck en Sågqwarn, Katis Koski kallad med 2 à 3 blad, hwilken dock endast om höst och wåhr är i gång, och kunna bräderne derifrån ej framföras, utan om Wintertiden.

Rengo Sockn är med den nyss beskrefne till alla omständigheter af enahanda beskaffenhet; Undantagande, att denna är större, och hafwer jemwäl bättre skogar.

Janakala, jemte dess Capell H[a]usjärfvi, består af en myckenhet långsträckte Berg och Högder, hwarimellan äro rymmige och fruchtbara dälder, som äro merendels bebodde. Jordmånen är, äfwensom i de förenämbde Socknar, åtskillig, men mäst Swart- och Sandmylla; Den är ganska bördig i sig sielf, men brukas illa, hwarföre ock Inbyggarne merendels ej hafwa mycken Säd att aflåta: Med Linsädet är, äfwen som i de nyssbeskrefne Socknar beskaffadt; Förutan det, att fröet här nästan aldrig ymses, annorlunda än ifrån Swedja på Åker, hwarigenom arten någorlunda bibehålles; dock om linet af denna ordsak faller kort, så är det deremot så mycket finare och efterfrågas mycket här i Landet. I Lermylla har man här fått under tiden 3 jemwäl, fastän sällan 4 *L℔*:d efter en Cappa Lin Frö.

Hampa, äfwensom Humbla, planteras knapt till Husbehof i denna Sockn, och af Boskap och Victualier är ej mycket till Salu.

Skogen i Janakala Sockn, är omkring byarne mycket uthuggen, men wid de aflägse byarne och uti Hausjärfvi Capellgiäld äro ännu stora timmerskogar, hwilka ock till en stor dehl gräntza in till Turkhauta Åen, och det wattudrag, som leder åt Helsingforss.

Wid Riasjärfvi-by 2 $^{1}/_{4}$ mil ifrån Hausjärfvi Capell, är ett mycket stort kalckberg af Gråsten-art med litet grönt isprängd, denna kalken är fast, men ej aldeles hwit, och gäller på stället 3 -|- K:rmt kappan, men 4 -|- när den af ägarne sielfwa bortföras. Af detta berg är omtrent 100 famnar utbrutit på ena ändan, men det synes wara outödeligit, och blifwa bättre på djupet. De kring liggande Socknarne fourneras nu häraf, men om Canalen öpnas, kan ej allenast hela Tavastland, som, så wida jag kunnat ärfara, ej hafwer kalkbruk, mer än på ett ställe till, neml:n i Luopiois Capell af Hauho Sockn, utan och Biörneborgs Län, blifwa deraf ymnigt försedde; warandes, som redan är sagt, mycken Skog på denna orten: Men härwid är nödigt att desse kalkbrännare tillhållas, at bättre bränna kalken, då han gifwer långt mer, och fälla priset, som synes wara alt för högt.

I öfrigit är denne Socknen, så till Inbyggare som annat, så beskaffad, som om de förra är förmält. Af detta alt kan intagas, att desse Socknars förnämsta näring består uti Spannemål, Lin, Garnhandel och Boskap, hwilket alt dock ansenligen kunde förmeras, om Inbyggarne wore mera idoge och omtänksamme; warandes wid deras bruk i synnerhet att påminna, det de aldrig dika sin åker och sällan rödja Ängarne; här plöjas sällan mer än 2 gånger och somligstäns allenast en enda och fås likwäl i goda åhr ända till 9:de kornet: Hwaraf lätteligen kan dömmas, hwad denna jordemånen, som är ibland de bästa i Riket, skulle af sig kasta, om den rätteligen sköttes.

8 §.

Ifrån nyssnämde Socknar, har jag i anledning af wattudragen och min särskildt ärhållne Instruction trodt böra mig återwända till följande orter, som ligga ifrån dem norrut och Nordwäst, neml. Pälkenä, Kangasala, med dess Capell Pendo, Orriwässi, Langelmä, Sahalax och Hauho med dess Capeller Luopiois och Tulois.

Om den första är korteligen att förmäla, det alla dess byar, undantagande 5 Skogzhemman, äro belägne utmed de 2:ne Sjöarne, Pälkenä wässi och Malasvässi, på ett flackt land, och äro således frie för nattfroster. Jordmånen är mäst Ler- och Sandmylla, med 1 quarters djup matjord, som gifwer i goda åhr 8 à 9:de kornet.

Linet trifwes der ock wäl, men sås mindre, eftersom det utmärglar åkren och fordrar dubbelt Land emot Säd: Några byar handla med Lingarn, som spinnes tämmeligen wäl.

Hampe-plantagen idkas än mindre.

Fiskandet idkas alt för litet.

Skogen är mäst uthuggen, och en stor dehl af Utmarken består af Sterile ljung-moar.

Ängzmarken är här ej ymnig, men god, och rödjes någorlunda.

Eljest är denna orten namnkunnig genom den häftiga drabbning, som under sidsta kriget höltz wid Pälkenä Bro, hwarest rudera ännu ses af de finskas batterier.

Vtmed samma Bro är en helt mörkröd jordart, som i nödfall brukas i stället för Röfärga. Ej långt derifrån fås utmed Sjöstranden kyllerfärg, som wid Kangasala och Sahalax Socknar widare kommer at omnämnas.

Kangasala är till större delen nog jemn med 3:ne stora och åtskillige mindre Sjöar genom bruten, hwaraf i synnerhet en, som kallas Roinen, är mycket fiskrik, men de öfrige ej så, ägandes likwäl denna orten mycken hjelp uti dess fiskeri af dreffogelen, hwilken jag i min förra relation omtalat. En dehl af Socknen, enkannerligen på den sidan, som wetter åt Messuby, är mycket skoglös genom alt för starkt Swedjande, hwilket många gårdar nu mera ej kunna bruka, utan allenast i ängar och inhägnade parker. Men nordost och Österut är en mycket stor Skog, som går fram igenom Capellet Pendo förbi Sahalax Sockn, och sträcker sig sedan alt opp till Jemse Sockn wid Päjenden, uti hwilken är mycken god furu, mästedels uti Sand eller ock Stenig mylla.

Jordmånen i denna Sokn, är eljest öfwer alt, antingen stark Lera, eller Lermylla, men Sand dersom den stora åsen

framstrycker, hwarom här ofwanföre är nämt, wid Kyro och Messuby, och hwilken i Pälkenä Sockn ändas.

Vtsädet är uti denna äfwen som de kringliggande Socknar, 6. 7. à 8 Tunneland på ett Mantal, och bärgningen går ordinairt till 5:te à 6:te kornet. Denna orten är ej nog folkrik och äro merendels allena 2 Åboer och mångastädes en enda på en gård. Deras handel skier mäst på Åbo med Säd och något Lin och Hampa, samt Boskap och Humla, som wäl trifwes på denna orten, men det wanpris, hwaruti hon i desse åhren fallit, har gjort folket mycket Håglösa för samma plantering.

Här ses huru man för många åhr till baka gräfwit igenom ofwannämde Ås, och giort en Communication imellan Sjöarne Roinen och Länge[lmä]wässi, hwilken dock af Sand sedermera igenfallit.

I Pendo-Capell, har tillförne warit ett Kalkbränneri, som nu i manna minne legat öde, änskiönt Stenen berättas wara god, och ej heller Skog på den orten tryter. Der finnes ock wid Kyrkestranden en outödelig myckenhet kyllerfärg, hwilken här på orten brukas häldre än den utländske, efftersom hon är friare för Sand, fast hon behöfwer något mera tillsatz af krita.

Orriwässi, som tillika med Längelmäcki Sockn tilförne hört under Mässeby Pastorat, består wid pass halfwa Socknen af Lermylla, och andra hälften af Sandmylla, är till belägenheten merendels jemn med Ljungmoar der och hwar, samt få Berg och Kiärr; Hon är ock något folkrik, och påstås wara så mycket opbrukad, som marken skall tillsäja: Warandes hemmanen merendels klufne till fierdedelar.

Vtsädet är litet, och kunde wäl mångastädes utwidgas, om dugelig äng i proportion stodo att finnas.

Åkren gifwer i medelmåttig Åhrs wäxt 5 och i den bästa 8:de kornet; men Swedjandet ärsätter en slik brist på Åker.

Linsädet har idkatz med mycken flit i denna Sockn, hälst i dessa förflutne Åhren, då det gullit 6 à 7 D. *L℔*:det som för halfhäckladt Lin här räknas wähl betalt. De spinna ej

mer än till husbehof, utan hwad som är till öfwerlopps, det säljes altsammans rått till Åbo, Nystad, Österbottn och jemwäl till någre angräntsande Socknar. De flästa Bönderne Så en half Tunna och somlige En Tunna och ända till 40 kappar, ymsom hwart annat åhr i åker och Swedjeland, om frö wankar, hwarigenom arten, som öfwer alt i Socknen är Lieffländsk, kan någorlunda Conserveras, ända till 20 års tid, innan det blifwer för kort, och blifwer Linet af det utländska fröet ej minkt, förr än på 2:dra eller 3:die åhret. Wid ansningen brukas här den åtskillnad emot andra orter, att sedan Linet är rötadt, som här i orten allestädes skier med nedsänkande i Sjön, trädes knipporne på Stänger, eller gärdsgårdsstörar att torkas; Hwarigenom det wäl blir något Grönachtigt, och fordrar mer arbete att giöras rent, än när det utbredes på marken, men blir deremot starkare och rutnar ej, som eljest på det andra sättet ofta händer.

Hampe-sädet brukas här ej mycket, och kunna wäl någre hafwa deraf til egit behof, samt till salu åt grannarne, men ej utom Socknen.

Humbla fås ock här till egen förnödenhet, fast den wid alla hemman ej finnas, och i goda åhr kan högst 6 à 7 *L℔*:d deraf utföras.

Betesmarken är här, äfwen som annorstädes i detta Landet, tillräckelig genom Swedjandet, men god Ängzwall felar mångestädes; Hwarföre och Boskapz skiötzlen är här i slätt stånd: Likwäl försäkrades mig, att om det höö, som nu wankar, med sparsamhet utspisades, kunde wäl dubbelt flere Creatur, än nu skier, hållas dermed, så wähl, som med Halmen, som här är så mycket mer i öfwerflöd, som den ej brukas till Husens täckande: Boskapen will nödigt äta samma Halm, efftersom han, såsom Ritorr, ej så hårdt är tröskad, som i Sweriget, och är här ej heller brukeligit, att i små knippor blanda den med Höö, utan lägges då hwardera särskilt för Creaturen, och af Halmen hela kiärfwan i sender, hwaraf de således äta allenast axen och Öfwerste delen af Stråen, och lemna resten, som föres ut på Ladugården, och sedan, såsom Gödsel, på Åkren, hwilken gödsel blifwer alt för dyr, fast än en del af Finnarne

willja förswara denne hushåldning. Det skulle dubbelt löna mödan, att antingen mer krossa Halmen genom tröskandet, eller ock hacka den sönder, på sätt som eljest oppe i Tafwasteland är brukeligit, när hackelse giöres åt hästarne, neml. på Rigolfwet med dertill adapterade Instrumenter, lika knifwar; Då kunde Landtmannen både lägga på flera Creatur och bättre giöda sin Åker. Hwart hemman säljer åhrligen till marknaderne wid pass 2:ne nöt och äfwen så många pläga gemenligen slacktas.

Skog är här i Socknen öfweralt tilräckelig, men ingen stor Timmerskog finnes, utan på kanten åt Teiskola Capell af Mässuby, Sockn, och på den malmen, som sträcker sig åt Ruowässi, hwilken 3:ne mil ifrån Orriwässi kyrka, är denne Socknen tilhörig.

Igenom samma malm flyter en Åå, kallad Yräjocki, som effter många omslag utfaller innom denna Socknen i Orrivässi Sjön, utmed hwilken den mognaste Furuskogen finnes, och är jemwäl uti samma Å ett godt qwarnställe med fall $^{3}/_{4}$ mil ifrån Landzwägen, där en Såg skulle kunna anläggas. Elljest är här i Socknen observerat, hwad Markens wäxtlighet angår, att uppå unga Skogar kan åter Swedjas effter 20 åhr; på äldre effter 30 åhr, men till de så kallade Hugta Swedjor, fordras än längre tid.

Fisket lönar sig här ganska litet. För de fisklekar, enkannerligen med Norss, som skie om wåren under Isen, brukas här att förut om wintern föra Sand utpå Wikarne, hwaraf Isen om wåhren snart försmälter.

I öfrigit är om Inbyggarne att berätta, det de äro nog hugade för Handtwärk, och skicka till den ändan esomoftast sine barn till Städerne, warandes nu för tiden härstädes 4 goda Smedar.

Längelmäcki Sockn, hwars Capell, Korevässi redan är beskrifvit, är mäst bebodt utmed Längelmä-Sjön. Dess situation är mycket ojämn och bergig, eller stenig med få kiärr: Jordmånen är mäst stark lera, som gifwer i medelmåttige åhr 6:te och i bättre 8:de kornet. Vti Lin Säde täflar denne Sockn med Orrivässi, samt ansar det på lika sätt, och be-

rättades, att somlige Bönder få deraf under tiden ända til 50 Lispund.

Med Boskap och Victualier drifwes här ej stor handel, efftersom Ängarne och mulbetet äro här ej särdeles tilräckelige; Här hålles dock på ett mantal merendels 20 nöt, och äfwen så många får samt deröfwer, utom Getter, af hwilka säljas åhrligen några till Tavastehus Marknad, samt till Orrivässi, der marknad hålles 3 dagar för Midsommar.

Skogsmarken är wäl widlyftig, men ej särdeles wäxtlig, ej heller finnes här mycken Timmerskog, hwaraf de längsta träd, som man träffat, hålla 10 famnar: Här brännes litet Tjära och det allenast af skatar och Rötter: Men deremot är Swedjeland mycket i bruk, och är ingen gård som ej åhrligen Swedjar ett Tunneland; men några Hemman i Skogzbygden 2 à 3 gånger så mycket. Imellan Mustansu och Attila är ett brynstens brott, hwilken wara mäst bortbytes till Hauho Sockn emot bast. Hwad för öfrigt beträffar Fisket, med de flere omständigheterne, så äro de af enahanda beskaffenhet med den näst ofwanföre beskrefne Socknen.

Sahalax Sockn är något bergacktig utmed Sahalax wiken, men i öfrigit merendels jämn och tätt bebygd.

Jordmånen är lera, och somligstäns jäsjord, som gifwer Ordinairt 5:te och 6:te kornet, men der som jorden bättre brukas, fås 9:de och 10 kornet igen, och är denna orten, ej utan frost, som är hela landets plåga, äfwen och i synnerhet i wåta åhr, underkastad Rost, men högländte Åkrar hafwa sällan olägenhet deraf. I denna Sockn äro wid de fläste gårdarne en ansenlig hop utåkrar uptagne, och hafwa jemwähl åtskillige bönder i många mål förbättrat sitt Åkerbruk, samt rättat sig efter Ståndspersonerne. Mantalen äro merendels klufne allenast i 2:ne delar.

Lin och Hampa hafwa de mästa till Husbehof, men Humbla Planteras ej wid alle hemman.

Ängarne äro, äfwen som Åkrarne, någorlunda tilräckelige, dock hålles ej så mycken Boskap, som borde, hwartill den slätta utspisningen af fodret är skuld, och är allmogen föga

föga sorgfällig om Giödsel, så länge granskog är att tillgå, hwarom redan är berättadt.

De bästa skogar, som i denna Socknen finnes, äro på Töikenäbys ägor, samt på den stora utmarken, som redan är omrörd wid Kangasala och Pendo Capel vthi hwilken åtskillige gårdar i denna Socknen hafwa del, i synnerhet 4 stycken Skogzhemman, kallade Wehkajärfwi och Pajulax, hwilka gräntza intill Padasjocki Sockn, som ligger utmed Päjende Sjön, och stöter samma Skogzmark jemwäl till Sahalax wiken. Det största Furuträd, som wid undersökningen där funnitz, har hållit 31 alnars längd till första qwist, en aln och 2 tums tjocklek twärtigenom i stor ändan och $^5/_8$ aln i lilländan. Slike träd finnas mäst uti Sand och Stenig mark, af hwilken storlek en ansenlig hop på denna Skogen äro tilfinnande.

Här Swedjas wid alla gårdar, men ej starkt, efter som åkren är någorlunda tilräckelig och marken härtill ej är särdeles tjenlig. Tjära brännes något litet och endast af Stubbar och Rötter. Elljest har Skogzelden äfwen i denna Socknen gjort nog skada. Vti dessa Skogar finnes, utom de wanlige wildjuren, som och åhrligen tiltaga, under tiden Älgar, och en myckenhet hermeliner, som nära sig af Skogzmöss; Men i hela denna orten fångas de intet.

Wid Säteriet Hapaniemi är en liten Sågqwarn med ett blad, hwilken dock ej af Allmogen tillites, utan sågar blott till gårdens egit behof, och har den samma ej förmått afwänja Bonden ifrån att tälja Bräder till dess egen förnödenhet.

Fisk wankar här ganska litet, så att den på få ställen betalar redskapen.

Utmed en By, Käljo benämd är wid Sjöstranden ett ställe, hwarest Kyllerfärga i myckenhet finnes. Där ses öfwerst en tun rand swartmylla, dernäst ett hwarf fin blålera, derpå följer berörde Gula jord-art, hwaruti sittia alrötter, lika som afbrutne, som och redan äro blefne till jord och fått gul färg, men behålla sin förra form, och ses uti dem tydeligen både hafringarne och ett hol efter märgen. Där under är åter blålera och Kyllerfärga hwarftals omhwarannan: Och synes *Kyllerfärga.*

häraf likt wara, att denna kyllerfärga genereras af förrutnade Ahlrötter, som stådt i Lera.

Här af betjäna sig Dragonerne och Soldaterne med nytta till sine Monderingars upputsande.

Hushållningen är här i Socknen sådan, som i de angräntzande; Och Inbyggarne äro wäl talrike, dock är wäl hälften Inhyses Hjon, af hwilka många äro i Stånd att förestå gårdzbruk, men ej annat sig före taga, än öda skogen med Swedjande; Om hwilka på annat rum mera skall röras.

Hauho är med Sjöar mycket genombruten och jämn, hälst i Capellen Luopiois och Tulois: Så finnes ock i denna Socknen många och stora Ljungmoar bewuxne med Gles Tall- och Löfskog, samt Åsar där och hwar.

Hemmanen äro mäst i 4:de delar klufne, och hafwa Ordinairt 10 Tunnors Utsäde på en hel gård.

Jordmonen är mäst Sandjord och resten dels Lera, dels Sand med klappersten, den finnarne kalla öppen jord, hwilken fordrar mycken Gödsel och i medelmåttige åhr, kastar af sig 5:te, men i god årswäxt högst 8:de a 9:de kornet.

Hampa wäxer här nästan ingenstädes, men Lin till husbehof och något deröfwer, så att ock någon handel drifwes, i synnerhet med Lin garn, spunnit på slända, tämmelig jemt och af åtskillig finhet, nembl. ifrån 5 till 6 $^1/_2$ m. K:rmt Skålpundet.

Humbla fås här till husbehof och af passabel godhet, jemwäl wankar wild humbla, som är nog brukbar, och när den flyttas in i Humble gårdar, blifwer hon bättre, än af de andre Rötterne.

Tobaks plantagen är här i Socknen försökt, men åter lemnad, eftersom han ej skall blifwit nog stark, hwilket är stridande emot de rön, som man har på andre orter här i Landet: Och torde detta härröra dels af den swaga jordmånen, dels och af ilak skiötzel.

Här äro store ängar, som stöta till Hatula Sockn, och hålles här nog Boskap, hwarmed äfwen handel drifwes på Marknaderne: Dock hafwa Sjukdomar så wäl som Odiuren i dessa åren mycket minskat den samma.

Fisket lönar ej särdeles mödan.

Bästa Skogarne äro uti Capellen, enkannerligen i Luopios, där den stora utmarken framskjuter, som nyss är omtalt wid Sahalax Sockn.

Vti samma Capell är wid Kohijocki-by ett kalkbrännerie, där kalken faller gråachtig, dock bättre än i Janakala Sockn och är denna Stenen, som mäst ligger under jorden, en grönachtig marmor.

Priset är 30 öre Sr:mt Tunnan, äfwen som på nyssnämbde ort.

Vti sjelfwa Hauho Sockn, Swedjes ej mycket, effterso m jordmånen är dertill otjenlig. Här fås en hop bast, hwarmed äfwen de angräntzande Socknar blifwa försedde.

9 §.

Om de Socknar, som gräntza intil Päjende Siön eller hafwa båtzled dit, nembl:n Padasjocki, Kuhmois, Jemse med Korpilax och Petåjavässi Capeller, Laucas med Jyveskylä Capell, Sarjerfvi, Vitasari, Rautalambi, Syssmä med Hardola Capel, Heinola och Asikala Capeller af Hollola Pastorat.

Padasjocki är öfweralt Skogzbygd, och enkannerligen åt Lannois sidan opfyld med höga berg och Stenige Åsar och deremellan en hop branta dälder, insjöar och kiärr; men opp emot Jemse Sockn något jämnare.

Jordmånen är mäst Lermylla och swart mylla och på somlige ställen Sandmylla. Där fås i medelmåttig årswäxt 8:de, och när det wäl lyckas 10:de kornet igen, och utmed Päjenden wet man föga af frostmark, men längre in i Socknen något mera. Vtsädet är mäst öfwer alt 6 tunnor på ett mantal, som här räknas mäst efter 6 och somligstans 5 Öresland: Warande hemmanen klufne i 3:die, 4:de och 8:de delar, men deremot nästan halfwa delen af gårdarne osöndrade.

Lijn och Hampa äro, jemte Spannemålen, denne Socknens största producter, och mäste delen sälja föga Säd, utan förtära den sielfwa, och betala utskylderne med förenämde wahror, efter de äro merendels tilräckelige dertill och lättare att bort-

föra; Och räkna de intet mödan wid desse planteringar, emot den förmån, att få äta ren säd, det de ej fådt den tiden, då ännu Lin- och Hampe-Sädet ej wore hos dem i bruk.

Här anskaffas hwart 4:de eller 5:te Åhr nytt Linfrö ifrån Liefflamd, hwarigenom waran blifwer gröfre och förslår mera i wigten, och säljes det här wuxne fröet till Biörneborgs lähn.

Här utsås hos de mästa 10, 12 à 15 kappar Linfrö, mäst på Åkren, och fås merendels 1 $^{1}/_{2}$ Lispund efter kappan, hwaraf en hel gård Ordinairt säljer 15 till 20 *L*℔:d om Åhret; Dock berättades mig af trowärdige män, att Bönder äro i denna Socknen (till exempel i en by benämd Makeskis) som kunna sälja somlige åhr, öfwer 150 *L*℔:d Lin och lika mycket Hampa.

En dehl af denne waran bortbytes åt Witasari-boarne för fisk, och resten föra de sielfwa mäst till Åbo och Nåendal.

Här drifwes dock Linsädet (det många icke ens idka) ej så högt, som Hampesädet, hwaraf somlige gårdar utså 2 Tunnor och de mästa 1 $^{1}/_{2}$ till 1 Tunna, och fås Ordinairt $^{1}/_{2}$ *L*℔:d och understundom 15 marker effter kappan; kunnandes af en hel gård säljas Ordinairt öfwer 50 *L*℔:d om åhret, hwilken afsättning skier på samma orter, som med Linet.

Humble Planteringen will ock på denna Orten fort ock skiötes med nog sorgfällighet, hälst af de gamla, medan de unga äro sysslesatte med åkren; men man börjar förlora Lusten derföre, sedan hon i desse åhren fallit i wanpris, nem:l till 20 öre, och en dahl. Sr:mt Lispundet; dock säljes åhrligen några Lispund härifrån.

Här äro mästedels swaga Hööbol, hwilka dock mångenstädes kunde förbättras.

Betesmarkerne äro något bättre.

Mycken Boskap hålles här ej; dock säljes åhrligen något deraf, samt Smör och Talg wid Tavastehus och Tammerforssmarknader.

I denna Sockn äro stora utmarker, och wid alla gårdar timmerskog, och försäkrades mig, att deribland under tiden skola finnas furuträd, som hålla $^{7}/_{4}$:ter och ända till 2 alnars diameter.

Vppå Wirmala Öen i Päjenden, har Cronobefallningzmannen, uppå min requisition, låtit fälla 2:ne furur, som stått i stenig jordmån, och befunnitz wara, den ena med 40 alnars stam och sedan 30 dito till toppen, och 200 åhr gammal; den andra 33 alnar till första qwist, och 18 alnars skata, samt af 218 års ålder, hwilken senare och berättas hafwa hållit 3 $^1/_2$ alns circumference.

Skogzelden har här på orten ej gjort särdeles skada, och der han farit fram skal furuskogen ej blifwit hindrad i sin wäxt: warandes här på orten mycket wäxtlig mark, så att efter 20. 15 och somligstäns tio års förlopp, dugelig Swedje Skog åter oppwäxer. Härtills har denna orten ej kunnat giöra sig någon nytta af Skogen, förutan genom Swedjande, som mycket öfwas, samt baste-tägt, hwaraf 60 à 80 lass ifrån denna Socknen årligen pläga säljas till Åbo Nåendal, utom hwad dess Grannar sig tilbyta.

Allmogen, som bor utmed Päjenden klagar deröfwer, att de ej få mycken fisk; men af andre, som med mera flit skiöta denne Sysslan, förnam jag, at den nästan ingen tid tryter, om man allenast brukar tjenlig Redskap och i synnerhet ömsar ställen, alt som Fisken flyttar sig. Djupet i wikarne är Ordinairt 40 och längre ut, wid pass 100 famnar.

Inbyggarne i denna Sockn berättades wara någorlunda tilräckelige, samt nog idoge att bruka Åkren och Skogen, men ej weta af någre slögder, utom hwad till deras redskap hörer, och hwad qwinfolken Spinna och wäfwa af Lin och ull till egit behof.

Elljest är att påminna wid inrättningen uti denne så wäl som Hollola och flere Socknar på denna Tracten, att åkren här intet omgärdas, utan är wid hwarje by, allenast en Gärdsgård, som delar åkren, Ängen, Betesmarken och Skogen mitt i tu och sträker sig alt till nästa bysägor, hwarigenom händer, att allenast en halfpart af ängen får årligen bärgas, och att Boskapen och andre Creatur gå öfwer all marken på den ena sidan ifrån wåren alt in till Hösten, då sädes gärdet åter kan blifwa öpnat, att åkren således ej får plöjas om Hösten, med flere olägenheter, som deraf härröra: warandes icke heller

Swedjelanden särskilt omstängde. Oachtadt detta hinder, så wäl som att åkren aldeles intet dikas, och att, af gammal osed, wårsädet skier alt för sent, och följgachteligen bergningen på sena hösten utdrages; frambringas dock en myckenhet Säd här i orten, hwilket i synnerhet är att tilskrifwa den härliga jordmånen, som fast öfwer alt finnes, hwilken skulle uti äring öfwerträffa många andra länder, om alla missbruk undan rögdes och åkerbruket rätteligen blefwe skiött.

Kuhmois är en liten Sockn, bestående allenast af 24 mantal: Jordmånen är mäst lermylla, och i öfrigit är här samma Situation, som i Padasjocki: jemwäl enahanda näringzmedel och hushåldning: warandes här stora orörde furuskogar 2 à 3 mil ifrån Päjenden.

Jemse med dess Capeller, Korpilax och Petajavässi, är öfwer alt bergachtig, förutan omkring moderkyrkan, hwilken tract kallas Å-kanten, hwarest är nog jemn mark och pöslera; Wid Petajavässi är mycket klappersten och Sandjord; i öfrigt äro i Skogzbygden allehanda jordmåner om hwarannan blandade, dock ej af de mäst bördige, och fås i medelmåttige åhr 6:te, men i god årswäxt 8:de à 9:de kornet igen. På denna orten sås merendels lika mycket korn och råg, i stället att eljest mäst allestädes wårsädet är mindre, och äro hemman klufne ända til åttonde delar.

Denna orten lider esomoftast af Rost, som sätter sig på Säden i wåta Åhr, samt af nattfrost, emot hwilken en och annan med nytta brukat det förr omtalte medlet, att draga ett rep fram och tilbaka öfwer Säden.

Linet will här ej wäl trifwas, men hampa något bättre; Dock är af ingendera något till att aflåta.

Humblegårdar finnas ej på alla hemman, men somliga hafwa ända till 600 stänger.

Ängarne swara ej mot åkren, utan många berga en stor dehl af deras Höö i Skogen: Dock wore wäl tilfällen på många ställen att uprödja och utdika ängzmarker; om allmogen gåfwo sig tid dertill, för det starka Skogzarbetet, igenom hwilket dess utom fås så mycken halm till Sörpa åt Creaturen. att de tycka sig kunna umbära Höö. Elljest är denna orten

mycket beswärad af wattufloder, som fördärfwa deras ängar. Här i Socknen är ock en hop Ljungmoar, hwaraf en som sträker sig in åt Längelmäcki Sockn, är 2 1/2 mil lång, och kunde nyttias til bet för fåren, ehuru det gör ullen sträf.

Af Boskap, föra Inbyggarne åhrligen något till Tammerforss marknad, hwarmed de, till stoppande af Utlagorne, ofta måste gripa sig så när att de sälja ett Creatur af fyra. Af smör och Talg är mycket ringa utförsel.

Här är, hälst utmed Päjende kanten, något Timmerskog, som dock ej är af någon ansenlig wäxt; men mäst Gran och Löfskog, hwilken kan å nyo Swedjas, effter 20 och somligstäns ej snarare än 50 åhrs förlopp. De största Furuträd, som man där öfwerkommit, hafwa befunnitz ända till 300 åhr gamle, men ej mer än 21 à 24 Alnars stam och sedan 12 à 15 alnar till toppen, så att på storwärks träd härifrån ingen Räkning kan giöras.

Fisket är här i Socknen medelmåttigt.

Om det wattudrag, som faller ned ifrån Petajavässi Capel och går förbi Jemse kyrka in i Pejenden, har jag rört i min förra relation.

Det hålles före att på Åkanten i denna Sockn skall i forna tider hafwa stådt en liten stad och ses der ännu några rudera, hwaraf man dock ej wist kan sluta, antingen det warit gårdar eller och marknadsbodar: I medlertid finnes och samma utsago hos Tyska Geographos, som kalla Jemse *ein Stättgen*. Norrut ifrån Jemse ligger Laucas wid ändan af Päjenden, och der ofwanföre *Sarjärfwi, Witasari* och *Rautalambi*, hwilka 4 Socknar kallas i Jordboken, så wäl som i allmänt tal, *Rautalambi*, eftersom den Socknen som nu äger det namnet först blifwit bebygd, och hela denna tracten då lydt dertill. Det är redan anfört, at denna orten tilförene har warit de omkring Tavastehus belägne Socknarnes Fiskeläger, hwaraf samma Socknars Inbyggare ännu kalla desse Rautalambiboer, men ei sig sielfwa Tawasteländningar: men ifrån älsta tider tilbaka, menes att Lappar här bott, sedan de blifwit af Finnarne fördrefne ifrån de Södra orterne i Finland, hwaraf Lappstrand, Lappvässi Sjön, Lappträsk Sockn etc., ännu bära namn;

Hwilket ock will bewisas af de höga Stenrösjor som här mångastädes finnes utmed Sjöar, eller berg, och kallas Lappi raunio, eller Lapparnes högar, dem bönderne hafwa farhoga för att öpna, i mening att de äro grifter, hwaraf likwähl en i Witasari har blifwit opkastad och deruti blott funnitz jernbråta, den ingen kunnat förstå sig uppå: warande utom dess uti Skogarne tillfinnandes stenlagde gropar i jorden, som äro lika kiällare, utan att någre rudera af hus der ses, äfwensom Lapparne än i dag ej hafwa hus och gårdar, utan i stället bo i tjäll, som kunna flyttas. Warande så mycket troligare, att lappar här bodt, som Renar, hwaraf de hafwa sin förnämsta näring, wistas i denne orten åhret om.

Marken i desse Socknar är mäst enahanda och mycket ojämn, bestående af höga och långsträckte Sandmoar och backar, samt ansenlige berg där och hwar, med djupa dälder, Kiärr och Sjöar der emellan af hwilka sidsta, dock mäst finnes i Witasari; Man räknar i desse Socknar omtränt $^1/_4$ af marken wara kiärr och moras, $^1/_4$ Swedje Skog, $^1/_8$ berg och onyttig mark och $^3/_8$ Furu och stora Tallskogar samt annan löfskog.

Jordmånen i desse Socknar är mäst Lera, hwaribland är mycken jäsjord och dernäst Sandjord samt mylla; warandes och jordmånerne mycket tätt omwäxlande; dock i Sarjärfvi något mindre, än i de andra Socknarne.

Bergningen af Åkren går mäst til 6:te och 7:de och högst 8:de kornet, men i Laucas berättades den ej gå så högt. Här brukas mera korn- än rågsäde i Åkren, förutan i wåta åhr. Af råg gifwes här 3:ne sorter neml. Rotråg, jemwäl en annan Skogz Råg, samt Åker Råg, af hwilka den första sås Glesast, och de andra gradatim. Utsädet är dock mycket ringa, alt efftersom mera Skog och Sjöar äro wid hemmanen; Det högsta är 3 à 4 Tunnor, men i Sarjärfvi ifrån 6 till 8 Tunnor på mantalen, som äro klufne ifrån trefierdedelar, till Åttonde delar. Åkren är i desse orter sällan tidig, förr än i medio Maji och ofta först wid samma månadz slut; och nattfråsterne infalla tidigt mot hösten, så att Säden är här mycket äfwentyr underkastad: Likwäl säljes åhrligen en hop deraf, hwilket dock mäst fås utaf Swedjorne, som här mycket starkt brukas,

så at mången gård Swedjar om åhret 3 Tunneland och somlige allenast 2 eller 1 Tunneland, alt som karlarne på en gård äro många till: Lin och Hampeplanteringen brukas ej mycket på denna orten, utan kiöpes eller tillbytes ifrån Tavastehusorten, och wäxer hampan här ej längre, än Linet i Orriwässi Sockn; Dock hafwa någre hemman hampa till husbehof.

Humbla hafwa de måste till egen förnödenhet, och somliga sälja deraf 4 à 5 *LR*:d om åhret, enkannerligen ifrån Rautalambi och Witasari.

Betesmarken är god och merendels tillräckelig, men ängarne ganska små, så att på ett mantal ej fås öfwer 20 Lass höö, och måste mästa höet bergas utur skogen med handskiärror och upsättjas derstädes på Häskior: warande ock föga tilfälle till mera Ängz uprödjande, emedan Gräswäxten är sämre på Lerjord; hwarföre och Boskapen mäst fordras med Halm och Löf, och Hästarne med Höö om natten, och om dagen med Hackelse, hwilken lägges i en Ho, som står inne i stugan, och slås esomoftast warmt watten der uppå, då hästen går in och äter, och är för renlighetens skuld tillärd, at öpna sjelf dören när han behöfwer gå ut. Desse hästar äro wäl små, dock af owanlig styrka, så att de wid deras Stadz resor, som äro Ordinairt 2:ne på en winter, och påstå 4 à 5 weckor hwardera, draga ända till Åbo, som är 40 à 50 mil ifrån denna orten, 5 tunnor Säd, och dess utom, Smör, Talg, Kiött Torra giäddor, humbla, några Lispund af hwardera sorten, utom höö till foder, samt alt lägges efter en häst, hwilket lass lättas derigenom, att slädan är mycket lång med breda oskodda medar: warandes och deras winterwäg utan särdeles backar.

Här är från 10 till 20 nöt på ett mantal, och säljes här ingen Boskap, men deremot hafwa Rautalambi och Witasariboerne tagit sig före att föra färskt kiött ända till Åbo wid deras wanlige winterkiörslor, twifwels utan efter som Saltet således bespares, hwilket i dessa åhren gullit till 30 dahl. kopp:rmt tunnan.

Vti Sarjärfvi är större slag af Får, än på hela denna orten, dock fås allenast 1 m. ull af hwart får. De öfrige Socknarne hafwa dem af sämsta slaget och ej högre till an-

talet på ett hemman än 10 à 12 st. Getter, som elljest öfwer alt i Finland äro i myckenhet, finnes ej på denna orten, mer än på några få hemman i Sarjärfwi och Laucas.

Här äro widlyftige Skogar, och deribland äfwen goda timmer Skogar, belägne mästedels ej långt från Sjöarne. Vti Laukas, $^1/_4$ mil ifrån Lapvässi strand, är en furu i Sandig jord, nedfäld, som hållit 31 $^1/_4$ aln ren Stam, och derifrån 14 $^1/_2$ aln till toppen: tjockleken i storändan 1 aln och 1 tum och i lilländan 2 $^1/_3$ qwarter: Åldren har ej kunnat räknas längre än till 185 åhr emedan Safringarne warit ytterst alt för fina på 2 tums distance.

Vti Sarjärfvi och Witasari Socknar, hafwa Furur, wuxne på Sandmo och stenachtige ställen, funnitz af 318 à 320 åhr, och 25 à 26 al:r ren stam.

Vti Rautalambi Sockn, utmed Kaunevässi Sjöstrand äro uti Sandig jordmån träd nedfälte af 30 alnars ren och wäl proportionerad Stam, samt 15 alnars skate och tunn bark. Omkretzen wid roten war 3 alnar med barken, och wid första qwisten 2 alnar, och dess ålder har räknats ungefär till 240 åhr; sådane träd äro til stor myckenhet wid Sjöstranderne, men uti Utmarkerne, menas att ännu större furur skola finnas: Det berättades mig i Witasari Sockn, att Borgare ifrån gamla Carleby, hafwa ärbudit 100 D. S:rmt för ett fulkomligit masteträd derifrån, och att Bönderne wäl tiltrot sig att skaffa sådane, om icke wägen wore alt för lång. Elljest är skogen på denna orten af så sen wäxt, att den efter Swedjeland behöfwer ifrån 40 till 60 års tid, alt efter jordmånens beskaffenhet; innan han åter är dugelig att brännas.

Om jagandet i Rautalambi.

I desse 4 Socknar är ingen jagtfogde dels emedan marken är alt för widlyftig för Skallgång, dels efter hwar och en Bonde här är sjelf skytte. Få af dem hafwa bössor, utan Spjut och Flitz bågar, dem de bruka med stor färdighet, och öfwas deras jagt i synnerhet på Skidor, då hög snö fallit, och skaran är tunn, men bär skidorne oppe hwarmedelst de snart hinna opp wargar och loar, till förtigande af andre djur, fast än de skulle förfölja dem några dagar å slag; Och hafwa de ett slag små Skogzhundar, som om Sommaren gå i wall och

om winteren jaga på allehanda djur. Till Ekorrar brukas trubbiga kolfwar utan Pik i ändan, på det skinnet ej må skadas; men för större djur, hafwa de iholige kolfwar, hwaruti sättes löst ett fyrkantigt spetzigt jern, af ett qwarters längd wid pass, som igenom den stutz, det tager, när kålfwen stöter emot, giör diupare sår än någon kula. På kålfwen sättes fiädrar af Hafs Örnar, hwilka i Österbottn wissa tider hopetals framstryka, och wid Cajana på ett sälsamt sätt fångas, nembl:n Imellan 2:ne träd bindes högt op ett Rep, hwaruppå hänges ett slachtadt får, doch ett stycke nedan om repet. När Örnen slår ner uppå Repet och äflas att fatta uti det nedanföre sittande fåret, men ej kan tillfyllest hinna dertill, faller han omsider öfwerända, men kniper i det samma med sina klor hårdt om repet, dem han ej mer öppnar, utan blifwer så hängande intill dess han af folket fångas, eller dör.

Sätt att fånga Örnar.

Skinnwarorne ifrån denna orten, som bestå uti Biörn, Älg, Ren, Lo, Warg, Räf, hwaraf under tiden swarta fås, fast än sällan, jemwäl Mård och Vielfrass, hwilka sidsta dock mäst skola blifwit utödde, under sidsta Ryska inwasionen, hafwa tilförne blifwit förde till Städerne, men nu mera uphandlas de äfwen af Ryssarne, som begynt att komma dit, hälst till Witasari, hwilka undandöljes af Bönderne, när Cronobetjenterne slå efter dem; aldenstund de betala waran högre än andre. Til denne och flere orter i Finnland, pläga och Ryssar komma ifrån Olonitz, de där upsöka utur jorden lösa Stenar af Gråbrun färg, hwaraf de tillhugga qwarnstenar: De som jag såg, woro 2 $^1/_2$ aln i Diameter och kostade 9 Rubel paret i arbetz Lön, utom maten; påståendes arbetet 3 eller 4 dagar.

Angående Sjöarne i desse Socknar och deras båtzleder neder till Päjenden, samt widare till Willmanstrand, har jag redan uti min förra relation berättadt: Och har nu allenast att lägga dertill, hwad mig då war obekant, neml. at Bönderne ifrån Witasari och Rautalambi Socknar äfwen hafwa en annan båtzled Österut, in åt Saima Sjön och förenämbde Stad, hwilken fart, såsom närmare, de mäst, om icke endast, brukat. Jämwäl har jag härwid icke obemält bordt lemna, huruledes alla tre wattudragen i desse Socknar, hafwa deras uhrsprung

på sielfwa Österbottns Gräntzen, och om 2:ne af dem, neml. Sarjärfvi och Witasari wattnen, förnam jag, at deras oprinnelser äro Kiällor, sådane som Lippo kiälla i Ruovässi, hwarom härofwanföre är nämt, hwilka ock dela wattnen både norr och Söder ut: Hwaraf ses att sjelfwa Naturen har åtskildt Biörneborgs Lähn och Tavasteland ifrån Österbottn, medelst en rygg, hwarföre ock Finnarne kalla denne Gräntzen Mahansälke, eller Landz Rygg; warandes ej witterligit att på något ställe wattn finnes som faller utur Österbottn öfwer Gräntzen, ej eller twärt om.

Om dessa Socknars Fiskerier och handelen som dermed drifwes, har jag äfwen i bem:te relation pag. 50 nämdt, hwarpå jag till undwikande af widlyftighet mig nu får beropa, tilläggande allenast den omständigheten att Witasariboerne, hafwa på en gård somligstäns, ända till 200 nät. Vti samma Sockn och en Sjö som heter Kokajärfwi på Gräntsen åt Laucas, fås Jernmalm på 2:ne famnars djup och smältes i små Fyrkantige ungnar, som med handkraft drifwes, hwaraf dock allenast de närmaste byar fourneras: Det öfriga jernet, som i desse Socknar consumeras, tages äfwen utur en Sjö, Elände kallad, i Kopiois Sockn, som gräntzar till Rautalambi, hwarom äfwen tilförne är rördt. Elljest är åtskilligstäns på denna orten Myrjerns malm tillfinnande.

Änteligen är om denne orten att förmäla, det här inga Ödeshemman äro, och ehuru wäl ungdomen tilförne mycket dragit sig till Österbottn, der de utan bewis berättas wara emottagne, så är dock nu mera härstädes tillräckeligit folck, hälst sedan Landzhöfdingen i detta lähn giort alfwarsam författning så till förekommande af nys nämde bortwikande, som at alle Inhyses Hjon, som äro ännu arbetzföre, skola sysselsättas och reparteras på de hemman som äro mindre folkrike.

Rautalambi boerne äro ock mycket oförtrutne och arbetsamma samt ibland de bästa Inbyggare i Riket, hwartill nöden dem bragt, ty de bebo ett obeqwämt och tungbrukadt land, och är deras förmögenhet merendels så swag, att när ett års bergning misslyckas, kunna få af dem utaf sin förra besparing hielpa sig öfwer det följande åhret. Jag kan icke förbigå att

härwid sluteligen nämna, det jag wid undersökningen på denne tracten, hade särdeles handräkning och bistånd af Cronobefallningzmanen Melart, som och, till att så mycket mer befordra mitt göromål, gjorde mig följe några och 50 mil wäg igenom desse aflägse orter, der eljest ingen anstalt kan wäntas för resande, såsom ock at oeconomien i dess fögderie är på fast bättre bot än i många andras.

Wäster om och utmed Päjenden ligger Syssmä Sockn och Hardola-Capel, hwilket Capell är långt större än sielfwa moderförsamlingen, och sträcker sig inåth Savolax.

Detta Pastorat är mycket bergachtigt, och fast allestädes med wattn genombrutit, hwilka ej allenast hafwa Communication med Päjenden, utan och på 1 $^{1}/_{4}$ mil när stöta intill Saima Sjön i Savolax, som i min förra relation är förmält.

Jordmånen är i Syssmä stark Lera och jäsjord, men i Capellet Swart- och Sandmylla; Hemmanen äro klufne ända till 8:de delar; och Åkrarne äro merendels mycket små, så at wid mångt Hemman ej sås öfwer 7 à 8 kappar Råg och 1 à 1 $^{1}/_{2}$ Tunna och högst 2 Tunnor Korn, warandes Mantalen så olika refwade, att somlige hafwa 12, andre deremot allenast 2 à 3 Öresland, för hwilken olikhetz skuld i ägor denna orten är i begrep att utwärka sig en ny Refning och jemkning. I Syssmä fås högst 8:de kornet, hwilken wäxt deremot uti Hardola är Ordinair, och stiger i goda Åhr till 10 och 12 kornet.

Denna Sockn lider esomoftast af nattfrost för de många Morasens skuld: Warandes dock på denna orten Observerat, at somlige morass gifwa wärma ifrån sig. I denna orten trifwes allehanda Säd, förutan winter-hwete, och mästa kornet fås uti svedjeland, som äro lågländta och med Ahlskog bewuxne, jemwäl sås hafra uti Swedjeland, sedan råg och Korn förut warit där sådde: Swedjandet brukas här ganska starkt, så at på en gård, som kan wara $^{1}/_{3}$ eller $^{1}/_{4}$ mantal utsås i skogen ifrån 2 till Femb tunneland, och wankar derefter 15:te till 30 kornet.

Här wet man ej af det bruket at göda Åkren med granris, dessutom äro här swaga hööhemman, hwilket i anseende

till trängslen af berg, menes ej stå att hjelpas, och äro många hemman nödsakade, att med handskiäror berga alt deras höö utur skogen, där nog Gräs wankar; likwäl säljes härifrån något Boskap och Får; jemwäl Hästar, hwilka i denna Sockn äro af större slag än jag blifwit warse annorstädes här i landet.

Humbla wankar här till egen nödtorft, så att den ej sökes utom Socknen.

Lin och Hampa Sås här ej mycket, och skall det förra ej särdeles wäl trifwas: Likwäl oparbetas uti Hardola, uppå en Frälsemans, benämd Tanfelt, ägendom, en ansenlig qwantitet deraf, som kiöpes mäst ifrån Tavastehus kanten, och hwar med ända till 200 Spinnerskor sysslesättas. Garnet, som der Spinnes är merendels af den finhet, att af en m:r fås 5 alnar wäf, hwilken nyttiga inrättning förmodes med tiden än mer skohla förbättras och utwidgas.

Skogen på denna Tracten har god wäxt, så att efter 10 års förlopp, å nyo kan brännas med wälterstockar till korn Swedjor och till Råg Swedjor efter 15 à 20 åhr, och fast än Skogzelden giordt tid efter annan stor skada, så äro dock ännu goda och ansenliga timmerskogar i behåld, hwilka mäst äro belägne utwed Päjenden, eller och de andra stora Sjöarne i Hardola: Men om Furuträdens ålder och storlek i denna Socknen, så wäl som de nästföljande, kan jag intet särskilt berätta, emedan jag deröfwer intet swar ifrån wederbörande Cronobetjente bekommit, oacktadt den eftertryckel. handräkning, som H. Landzhöfdingen Baron Gyllenstierna, så i detta, som alla öfrige fall mig lemnat.

Fisket i dessa Sjöar säjes åhrligen aftaga, och ej fournera tilräckeligen för Inbyggarnes egit behof.

I denna Sockn äro inga Ödeshemman, och Inbyggarne nog manstarke, ehuruwähl 200 Personer afledo åhr 1737 i halssiukan, som på desse orter under tiden är gängse, de äro ock nog arbetsamme med åkerbruk och Swedjande; men i öfrigit weta föga af några slögder och andre näringzmedel, utom hwad redan är nämdt om Spånaden i Hardola Capell, samt något Tjärubrännande, hwilket senare dock ej will löna mödan,

i anseende till den långa förslen till Städerne och denna warans slätta pris, som desse åren ei gådt öfwer 3 1/2 à 4 D. Koppr:mt tunnan, hwaraf allenast 2:ne kunna läggas på ett lass.

Om Wintren resa de till alla Städerne utmed Sinus Finnicus, hwarsom de förnimma att säden mäst giäller, och om Sommaren fara de Sjöledes till Willmanstrand öfwer Päjenden och igenom Kalkis med de flere wattn uti Asikala och Heinola Socknar.

Vti dessa Socknar wid Päjenden, så wäl som i Savolax brukas de bäste och beqwämaste ugnar uti deras stugor.

Framledne Landzhöfdingen Hierne uti sin tractat om wedz sparande, har redan gjort derom följande beskrifning: „Desse ugnar äro wäl mycket enfaldige och intet aldeles polit, så har dock den intet warit dum, som dem först opfunnit. De äro fyrkantige, nästan som bakugnar, dertill de ock brukas, och så bygde, att de gifwa stark wärma dygnet om, och längre, när de engång blifwit ophettade. Uti dem blifwer alt till nytta, förutan den grofwaste Röken, som har sin utwäg genom en glugg i taket, och giör dock taket för sin utgång warmt: Men den finaste swäfwar ofwantill och wärmär wäggarne mycket wäl, oacktadt de der af swärtas: Sedan elden i ugnen är utbränd, draga de glöden fram till den uthålade Askegrufwan eller förhärden, det de till deras kolande utan os kunna anwända: gifwandes så denna eldmörja, som sjelfwa ugnen en ren wärma i hela huset, sedan holet i taket igentäppes; Och som ugnen är platt, logera de sig deromkring natten öfwer, alt som de mera wärma behöfwa, både barn och gamlare.“

Jag har trodt ej wara onödigt att härhos bifoga en Ritning deröfwer. Fig. VII. Foten A, är ombygd på 3 sidor med Timmer och står ett stycke ut ifrån ugnen, samt har på 2:ne sidor stöd af wäggarne och på den 3:die af en stolpa, sielfwa ugnen B. är af Gråsten. Igenom den mindre gluggen C. utgår Röken och Gnistorne, hwilka senare släckas ut, wid det de stöta emot den ofwan för utmurade stenen D; och wid E. är Aske Grufwan. Fig. VII.

10 §.

Intill Pæjenden stöta äfwen Heinola Capel och Assikala Sockn, hwilka ock äro belägne utmed det wattudrag, som jag uti min förra relation omförmält, och giör en Communikation emellan förenämde Sjö och Saiman. Desse Socknar har jag uti denna § trodt mig böra beskrifwa, eftersom de lyda till Hollola Pastorat.

Sjelfwa Hollola Sockn är nog jemn, och består nästan öfweralt af Sandmylla; uti Asikala är Sandblandad swartmylla: i Heinola är mäst Swartmylla, och i Kerkylä samt Nastola Capel gäld är Sandmylla och Lermylla om hwarannan; men allestädes mycket lätt brukad och bärande jordmån, som i medelmåttige åhr gifwer imellan 6:te och 7:de och i god årswäxt till 9:de kornet, hwar som jorden brukas på Mediocert sätt; men hos starkare åkermän fås till 15 Tunnor efter Tunnan, och Probsten Krok, som är en af de starkaste åkermän i landet, har mig berättat det han åhr 1737 fått 14:de kornet, det han dock räknade för misswäxt emot de andra åhren, då han bracht Rågen till 27 kornet, och somligstäns till 30:de samt hwetet till 60:de och korn till 40:de i synnerhet uti så kallad kyttland, hwilken sort af Swedjeland i denne ortn är nog brukelig, hwarsom fet och morass-jord är, men borde efter min tanka aldeles förbjudas aldenstund matjorden derigenom för långliga tider ömkeligen förödes. Det tillredes på det sättet, att sedan träden äro kullfälde, gräfwas djupa diken, ej allenast rundt omkring den utsedde platzen, utan ock twärt öfwer i korsswis öfwer alt, och när jorden är wäl uttorkad, som skier efter ett års förlopp, itändas de nedfälda träden, som åter fatta uti måssan och rötterne, kunnandes elden wara hela weckan och längre. Att års wäxten i desse bördige jordmåner ej öfweralt kommer så högt som nyss är sagt, tillskrifwes brist dels på kundskap, dels på flit, och mäst på tillräckelig äng och giödsel; warandes på denna orten ej i bruk att giöda med granris, eftersom sådant menas mindre giöra jorden fet, än lös, hwilken senare egenskap, sandjorden utom dess nogsamt hafwer, så att på dessa orter mångenstädes ej plöjes mer än en enda gång.

Betesmark är här tillräckelig, men Änges mark, som nyss är sagt, tryter på många ställen; dock kunde den, efter Inbyggarnes egit widgående, mycket förökas, om de många kiärr, som öfwer alt finnas, blefwe uttorkade, hwarwid såsom ett owant wärk, likwäl härtill ingenstädes handen blifwit lagd.

Således är här ock ej mycken Boskap att sälja, ej heller Får, hwaraf eij underhålles wid hwarje hemman öfwer 14 à 15 st. som på denna orten är ett wanligt antal deraf.

Lijn och Hampa sås derstädes wid alla gårdar till Husbehof och mångastädes enkannerligen i Assikala, der utöfwer, så att af hwardera sorten ock kan säljas 20 à 30 *L℔* af Gården, och wankar merendels $1^1/_2$ *L℔* efter en kappa Frö.

Dessutom säljes ifrån detta Pastorat en quantitet Lin garn til Borgo och mäst til marknaderne i Tawastehus och Anianpeldo i denna Sockn, om hwilken marknadzplatz och dess beqwämlige belägenhet till en nederlagzort för Canalen, framdeles mera kommer att nämnas.

Omkring Wässijärfvi, är Skogen mycket förswagad, dels genom Swedjande, dels med Tjäru brännande (hwilket senare dock genom den warans iråkade wanpris, äfwen här mästedels afstadnat) dels ock genom annan åwerkan, hälst och den deromkring belägne Hollola Sockn är nog tätt bebodd, men i synnerhet deraf, att skogen derstädes är vid hwarje By, delt åboerne emellan uti wissa tegar eller parker, som afswedjas successive, så fort den ena efter den andra hinner med Löfskog åter opwäxa, hwilket utgår på 10 à 15 års tid, och hwaraf kan intagas, att marken här är ganska wäxtlig.

Vti de till denna Socknen hörande Capeller, och enkannerligen i Kerkylä och Heinola är skogen mera orörd, och finnas äfwen der en myckenhet mogna Furuträd. De största som jag der träffade, höllo wid roten 1 $^1/_2$ aln i diameter och woro till 9 famnar långa utan qwist.

Det är otwifwelachtigt att ifrån detta Pastorat en ansenlig quantitet träwahror, och deribland förmodel:n jemwäl masteträd måste stå att bekommas, emedan Skogzwäxten är häribland de starkaste i Landet.

Fiskerier skiötas här på samma sätt, och med ej mera fördel, än i de fläste redan omrörde Socknarne, fast än många och nog fisk rike Sjöar här finnas.

Inbyggarne låta sig mera angelägit wara att idka Åker- och Skogzbruket, hwartil de ock ej äro altför manstarke.

11 §.

När öpning skier imellan Sjöarne Wässijärfwi och Päjärfwi, samt forssarne opränsas neder till Turkhauta Giästgifware gård, hwarest den Östra Grenen af denne durchfart till Helsingforss, sammanstöter med den wästra, eller de watten och Socknar, som uti 5. 6. 7. och 8:de §. §. §. §. här ofwan äro omrörde, äro Lampis Sockn med dess Capell Koskis, samt Kerkylä Capell af Hollola Sockn och Hausjärfvi Capel af Janakala Sockn uti wägen: Och som jag redan i 7 och 10 §. §., jemte moderförsamlingarne, beskrifwit desse 2:ne sidstnämde Capell gäld, så har jag i denne §. blott att handla om Lampis Pastorat.

Situationen i sjelfwa Lampis är ojämn, men besynnerlig och helt åtskild ifrån de öfrige orternes i Finland, så wäl som i Sweriget, så wida jag framfarit, samt likare med wissa tracter i Sachsen, hälst uti Eisenachske Gebietet; warande här få blåtta berg och klippor, utan mäst öfwer alt kullriga högder, som äro öfwertäckte med mull och med små Löfskog bewuxne, som brukas till Swedjefall, men uti Koskis Capell gäld är marken sådan som i de förr beskrefne Socknar, med wanliga berg, dälder och Slätter om hwarannan.

Jordmånen, som redan i förra relationen är förmält, är i Lampis öfwer alt swartmylla, eller Sandmylla, men mera af den förra. Och i Koskis Capellgäld är mäst Lerblandad Sand, samt mångestädes, hälst åt Kerkylä Capell, långa tracter af Land, som nu äro obebygde, men utan berg, och till åker och ängzmark ganska tjänlige.

Vtsädet är sällan öfwer 6 Tunneland, på mantalet, eftersom jordmånen, som sagt är, räknas här mycket god, och sy-

nes således eij kunna fela 8 à 9 kornet i medelmåttige åhr, hälst som här berättes wara gode åkermän, fast än de som jag träffat, ej welat tilstå att det bringas högre än till 5:te kornet; dock är det icke utan, att Åkren här på många ställen gifwer mindre, eftersom här ei giödes med granris, och ej heller Ängen emot honom swarar, hwilket dock intet är naturens fehl, utan Inbyggarnes, som låta denna åhrl. igenwäxa.

På Mulbete klagas ock wara brist; således hafwa de ej mycken boskap att sälja, utan i det stället måste många sig sådant uppå marknaderne af Syssmä boerne och andre tilhandla. Icke heller hålles här tillräckel:n Får, utan tillbytes åhrligen nödig ull ifrån Nyland för Lin.

Lijn Planteringen, giör denne Socknens mästa näring, hwilken här idkas starkare än i många af de andra uti Linbygden, som i förra relationen pag. 64 och 65 är anfört. Här Sås ordinairt 20 kappar på Gården; men somligstäns mera, och det altid på åkren, hwartill anskaffas nytt frö ifrån Riga, merendels hwart tredje åhr, emedan Linet elljest snart aftager i storleken, hwarom man här är mån för wigtens skuld, ty alt det Lin, som här fås, säljes rått till Borgo, förutan hwad Inbyggarne, till egit brukande af grof wäfnad, oparbeta. Äfwenså föryttres hampan oarbetad, hwaraf jemwäl en myckenhet här faller, som dock ej kan jemföras emot Lin Planteringen, emedan denne senare, menes bättre löna sig.

Stora Skogar gifwes wäl ej i denna Socknen, och de största Furuträden som funnitz, äro under sidsta ofredzåhren af Ryssarne bortförde, likwäl kan man ännu räkna på en tämmelig ymnoghet af Furur, om 8 famnars stam, som wäxa uti Sandjord och äro högst till $1\frac{1}{2}$ mil ifrån det projecterade wattudraget aflägne, hwilkas ålder befunnitz wara till 160 åhr.

Tillwärkningen af Tjära förslår här knapt till egen Consumtion.

Sjöar äro här någre, men mäst små och djupa, ända till 90 famnar och deröfwer, hwarföre Inbyggarne intet särdeles deruti fiska. Den största är Pähjärfvi om $\frac{3}{4}$ mils längd, hwarest Canalen, efter Commissionens förslag, skulle komma att genomlöpa. Här i Socknen äro någre små forssar med

miöhlqwarnar, ibland åarne är den största, den som löper in uti Turkhauta åen och i denna Socknen tager sin början.

Inbyggarne äro till antalet månge, men deribland hafwa härtills warit en stor hop, som allenast lefwat Inhyses, fastän de warit Arbetz-före.

12 §.

Om Mentzelä, Loppis, Tusby, Nurmjärvi, Helsing och Esbo Socknar i Nyland.

Jag håller onödigt, att här särskilt och widlyfteligen beskrifwa desse Socknar, eftersom de, hwad hushåldningen och de fläste öfrige omständigheter angår, äro like hwarannan och jemwäl den öfrige dehlen af Nyland, hwar om jag i min förra relation har handlat.

Följande anmärkningar har jag dock icke undgå kunnat att andraga.

Jordmånen är af åtskillig art, men mäst lera och Lermylla och dernäst Sandblandad mulljord. Matjorden är mångastädes blott en twärhand djup, och plöjes sällan mer än 2 gånger, hwarigenom Gräset tager öfwer handen och för qwäfwer Säden, som dessutom, i anseende till den grunda matjorden, och släta sättet att harfwa, ej kan fatta djupa Rötter.

Här brukas twetaggige plogar, äfwen som den här ofwanföre bifogade Ritningen N:o 4 utwisar, dock med den åtskillnad, at årdret på kanten af Nyland, är helt och hållit af jern. De tidigt infallande frostnätter, som äfwen här förmenes härröra af de många kiällor, som i Skogen finnas och i brist af utlopp gifwa skadeliga dunster ifrån sig, giöra ofta skada på års wäxten, undantagande i Tusby Sockn, där denna olägenhet sällan spörjes.

Vtsädet är, i anseende till den goda jordmonen, merendels 6 Tunneland på Hemmanet, men 8, där sämre jordmon är; dock skiötes Swedjandet med större flit än Åkerbruket, hälst i Skogsbygden. Hemmanen hafwa i desse fredzåhren, blifwit mångastädes i smärre delar klufne, och är märkwär-

digt, att hwar som 2:ne bönder äro på ett hemman, få de hwardera så mycken Säd, som en enda Åbo derpå tilförne bekommit. På denna orten äro mäst Cronohemman, och bönderne wisa sig föga måne om Skatträttighetens inlösande, förutan när de af ägotwister blifwa dertill föranlåtne.

Orten är ej så bergachtig, som op i landet, och något tättare bebygd; dock på långt när intet så, som tillfället wore; ty jag har wid resandet genom Skogzmarker funnit de fetaste och jemnaste tracter, ända till 2 mil imellan byarne skogwuxne och aldeles obrukade, så att icke ens gräset, som räcker öfwer knä, till bete för Boskapen nyttjas, hwilka orter dock af de i alla tider förutnade gräs och Löf, måste hafwa en ganska fet och djup matjord, och skulle kunna nära en myckenhet folck, om de till åker och äng oprögdes. Här är äfwen brukel:t i de ofre Socknarne, att dela den närmast intill gårdarne belägne skogen uti wissa smala tegar, som efter handen, åhrligen brukas till korn Swedjor, så att man aldrasidst efter 20 åhrs förlopp, åter kommer till de första, som imedlertid hunnit tillwäxa, och säges Inbyggarne hafwa ett förbud, wid 40 m. Sr:mts wite, att rubba denne inrättning, fast än ofta nödigt wore, att sådane Swedjor rothugga och till Äng optaga.

Vti de 3 första Socknarne, neml. Menzelä, Loppis och Nurmjärvi, äro ännu stora och mogna furuskogar, fast än den nästan öfwer hela Finland åhr 1731 framgångne skogzelden äfwen här gjort mycken skada; jag twiflar ej, att ju äfwen masteträd på denna orten finnas, eftersom Furu hafwer här den starkaste wäxt; jag har ock ärhållit säkre efterrättelser, så af Cronobetiente, som allmogen, att träd under tiden anträffatz, som hållit 2 alnars diameter wid roten, och öfwer 30 alnars lång stam, skolandes Ryssarne under sista ofreden hafwa ifrån Hyvinge- och Arolambi-skogar i Loppis Sockn bortfört många stockar, som hållit 13 famnars längd, och, sedan de blifwit slagne i fyrkant, en alns tjocklek i smala ändan.

Om trädens ålder på denna orten, har jag af de inkomne och till större dehlen nog ofulkomligen håldne Skogzundersökningar af Cronobetienterne, intet wist kunnat sluta, emedan de mästedels förmält sig icke kunnat den så noga utleta; dock

skulle jag sluta, at den går mästedels och högst till 200 Åhr i Ler- och Muljord samt Stenig mark, men till 150 i Sand och Moo: Hwaremot af de Observationer, som redan äro anförde wid de öfre orterne, finnes att de derstädes hinna till 300 à 320 åhr, och ju längre i Norr ju äldre. Desse Skogar warda nu mera efterhanden opsökte för de Sågqwarnar, som i negden äro anlagde, och lära, så framt ingen ändring i balkhygget och Sågningen skier, innan kort tid på samma sätt medtagas, som i de 3:ne senare Socknarne och flerestädes i Nyland och Kymmenegårdz lähn är händt, och i min förra relation ifrån pag. 37 till 45 är anfört. För Ståckar som hålla 13 à 14 Tum i Lilländan betales här på orten 5 högst 6 à 7 styfwer, och det mäst i Tobak och Salt, det förra räknadt till 20 styfwer eller och 2 D. Kopp:rmt, och det senare till 10 styfwer m., samt något i Jern; och för Brädernes afförssel till Hamnen, bekomma de 12 och högst 14 styfwer tolften, när wägen är till exempel 4 1/2 à 4 5/8 mil, och så proportionaliter för kortare wäg. Hwilket alt tyckes wara inrättat mera till Sågbruks ägarnes än Allmogens winst, hwilken senare sällan har något att fordra, i synnerhet, sedan Cronoutskylderne äro betalte, hwilke af Sågbruks ägarne wid Opbördz stämmorne Clareras, utan de flästa stadna i skuld, som årligen wäxer.

Tjärubränneri. Tjära Brännes i desse Socknar, ej mer än till egit behof, och mångastädes, hinner det ej ens dertill; men i Loppis Säljes äfwen deraf, dock sällan öfwer 3 Tunnor af gården, hwilket brännande ej annorledes skier, än af unga Tallar, som warit afbarkade så långt som en karl kan hinna opp, och sedan stått 2:ne åhr att torkas.

I Samma Sockn är och Lin planteringen så högt bracht, som i de bästa Lin Socknar oppe i Tawastland, hwartill ymses nytt Lieffländskt frö hwart 5:te eller 6:te åhr, och sås mäst i Swedjeland wid Erichs Mässetiden, och understundom jemwäl på åkerlinder, men der sådane ej äro att tillgå lämnas dertill Åkerstycken ett åhr oplöjde, hwarefter de allenast med plogen omwändas, då Linet äfwen deruti wäl trifwes. På ett styckeland för en kappa säd, sås 1 1/2 kappa Linfrö, hwarefter fås igen ifrån 1 1/2 intill 3 Lispund Lin, hwilket säljes, sedan det

allenast gådt genom grofhäcklan, men är likwäl så godt, att deraf sedan fås 8 till 10 m. renhäcklade tågor efter lispundet. För denna planteringen, som ännu ansenligen kunde förmeras, äro Inbyggarne i berörde Sockn mycket hågade, men mindre för hampan, hwaraf intet härifrån säljes, ehuru jordmonen icke kan säjas wara dertill odugelig, och afsättning icke heller kunde derå fela, enkannerligen till Skiärgården, som behöfwer denne waran, och blifwer dermed försedd ifrån Tawastland.

Tobakz planteringen är ock på denna orten för detta af åtskillige försökt, men, såsom föga båtande, åter nederlagd. Denna plantagen är föga widrörd i desse eller de förr beskrefne Socknar, men torde hända om den eljest på Landsbygden bör införas, att den samma bättre skulle lyckas i skiärgården på Holmarne, emedan jag försport, att på Fagerö, där en wäderqwarn till bräders sågande är inrättad, sådant wäl har lönat mödan.

Fiskandet idkas i de nedre Socknarne något mera än i de öfre: warandes äfwen ett Laxfiske uti Helsinge-Åen, som är Landzhöfdingen i orten på dess lön anslagit: Utom de redan berörde näringzmedel, är här intet widare att anmärka, än att kalckbrännerier, på ett eller annat ställe finnas, i synnerhet i Mänzelä, hwarest Spånad och wäfnad i Ylle något mera än annorstädes i Finland öfwas, hwilket arbete synes förtjena att encourageras, och till den ändan äfwen Fåreskiötzlen på denna orten ophielpas; men i de öfrige Socknarne spinnes så litet Ull, så wäl som Lin, att det icke ens förslår till deras egit klädande.

Inbyggarena härstädes hafwa härtills på långt när ej warit tillräckelige, i synnerhet tryter tjenstefolk, så att til exempel, uti 2:ne hela Socknar, neml. Loppis och Nurmjärfwi, ej funnos åhr 1738, mer än 6 tienstedrängar och 14 tjenstpigor; men så ses dock nu äfwen på denna orten en stor myckenhet opwäxande ungdom, som kunna komma Landz Culturen till hielp, så framt de icke, såsom härtills på många orter i Finland skiedt, draga sig derifrån till Städerne, och än mera till Liefland.

13 §.

Wid denna beskrifning återstår att något nämna om Helsingforss.

Staden är mästedels kringfluten, och Hamnen, som enligit hwad i förra relationen pag. 18 är anfört, är ibland de bästa i Riket, kan skattas för den största förmån, som denna Staden äger.

Inloppet är ock nog lätt och fritt för klippor, undantagande under Sandhamns Landet, hwarest en Remare torde wara nödig.

Staden underhåller på egen bekostnad 3:ne Båkar, bygde af träd, hwaraf en står på Gråharen en half mil utan för inloppet, den andra utmed inloppet uppå Skantzlandet, och den 3:die wid Ungsmund, där innomskiärs inloppet är. Uppå Udden wid Staden bo 4 Crono Lotzar, utom åldermanen, hwilka lotza till den yttersta af förenämde båkar, som ligger 1¼ mihl ifrån Staden, men det klagas af de Siöfarande at dessa Lotzar bo för långt ifrån Hafwet, så att de ej altid kunna komma dem till hielp.

Staden är anlagd uppå en gammal bys jord, som kallatz Töl, och bestått af 5 Hemman eller 3 ⅔ Mantal, jemte en utbysmark, hwarföre till Cronan åhrligen utgiöres 200 D. Sr:mt i Båtzmans penningar; Derjemte äro utom Staden 6 hemman till betjeningens Löner anslagne. I denne Stad äro 149 Tomter, hwaribland en stor dehl ännu äro Öde, sedan han i sidsta kriget aldeles afbrändes; Borgerskapet äro till antalet wid pass 100 Personer, ibland dem äro få kiöpmän, och Handtwärkerierne äro i slätt tilstånd; de mästa Borgarena äro af ganska swaga wilkor, emedan Inländske handelen mäst har dragit sig til Borgo, som är 6 mil härifrån belägen, hwilka begge Städer man sökt, effter sidsta fredsslutet, att giöra till en enda, i anseende till deras nära granskap, och at de eljest äro hwarannan till hinder, men derutinnan har intet öfwerenskommande kunnat träffas, eftersom ingendera welat flytta.

De waror som härifrån utföras, bestå, sedan Balkhandelen blifwit dem afskuren, allenast uti Bräder, jern, Tjära, Spannemål, och något af andre victualie wahror.

De Bräder hwarmed Borgerskapet handla, som merendels skier blått på Stockholm, äro mäst änkla och af Utskott ifrån 9 till 5 alnars längd. Sågbruks ägarne exportera mäst sjelfwa sine tillwärkningar af bättre sort till Swериget, och somlige äfwen till Utrikes orter, dels med egne Skepp, dels med Ängelsmän och Holländare, som ditkomma med barlast. Hela bräde utskiepningen af Diverse ifrån Helsingfors till utrikes orter, har warit

för åhr	1735	6,852	Tolfter.
„ „	1736	5,226	„
„ „	1737	14,038	„

Stångjernet ifrån de Nyländske Bruken, är mäst af Ängelsmänner i Stockholm inkiöpt och i Helsingforss oplagt, samt för deras Räkning derifrån afsändt till Utrikes orter, så att denne Staden ej widare derwid wunnit än wägare penningar, förutan hwad som eljest af Commissairerne och jernbärarne kunnat förtjenas. Af denna wahran, har utskiepningen warit

Anno	1735	1,425	*Sk℔d*	12	*L℔*	15	m.
„	1736	850	*Sk℔*	5	„	10	„
„	1737	2,141	„	4	„	2	„

Tjäran som härifrån gådt på utrikes orter, har intet stigit högre än till 40 à 50 Tunnor om Åhret.

Spannemålen och Victualie handelen på Stockholm, giör Borgerskapetz mästa näring, hwarifrån de sig äfwen förse med Salt, Tobak, Kramgods och specerier etc.

De blifwa dock derwid ganska mycket förfördelade, dels igenom Landtmannen i Sjösocknarne, som förer ei allenast sin egen, utan ock andras afwel till Stockholm, dels och af Såg- och Jernbrukz ägarne, hwilka berättas drifwa anselig handel i Landet med nyssnämde Utländske waror.

Anno 1738 hade Staden ej mer än 4 större Fahrtyg, hwaraf de 2:ne största på Cravel bygde äro om 60 och 50 lästers drägt; Men Seglationen på Swerriget och Reval, som

ligger 14 mil ifrån Helsingforss, bestrides mäst med båtar om 4 à 5 läster.

Staden har tillräckelig Betesmark, så wäl på fasta landet, som på Holmarne; dock säjes den samma wara mycket mager, och mäst tjenlig för Fåren, hwaraf likwähl ingen särdeles myckenhet derstädes hålles, som de ej heller äro af godt slag.

Ett Fiske-läger har Staden för sig särskilt, som någorlunda lönar sig, och wore ansenligit tillfälle till Strömming, Torsk och Flunder fiskerietz utwidgande, så wid denna, som de flere Stranderne utmed Saltsiön; till hwilken ända, det synes nödigt att förskrifwa Fiskare ifrån Östergiötland eller Norrland, som weta bättre att omgå, så dermed, som med Siälfänget.

Härtills har denne Staden ej haft någre frimarknader, men lärer wid nästl:ne Rikzdag hafwa gjort ansökning, att få hålla 2:ne sådane om åhret.

I anseende till Inwånarnes medellöshet, har ännu ingen fabrique der blifwit anlagd; för samma orsak synes ock förgäfwes att ännu föreslå derutinnan något wist. Om den projecterade genomfarten ifrån Tawastland kommo i stånd, och denne Staden blefwe en Stapel för en så ansenlig dehl af landetz nyttige effecter, torde sådant, jemte den tiltagande förmögenheten, då desto lättare sig gifwa, som der ej kan fela tilfälle till hwarjehanda nyttige inrättningar, enkannerligen i Lin och Hampa, såsom ock Skieppzbyggerier af Furu: Men wärk, som fordra rinnande watten, kunna wäl ej i denna Staden anläggas, emedan ingen Ström der finnes, så kunde sådant dock låta sig giöra wid Gammal Staden, som är allenast 1/2 mil derifrån belägen.

Till Lijn och Hampe plantagens förmerande har jag i förra relationen pag. 64 till 67 gifwit ett oförgripeligit förslag. Till förmeringen af Spinslen, torde äfwen wara tjänligit, att pålägga hwarje Sockn af 50 mantal och så widare proportionaliter, att åhrl. skicka till den i förra relationen pag. 65 projecterade Spin-Scholan i Borgo, när den kommer i stånd, en Piga, som har böjelse dertill, och den samma der underhålla

ett åhrs tid, som wäl synes förslå til denna konstens lärande; hwarefter desse tillärde Spinnerskor borde komma till deras ort tilbaka och lära barnen rätta handlaget: Och kunde åt dem skiänkas wid återresan en ring eller dylikt, som kunde framgent kunna wisas, såsom ett heders teckn, och förorsaka en täfling ibland allmogen till denna konstens inhämtande. När således i några års tid wore procederat, kunde detta påbud uphöra, och spånaden af sig sielf wäl fortsättias: Då det sedan för Manufactoristerne skulle falla lätt, att anlägga wäfnader till myckenhet och lindrigt pris.

Hwad aldraförst borde i denna Staden påtänkas och förmodas wäl taga Lag, äro oförgripeligen Fåreskiötzlen på Holmarnè, Tobaks plantagen och Fiskeriet, men enkannerligen en nyttig handel och Segelfart på Utrikes orter, såsom den bästa källan till Rikedomars samlande, och derhos tilräckeligaste medel till att qwarhålla Landetz ungdom, hwilka uti Skärsocknarne äro föga wana eller hugade till annat, än att wistas på Sjöen, såsom deras element, och när tilfälle dertill tryter hemma, kunna med inga förbud behållas, utan begifwa sig i främmande tienst, til Riketz dubla förlust, medelst Skiärgårdens Ödelemnande och främmande Sjömakters förstärkande på wår bekostnad.

Af hwad jag således, efter den undfågne Instructionen, Socknewis berättat, lärer Högwälborne H. Baron och Præsidenten, samt Kongl. Maij:ts och Riksens Commercie Collegium Hög Gunstigast hafwa täckts i gemen inhämta, att detta Land är wäl något ojämt till situationen, dock ej ibland de mäst bergachtige, och att de der befintelige många slätter och dälder äro mycket fruchtbara: Warandes jordmånerne af åthskilligt slag, dock mäst Ler- och Sand-mylla, som äro lättbrukade, och, öfwer hufwudet räknat, gifwa 8:de kornet, samt äro besynnerligen tjenlige till Lin- och Hampe-Sädet, samt Humleplanteringen. Att der wäl ej är så mycken äng, som emot Åkren rätteligen swarar, men att öfwerflödigt tilfälle på de fläste ställen ej felar, till att optaga mera genom oprödjande, såsom ock medelst uttorkande af kiärr, som öfwer hela Landet, efter igengrodde Sjöar, i en stor myckenhet finnas; och

Sammandrag; om ofwanbeskrefne orters beskaffenhet.

att af förenämbde orsak, på långt när intet den myckenhet boskap hålles, som kunde och behöfdes; som ock att medelst litet och slätt foder, samt okunnighet, eller oachtsamhet wid skiötzlen, Arten så af de större Creaturen, som af fåren är råkad uti sämsta stånd.

Att Skogen bidragit, och framgent kan genom en god hushåldning ansenligen bidraga till Inbyggarnes näring och hela Riketz gagn: warandes ännu stora skogar på många ställen, de där i alla tider warit orörde.

Att tillfälle gifwes till fiskande wid hwart och ett hemman, eftersom Landet är öfwer alt genomskurit med Sjöar, Älfwar och Åar, de der mer och mindre, men fast allesamman hafwa fisk; men at sådant icke i proportion nyttjas, så att ej flere än Socknarne i Rautalambi förtjäna namn af Fiskare.

Att således Inwånarnes näring består mäst uti Åker och Skogzbruk, samt Lin, Hampa och Humble plantering, och att föga mer der slögdas än till egit behof, fast de hade tillräckelig tid, så dertill, som till allehanda nyttige ämnens sökande och framskaffande utur skogen, under de långwarige wintrarne, som nu till föga annat anwändas af manfolken än till Stadzresor, och af qwinfolken, än till grof spinsel och wäfnad för egit behof. Och änteligen att dessas antal på långt när intet swarar emot det som Landet kunde tåla och i wärket betarfwar, til at komma uti fult culture, mindre att optaga de fast öfweralt befintelige ansenlige Tracter af brukbar mark, som här nedanföre närmare skal omtalas.

Om Finska Nationen.

Om finska nationens egenskaper och Hushållning är att förmäla, jemte det som redan i förra relationen ifrån pag. 69 till slutet är anfört, att de äga gemenligen mycket snille och efftertanka, jemte behändighet till allehanda slögder, som giör, att de kunna undbära de mästa handtwärkare; men berörde gåfwor utöfwa de sällan uti några nya påfund och widare förbättringar i deras åkerbruk och hushåldning; ty de hålla före, att hwad deras förfäder inrättadt ej står att förbättras, och derföre på intet sätt bör ändras. Af denne deras beständighet att förblifwa wid de af ålder införde bruk och Seder, som denna med alla nationer är gemensam, fast än den samma hos

denna finnes i något större grad, och hwilken nu räknas dem till egensinnighet, då den samma faller på något som intet duger, kan likwäl mycken fördel wäntas, när missbruken warda ändrade, och nyttige inrättningar i stället införde.

Denna nationen tryter ej heller Kropzstyrka, wighet och färdighet, som tilskrifwes deras starka badande, hwilket skier åhret igenom hwarje Lördag, men under and-tiden hwarje afton; och sådant oachtadt, samt at deras så kallade pörten eller wånings hus äro ständigt warma, nästan som badstugor, Tåla Finnarne jemwäl den stränga kiölden, som merendels ifrån början af October till slutet af mars påstår, af hwilken de mycket utstå under deras långa winterresor til Städerne. De kunna ock uthärda med de tyngsta arbeten, hwaribland, utom Swedjandet, som redan nogsamt är beskrifwit, i synnerhet förtjenar att nämnas deras särskilte sätt till Ängarnes bergande, hwarwid de gå helt lutande och slå tillika till höger och wänster, samt giöra således dubbelt arbete emot en Slåtterkarl i Sweriget: Deras Ljor äro, som Fig. VIII utwisar, till bladet like de Swenske, men skaftet är helt stackot och krokot, så att det emellan hwart skiär kan wändas om i händerne, som dock ej ymsas utur deras ställen. Fig. VIII.

De njuta likwäl sällan någon närsam spis, ty de hafwa merendels ej oftare rent Rågbröd, Kiött och Dricka i sitt hus, än wid Högtiderne och bergningen: Dess emellan äta de Stampbröd, som består till någon del af Ren Råg, men mäste dels af de tillika söndermalade axen, hwaruti ett eller annat korn kunnat blifwa efter tröskningen qwarsittande; men när aldeles ingen säd är att tillgå, upleta de utur kärren trifolium aquaticum, hwaraf Rötterne malas och bakas till bröd, som säges wara nog sundt och ej osmakeligt. Deras mästa tillkost är mjölk, kål, och aldramäst Rofwor, hwaraf ända till bladen nyttias; men Salt fisk, Rökt kiött och Ost äro hos Allmogen i Tawastland obrukeliga.

De äro således wane, att den mästa tiden lefwa med litet, och deras åhrliga förtäring kåstar dem åtminstone inga reda penningar. Men detta härrörer, hwarken af brist på till-

fälle till ett tillräckeligare uppehälle och beqwämare lefnad, ej heller af sparsamhet.

Den här nedanföre uppstälde V:te calculationen, wisar tydeligen, att de jemwäl i medelmåttige Åhr hafwa Säd till öfwerloppz, hwilken kunde uti misswäxt åhr befria dem ifrån förenämde Rötters och barkz tilgripande: Men få Magaziner äro i orten, och dessa ej heller på den foten inrättade, att Bonden uti ymnige åhr och wid sädens iråkade wanpris, där kan sitt öfwerflöd afsätta till ett skiäligt pris, som öfwer hufwudet i bättre och sämre åhr, borde wara åtminstone 11 à 12 D. kopp:rmt, hwarom i förra relationen ifrån fol. 33 til 35 är handlat; Ej heller finnes några oppe i orterne, som wid berörde tillfälle, så wäl som wid tillstötande menföre deras säd dem afkiöper, men wäl till en myckenhet sådane, som låna ut den waran emot Interesse, ända till 5 kappor på Tunnan, och dessutom undertiden emot frukten af wissa kappors land, dem låntagaren på kiöpet måste med den lånte Säden beså samt berga åt långifwaren, hwilket oskiälige åkrande äfwen synes medelst flere Crono Magaziners inrättande på den fot som redan är sagt, bäst stå att hämnas; Fördenskull har Allmogen förfallit i en slösachtig hushåldning, så länge något i förråd finnes. Deras kostsamma sätt att berga Säden, är jemwäl en stor orsak till deras knappa tillstånd: ty som de härwid icke bruka lior, utan öfwer alt handskiäror, att säden mindre må spillas, (hwarföre ock inkiörslen skier med släpor i stället för kiärror, som i hela Tawastland ej finnas) så måste dertill wara stark manshielp, den hemmanen ej sjelfwa äga, hwarföre de kalla tillsammans sina grannar, till och öfwer 100 Personer, hwar som större hemmans bruk äro, de därwäl på en eller par dagar afskiära säden och utan betahlning, men deremot uti wälplägning consumera så mycket, at åboerne kunde lång tid hafwa deraf sin nödtorfft, och tyckes således att med handskiäror är långt mindre fördel, än med Liorne.

Finska Nationen berättas i fordna tider hafwa allmänt warit nyktre och idoge; men under Ryska öfwerwäldet, då de länge måste wara utan Lag och ordning, hafwa många ibland dem ej allenast blifwit förledde till fylleri, som ännu underhålles

genom de många krogar, hwilka allestädes på wägarne och wid kyrkorne äro bonden, såsom giller, i wägen stälde, och hwarest han i brist af penningar, sin Spannemål försätter, ofta i större quantitet, än hwad i hans hus till födan opgår, utan och förfallit till sådan lättja, att mångenstädes eij skiönjes någon förkofring i hemmans bruken alt ifrån Ofredz tiden, åtminstone saknas öfweralt sådana spår till industrie och wälmåga, som man billigt förmodat finna efter alt det arbete, som de hinderlöst fått skiöta under desse förflutne 19 Fredzåhren. Gårdarne äro mångastädes uti sjelfwa Skogzbygden till husen förfallne, emedan de i lagen påbudne husesyner, nästan aldrig hållas; Däraf händer ock, i allmänhet att säga, att så mycket mindre är at tänka på hemmanens utwidgande till åker och äng, som hwad af ålder warit af den förra, är illa brukat och sällan dikat, och den senare helt odikad och orögd, samt bägge slätt hängande, så att det är undran wärdt huru åkren i Tawastland på sådant sätt kan producera den quantitet säd, som der likwäl fås, men medelst wederbörligt åkerbruk skulle bringas åtminstone till dubbelt; då det öfwerflödiga Swedjandet mycket kunde indragas, hwilket, fast än långt beswärligare, likwäl häldre blifwit härtills idkat, dels emedan det under tiden lönar sig långt mer än Åkerbruket, dels och emedan derutaf ej ärlägges tionde eller andra utskylder, widare än att ett skiäligt skogzbrukande, jemwäl warit wid skattläggningen tagit till grund, hwarföre ock synes nödigt, att förnya den försäkran, som förr detta lärer wara Landtmannen gifwen, neml. att han utan skatt finge nyttia de åkrar och ängar, som han af nyo optager, hwarifrån denna twikan berättes hafwa mången afhållit. Man finner allmänt Boskapen i alt för litet antal emot åkren, och wid ilak skiötzel, samt att det knappa fodret wårdzlöst utspisas.

Humblan, som enligit hwad här ofwanföre i 4 och 5 §. §., samt i förra relationen pag. 49 är anfört, trifwes i Finland öfweralt, hälst på Uddar utmed wattn, så att hon ock af tämmelig godhet wäxer wildt, blifwer icke dess mindre, ej wårdat som sig bör, och synes derföre förordningen derom behöfwa att mera skiärpas, och nytt påbud utfärdas, så wäl angående

dess afpläckande i rättan tid och behörige torkning, såsom ock att, efter hwarje gårds ägande tillfälle, humblestängerne böra förökas, och ingen få denna plantering aldeles nedlägga; utan hwar som mindre lägenhet dertill är, Åtminstone planteras deraf till egen förnödenhet, ungefär till ett *L℔*:d eller 15 m. på hemmanet, då de som kunna hafwa den i öfwerflöd, måste den till Städerne afsätta, och jemwäl derföre så mycket häldre sig winlägga om dess godhet, så framt hon ej skal blifwa dem på händerne liggande.

Fiskerierne äro mångenstädes nästan öfwergifne, och sjöarne, så som fisk-löse utropade, fastän de få i landet warande ärfarne fiskåre påstå wederspelet, och kommer detta i sig sjelf närsame arbete utur bruk, om ej tidig bot derå skaffas samt Allmogen tilhålles, att det samma flitigt skiöta; Hwarwid oförgripeligen tyckes, att den författning, i synnerhet angående insjöar och strömmar borde giöras, att not och nät, samt annan fiskredskap passades till en wiss storlek af fisk, så at den smärre måtte få tid att tillwäxa, men enkannerligen att fiskandet i Leketiden så strängt blefwe förbudit, som på samma skiäl om wildbråd är stadgat; men den swåraste skadan att ärsättas, är att de bästa skogar äro fördärfwade, dels genom Tjäru brännande af de bästa furuträd, där dock stubbar och rötter dertill med nytta kunde brukas, dels genom trädens fällande wid näfwer och löftäckt, hwarom jag närmare här ofwanföre har rört i 3:die §.; dels genom Ödsamhet wid trädz nedhuggande til Sågståckar, Pertewed och att tälja Bräder; Hwarwid är att anmärka, det Allmogen borde tilhållas, att wid Sågbalkarnes fällande, äfwen föra til bruken de stycken af träden som blifwa öfrige, såsom till bräder för smale, de där kunna wid Sågarne uparbetas till fönster-påster, dörr-trän, Sparrar, läkter och mera dylikt, hwarigenom detta nödige byggningz wirke, skulle fås till lindrigt pris, och Allmogen samt Sågbrukzägarne en ny winst tilfalla, af det som nu förrutnar, men dess för innan giör skogen oren för Boskapen och hindrar wäxten af ungskog. Widare ödes skogen genom det ofta omrörde Swedjebrännandet, som i dessa orter wäl är nödigt, både för Bröd, Lin, rofwor och betesmark, men härtills gådt för wida, och gjort deras

förnämsta omsorg, med förspillande af många nyttige Storwärks träd och Åkrens lägerwall. Änteligen har ock till Skogz ödandet mycket bidragit den ifrån gamla tider inritade, men nu i dessa åhren något hämmade oseden, att öfwer alt herbergera Inhyses hjon, ofta till 4 Personer på nog små hemman, hwilka emot några dagzwärken wid Andtiderne, njutit wisse Tracter af Skogen till deras fria Disposition.

De utkomne hälsosamma påbud om Landz Culturens förbättrande, hafwa ej wunnit behörig wärkställighet: emedan öfwerhopandet af pressante sysslor och de obrukbare Sommar wägarne hafwa merendels hindrat Herrar Landzhöfdingarne, att sielfwa taga landet i ögnasichte, om icke om wintertiden, då Culturen ej kan skönjas, så att de hafwa måst låta denna uppsickten mycket omkomma på Cronobefallningzmännerne, hwilka sig den samma olika antagit, och en dehl af dessa hafwa åter hänskiutit detta ärendet till Länsmännerne, så att detta så wiktige wärketz utförande ofta stadnat på dem, som hafwa minsta begrep derom, och i hwilkas hand Landsculturen ej altid will trifwas; ty det är allmänt synbart, att Kongzgårdar och Cronohemman, som stå under dessas opsickt, äro uti sämsta bruk, och har således Gemene mann, som dess utom ogiärna antager något nytt, fått blifwa orubbad wid dess gamla missbruk. Härwid kan ock icke förnekas, at ju Finska Allmogen har haft och till en stor dehl ännu hafwer, stora swårigheter att arbeta emot, hwaruti han ej är wållande. Sådane äro dels det utmattade tilståndet wid fredzslutet, hwarefter han haft möda att sig åter opresa, i det hans bo och förmögenhet war förstördt, ungdomen utödd, och hans dragare borttagne, så att man den tiden sedt Bonden och hustrun sjelfwa ymsom draga plogen: Dels de under fredzåhren ständigt fortfarande dryga utskylderne; dels misswäxter, som i Finland sällan 5 åhr å rad uteblifwa; dels sädens och andre effecters wanpris i ymnige åhr, som ej mindre än misswäxt förtager hog och upmuntring för Landz Culturen; dels Boskapens minskande genom sjukdomar, och ej mindre genom de åhrlige tilltagande Odjuren, så länge Jagt anstalterne äro i så slätt stånd; dels Borgarnes twingande Landthandel, hwarom är rört i förra re-

Hinder uti Landsculturen.

lationen och hwilken bäst synes kunna förstöras derigenom, att flere marknader, men hälst köpingar, oppe i Landzorterne inrättades, hälst sådane att Borgare ifrån alla Städerne hade frihet att sig der inställa, som kunde med täflan i Priset draga Bonden ifrån sin förra handelsman, samt äfwenwäl spara hans möda, medelst warans förande ifrån och till Stads: Härtill kommer de flästas aflägenhet ifrån Städerne, hwarigenom de förtära alt för mycket, wid deras warors utförsel, och förlora mycken tid, samt ändå ofta ej mächta att utföra alt hwad de hade att aflåta, hwilket ej utan genom en Canal står att hjelpas. Härtill bör äfwen räknas den slätta penninge rörelse, som är i Landzorterne, ty bonden är utan penningar hela åhret, utom den tid då Cronoutlagorne skola betalas, hwarefter han har deraf intet öfrigt. Det synes härwid oförgripeligen nödigt wara, att 2:ne Upbörds Terminer om winteren utsattes, då Allmogen ej allenast kunde beqwämligen komma till Stads med sine mäste waror, utan ock få dem bättre betalte än nu skier, då hela Landetz Inwånare för Juhltiden sammanstöta till Städerne, och måste taga hwad Borgaren bjuder, så att warorne, förmedelst myckenheten af säljare, och att de äro presserade, säljas under deras pris, änskiönt årswäxten ej warit ymnig.

Ståndspersonerne i landet lida ock mycket derigenom, att Correspondencen oppe i orterne, är på så slätt fot; warandes ifrån Tavasthus ingen Påstgång, utan på Helsingforss allena. Men aldramäst lider, så den ena som den andra deraf, att tjenstefolket äro altför få, lata och gensträfwige, de der twinga Husbonden till hwad wilkor och så stort sjelfzwåld dem behagar, utan sky för Lag och förordningar, eftersom ingen wågar dem lagföra, mindre att aga, af fruchtan at sedan länge blifwa utan arbetzfolck. Så fort drängarne hunnit upwäxa, hafwa de sig dragit, dels till Städerne, dels till Ryssland och Lieffland, dels blifwit Soldater eller Dragoner, eftersom i Finland ej tillåtes på hemmanen öfwer ett wist antahl af drängar, äfwensom af Åboer, hwilket synes behöfwa någon lämpning, så frampt landet skal blifwa mera bebodt och bättre brukadt. Förenämbde beswär och hinder, härrörande antingen af Inbyg-

garnes fel eller ej, hafwa warit mer än tillfyllest mächtige att hålla dem i ständig fattigdom och förqwäfwa Landz Culturen: Sielfwa landet har deruti ingen dehl, och twiflar jag, om under Swerigetz Crona någon fruchtba[ra]re province finnas. De öfweralt om hwarannan befintelige jemna trackter, dalar och brukbare Kiärr, Skogbewuxne högder och berg, samt fiskrike Sjöar, kunna åstadkomma i myckenhet de aldra nödwändigaste wahror, som de infordrade persedle Extracter, samt de i anledning deraf här nedan införde uträkningar, närmare utwisa. Finland förtjänar derföre en öm och skyndesam omsorg, utom hwilken man förgäfwes kan wänta, att detta så goda och widtbegrepne Land någon tid skall opkomma, men wäl befara, att det i widrig händelse och under en sjelfwillig hushållning, mer och mer måste aftaga, till hela Riketz förswagande och osäkerhet.

Detta så angelägne wärk, synes helt och hållit ankomma på 3:ne omständigheter. 1:o Att ingen brukbar platz lämnas öde, utan att hwar och en nyttjas rätteligen effter dess ämne. 2:do att landet till den ändan opfylles i högsta måttan som giörligit är med nyttige Inwånare, hwilka jemte Åkerbruket, och hwad deraf Dependerar, äfwen opmuntras till tjänlige slögder och andre näringar, och 3:tio att utförsslen och afsättningen af warorne, samt penninge rörelsen i landet på alt sätt lättas och förmeras, så att hwar och en Inwånare må kunna wäl emploiera sin Afwel till anskaffande af hwad som honom felar, hwilka stycken äro allesammans i Finland i slättaste måttan besörgde.

Jag har trodt min underdånige plicht likmätigt, att ej allena gifwa en blott berättelse om Landetz tilstånd, utan derhos efter mitt ringa begrep, wälment föreslå utwägar till dess ophielpande; Sådant har jag dels redan gjort i min förra relation, så wäl, som der och hwar i denna; men har ock tänkt nödigt wara, att till den ändan än ytterligare tillägga en och annan erinring.

Aldenstund i desse orter äro, som sagt är, altför widlyftige ägor, emot brukarne, så att mången gård äger 3 à 4 och somligstäns ända till 7 mils mark uti omkretz, den de

sjelfwa hwarken ärna eller kunna nyttia, men likwäl emot Nybyggare förfäckta, ehuruwäl inga Cartor finnas, som dem sådant tillägga, ej heller annan grund derwid är att sig åberopa, än gammal häfd; Fördenskull wore först och främst nödigt, att låta en noga afmätning gå öfwer hela detta landet, jemte beskrifning öfwer jordmonens beskaffenhet med de flere omständigheter, på hwarje tract, och dernäst att låta refwa marken och tillägga hwarje Bylag eller hemman så mycket i watten skog och mark, som dem är tillräckelig till hemmanens wederbörliga häfdande, och utskyldernes fullgiörande: Hwilket är så mycket giörligare, som mästa delen af gårdarne öfwer hela landet äro Crono, och således fritt kunna disponeras. När sådant är skiedt kan den öfrige och härtills obrukade jorden opdragas nybyggare, såsom egen och erftelig jord, utan någon skatte-kiöpz skilling, med det förelagde wilckor wid wite af berörde förläningz förlust; att rätteligen bruka hwarje mark till hwad som den är tienligast, antingen blott till säds anskaffande, eller och till Stuterier, som i Finland äro högst angelägne för Cavalleriernes skuld, sedan den gamla racen mäst är utgången under krigztiden, eller sedermera förskiämd genom de öfwerbrachte skånska hästar, hwilka warit behäftade med Spatt, öfwerben och Skålen; eller till Holländerier och Schäfferier, hwilka begge äro i sämsta stånd, som redan är sagt; eller ock till plantager af humbla, Lin, Hampa, rapsat färggräs etc. hwaribland, de 2:ne sista dock böra hälst idkas på stadsjord. Öfwer fulgiörandet hwaraf en oaflåtelig och alfwarsam opsikt borde hållas. Sådane nya åboer borde hälst öfwerställas ifrån Sweriget och de provincier, där folket förspörjes wara alt för manstarke emot jorden och näringzmedlen, såsom Dahlarne, Wärmland, Wästergiötland och Småland; äfwensom sådane Colonier i fordna tider äro giorde, med Finnar till Norska Gräntzen, med Dahlkarlar till Pommern, som dock mäst återkommit, och med Hälsingar till Nyland längz utmed Sjökanten, de där alt — härtills tämmeligen bibehållit deras språk och Seder, men åhrligen minskas som ses wid kyrkorne, der Finnarnes tilbygde Capell äro långt folkrikare: De största swårigheter som härwid möta, är språket och Gudztienstens

hållande, samt det förskott, som till en slik colonie ärfordras. Hwad det förra angår, så är redan efter sidsta Fredsslutet befallning gifwen till Prästerskapet öfwer alt i Finland, för det öfwerkomna Swenska Krigzfolketz skuld, att hålla hwar 3:die Söndag Gudstiensten på Swänska, hwilket kommit utur bruk, sedan desse lärt att förstå Finska Språket, Och hwilken befallning i faveur af berörde colonie kunde förnyas. Till det andra borde denna Transport och etablerande ske af hela Familier tilsammans och på Riketz bekostnad, och dem derjemte (utom hwad de hafwa nödigt af Redskap och ej kunna med sig bringa, eller sjelfwa på denna obekante orten straxt förfärdiga) skänkas ett åhrs förskott till utsäde och föda, såsom ock förunnas frihet för skatt och knechtehåll, uppå tilräckelig tid, till upmuntran att anträda en sådan mödosam flyttning. Utom sådane förmåner å ena, och en sträng befallning å andra sidan, lära slike emigrationer swårligen tillwäga bringas; ty i Wärmeland ses nogsamt, att ehuru folcket hwarannan tränga på hemman, dem de styckat ända till 100 delar, och fastän de måste mångaställes wissa tider gå hela hushållen omkring till de förmögnare att tigga sig födan, flytta de dock intet utur Socknen, mindre till andra Län, såsom Östergiötland och Skåne, där mera folk kunde tålas: Hwarest medlen til ett slikt förskott i dessa medellösa tider skola tagas, kunna de, som hafwa sig Riksens indrägter bättre bekante, lättare utfinna: Jag skulle oförgripeligen tycka att de undanflyttandes små jorddelar kunde af de qwarblifwande inlösas och betalas till Cronan, såsom någon liten ärsättning, hwaruti emigranterne ej synes kunna giöra någon pretension, emedan de finge i Finland bättre och större ägendom i stället för den de lemna; Men som detta lärer föga förslå, så torde i brist af annan tillgång, hela landet sig willigt åtaga att sins emellan dela och således okiännbar giöra denna kostnad, som tyckes wara att anses, såsom en rätt Landzhielp.

Man har i desse tider haft flere hugnesamme rön deraf, att Riksens höglofl. Ständer ej welat räkna första utgiften, när den kan sätta mycket folk i näring och wäntas efter någon tid sig mångdubbelt Löna: Detta är ock så mycket

ögonskienligare att förmoda af denne inrättning som både den orten, hwarifrån och den, hwarthän colonien, skulle giöres, derigenom winna, och ingen twifwel synes wara, att ju med tiden Riketz Cassa märkeligen måste ökas genom de inflytande nya utskylder, samt dess handel sig utwidga, medelst en ansenlig tillwäxt af de wanlige, och förmodeligen jemwäl nye producter af plantager, Mineralier, fossillier och mehra dylikt.

Om desse Nybyggare blefwe till några Familier tilsammans strödde omkring landet på de ledige platzerne, finge både finnarne öfwer alt tillfälle att see deras handlag wid Åkrens och Ängens ansande och Boskapz skiötzlen, samt upmanas af deras exempel till idoghet med wäfnader och slögder, och desse nykomlingar deremot äfwen lära, hwad af de förras nyttige bruk kan wara att efterföllja, då ock ingen twifwel wore, att ju en täflan skulle wäxa hos den ena, så wäl som den andra, till deras inbördes opkomst; Enär Landet blefwe sålunda tättare bebodt, och kiärren och Källsågen genom dikande utgräfne, hwilka genom det instängde wattnet härtills gjort jorden Sur och upfylt luften med skadeliga dunster, samt de stora Skogar blefwe genom huggne, så att wädret finge en friare fart genom Landet, skulle förmodeligen de otidige nattfråster, som endast af förenämde orsak menas härröra, och i de aflägse Skogzbygder, men sällan annorstädes, öfwerklagas, förgå, och misswäxt ei så ofta, som nu skier, inträffa; hafwande redan åtskillige hushållare derstädes rönt nyttan, af ett slikt utgräfwande, och önskadt, att det med eftertryck måtte påläggas Allmogen, att öfwer alt det samma iachttaga. Af sådant tättare beboende, skulle ock följa, till Boskapz och Fåreskötzlens befordran, att odjuren drefwes utur sina härtills säkre tilhåld i de wida utmarkerne, och sedan efter handen minskades: Men så synes ock dessutom nödigt, att Jagt anstalter på Swenska foten blefwe med det första i Finland införde, hwarwid kunde komma till hielp uti omkostnaderne den afgift af en kappa Säd på hwarje hemman, som nu fruktlöst ärlägges åt Jagt fogdarne, hwaraf en är i hwarje Sockn.

Ibland de mått, som kunna tagas till Finlands uphielpande, synes dock en durchfart wara det kraftigaste. Utom de exempel som derå gifwas i andra Riken, kan sådant intagas af den Sjöfart som är i Mälaren ifrån Stockholm till Örebro, hwarigenom ej allenast de utmed denne Sjö belägne Landzorter kunna med lindrig kostnad deras effecter utbringa, utan äro ock de angräntzande Upstäderne satte i större rörelse, än en dehl af Stapelstäderne i Riket, som ligga utmed öpna hafwet.

Päjenden är mäst af lika storlek med Mälaren, men när de flere tilstötande watten i Tawastland, och Saiman i Kymmenegårdz lähn, komma dertill, utgiöra de en större rymd, än något annat wattudrag i Riket.

I öfrigit fördristar jag härwid mig åberopa, hwad jag uti förra relationen något omständeligare anfört, om nödwändigheten och fruckterne af en slik inrättning i Finland, jemte mina oförgripeliga tankar om lindrigaste sättet dertill så att kostnaden för ingen dehl kan förliknas emot andre Canalers, men ända målet lika fult, och långt snarare, ärnås. Vti samma relation, har jag uppå de underrättelser, jag då på egen hand wid den mig särskilt anbefalte resan kunnat inhämta, föreslagit att denna genomfart hälst borde ledas åt Helsingfors, såsom en Stapelstad, och hwarest är en härlig Hamn, men enkannerligen eftersom så medelst gifwes tilfälle för de mästa Socknar i Landet, att komma den kortaste wägen till Hafstranden, och att tillika skaffa utlopp åt den stora Sjön Saiman, så wäl som de uti XI och XII:te §. §. här ofwan beskrefne Socknarne, hwilka orter mångdubbelt ärsätta afgången af de Socknar, som ligga närmare till Biorneborg och i II. III. och IV:de §. §. §. i denna berättelse äro omtalte, hwilka ock, utom någon Canal, kunna sine waror utföra, fast än en upränsning af wattudraget derstädes skulle sådant mycket facilitera.

Denna min tanka har sedermera blifwit bestyrkt genom den undersökning, som durchfartz Commissionen wid slutet af förrättningen härom gjort.

Jag har för min dehl intet widare att derwid tillägga, än att 2:ne oplagzplatzer, eller Köpingar, synes nödige att anläggas på halfwa wägen, på det Landtmannen ej må behöfwa att föra sine efecter ända fram till Helsingfors, eller derifrån återhämta de nödige kiöpmannawaror, då han kan giöra så mycket flere resor och ändå mindre hindras i sitt åkerbruk, och den swårare delen af durchfarten, som blifwer ifrån berörde oplagzplatzer utför Strömmarne till Helsingforss, så mycket lättare kan i gång bringas, när den samma af förmögnare Personer neml. Borgerskapet bestrides: Hwarwid dock tyckes nödigt, att flere Städers Borgerskap må äga frihet att sig i berörde kiöpingar nedsättia och med den dit kommande Allmogen handla, på det han ej må wara underkastad det twång som en enda Stad eljest kunde honom pålägga, och hwarifrån han härtills hade warit fri, der han icke sjelfwilligt sig inlåtit i den ofwan omtalte skadeliga handelen, hwilken genom denna inrättning tyckes stå at häfwas.

Tavasthus tyckes böra blifwa den ena af desse oplagzplatzer för alla de Socknar, som ligga utmed de nedre Sjöarne i Tavastland och Biörneborgs lähn, uppå 10 mils merendels ren båtzled, hwilken utgiör den wästra Armen af Canalen, och här ofwan i 5. 6. 7. och 8 §. §. äro beskrefne.

Den andra kan bäst wara wid Anianpeldo by uti Asikala Sockn, dels såsom belägen mitt uti Landet uppå en jämn och frucktbar mark, på det korta Landz-stycke som åtskiljer Päjenden och Wässijärfwi Sjöarne, hwilka derstädes genom en kort Åå, hafwa med hwarannan Communication: Dels emedan en, emot hwad i Finland är wanligit, ansenlig handel med Boskap och Victualier, samt Lin och Hampa ifrån gamla tider sig redan har wandt till denna By wid de förr omtalte 2:ne Marknader, som där åhrligen hållas, dit Borgerskapet ifrån åtskillige, men enkannerligen de Nyländske Städerne med allmogen ifrån hela Tawastland, samt flere orter sammanstöta, och hwilken omständighet mycket kan befordra fruchten af denna inrättning: Och kan wid denne kiöpingzplats, nederlag giöras af alla de Socknar, som äro situerade utmed Östra Armen af denne projecterade Canalen, hwarom uti 9. 10. och 11. §. §.

är handlat, så wäl som Socknarne uti Savolax och Kymmenegårdz lähn, som ligga utmed Saiman och Lapvässi, och genom Christina och Menduharju samt Heinola hafwa båtzled intill Päjenden.

Sluteligen och till att kunna gifwa wid handen en så mycket närmare efterrättelse, så wäl om qvantiteten af ofwanbeskrefne orters producter, som deras förmodade förmån af en durchfart, har jag trodt nödigt wara, att härhos bifoga, 1:mo en Calculation för hwarje Sockn öfwer de waror, som för åhren 1730, 34 och 36, enligit de ifrån General Tull arrende societeten infordrade Persedle Extracter, blifwit införde till samtelige Städerne i Åbo- Nylands- och Kymenegårds Lähn, uppå hwilka jag förnummit, att de sin mästa handel drifwa; hwarwid är att märka, det för det första af berörde åhr Extracterne äro ofulkomlige i anseende dertill att för Raumeå har felat tilgång på handlingar, så att detta års producter wid det sökte medium ej kunnat optagas, hälst ang:de de närmare till besagde Stad stötande Socknar, hwilken brist dock härwid så mycket mindre lärer kunna giöra Calculationerna osäkre, som det i öfrigit finnes att producternes qwantum i alla 3 åhren stigit, förmodeligen medelst landetz bättre Cultur och Inwånarnes tiltagande styrka.

I anledning utaf förenämde Calculation, hade jag och giärna önskat kunna författa en säker och fullkomlig handels Balance öfwer desse Socknar på det sättet: att jag skolat uptaga alla bem:te Producter och beräkna dem till det pris, som de komma att stå i Kiöpandens eller Borgarens hand, då rätta wärdet funnes af besagde Soknars till Städerne inbrachte Producter: Dernäst hade jag skolat upföra deremot alla de, dels främmande, dels Swenska waror, som till Landtmannen i desse Socknar åter blifwit försålde, såsom Salt, Tobak, Jern, kläde, Cattun etc. till det pris beräknade, hwarföre de till Landtmannen äro för yttrade, då landets rena winst, eller förlust hade kunnat finnas, enär desse importer blifwit dragne af ofwannemde exporter, hwarutaf, sedan åter Cronones Tull och andre behållne inkomster af bem:te Socknar, blifwit subtraherade, hade hwarje Sockens enskylte Inwånares, och följgachteligen hela den in

quæstione warande Landzortens winst eller förlust kunnat ärfaras, och så medelst ingen Articel af de till en sådan Balance hörande omständigheter komma att förgiätas, och ej heller något orätt eller dubbelt upföras. Men emedan till en sådan Balance fela så många nödige underrättelser, dem jag ej kunnat bekomma, såsom: Huru stor quantitet och hwilka waror ifrån desse Socknar quæstionis äfwen gådt till Städerne i Österbottn, dit jag försport, att de under tiden äfwen handla, när bättre skiäl der kan bekommas (fast än detta för aflägenheten skuld sällan skier) och hwaröfwer således, inga Persedle Extracter för wisse åhr wäl kunnat Formeras: Huru mycket inkommit otullat i de wid Extracterne optagne Städer, hwilket susponeras kunna skie: Huru mycket inkommit under Borgares namn ifrån desse Socknar, då de antingen wid Landtmarknaderne, eller elljest under deras resor omkring Socknarne, waror ophandlat, och sielfwe i Städerne infört: Huru stor myckenhet af desse Socknars effecter Bönderne i Skiärgården, så i Åbo Lähn som Nyland opkiöpt och Directe affört till Stockholm, samt der angifwit under deras namn och hemwist, men ej ifrån den orten där de wärkeligen fallit, hwilket giör en ansenlig quantitet, så at mig och är försäkrat, att till Exempel, en enda Bonde ifrån Perno Sockn, i Nylands skiärgård, för några åhr sedan i så måtto på en gång fört til Stockholm 300 *Lß*:d Smör, utom andre waror; Så har jag ock emot all förmodan, wid afslutandet af desse Extracter som fordrat hela 8 månaders arbete och således alt för sent förnummit att waror ifrån några af desse Socknar till Städerne inkommit, som ei under moderkyrkiornes, utan Cappellens namn blifwit angifne och i Specialerne införde hwilket dock föruth mig i orten berättades ej wara mer i Finland än i Sweriget brukeligit, att jag således ej i tid kommit at utsätta Capellen jemte moderkyrkiorne i instructionen för dem som desse Extracter förfärdigat; Hwilka omständigheter äfwen giöra desse författade Persedle Extracter mycket ofulkomlige, så att ingen noga uträkning i anledning deraf kunnat giöras: Dock alldenstund intet annat tilförlåteligare fundament härwid kunnat bekommas och i så måtto är upfört uti desse Extracter för litet, men ej

för mycket; så kunna de wid detta tilfälle med desto större säkerhet nyttias till jemförande emot Canalens omkostnad, och i stället för det som brister, ett tillämpeligit så kalladt remedium tagas. Hwaremot desse Extracter hafwa den nytta med sig, att derutaf kan intagas, både huru hwarje Sockns effecter och industrie, samt följachteligen Inwånarnes antal, åhrligen till- eller aftaga: samt huruledes den ena Socknen är mera frucktbar i ett, den andra i annat, och upfylla hwarannans brist, samt bestyrka hwad jag om deras beskaffenhet i orten inhämtat och här frammanföre berättadt; såsom ock hwilka utwägar Landet wid infallande misswäxt åhr, till sin föda och utkomst hafwer att tillgå.

Dernäst har jag 2:do, efter det begrep, som jag under mitt wistande i orten fattat, Socknewis ungefärligen Calculerat, huruwida antalet af desse orters producter, sådant som Persedle Extracterne det opgifwa, förmodeligen står att förökas, dels genom det nu i bruk warande Landetz culturs förbättrande till helt, halft, eller och en fierdedel, och producternes förmerande i proportion, dels likaledes genom ny marks opodlande och nye producters frambringande, hwilka omständigheter tyckas wara säkre påfölger af de ofwan omtalte Colonier och flere inrättningar, men i synnerhet af en Canal, som i förra relationen redan är anfört.

När sådane förwäntade effecter läggas till den uti förra Calculationen efter Persedle Extracterne utsatte Summan af de nu befintelige producterne, utwisa de ortens hela möijeliga och framdeles förmodade inkomst, och om af slike nya producter, äfwen skulle dragas Tullen med flere afgifter, kunde deraf intagas hwarje Sockns förwäntade behållning, hwilket senare likwäl här, som wid föregående Artickelen måste utslutas. Widare som jag uti föregående berättelse förmält om nyttan och besparingen wid förslorne på en Canal, emot de nu brukelige winterkiörslor, så har jag trodt mig böra til bestyrkande deraf författa den 3:tio ongefärliga Calcule öfwer hwar och en Sockns efter Persedle Extracterne nu befintelige Producters, så wähl som retourernes Transport till Städerne, hwarwid lass-tahlet, wägen och de dagzwärken, som efter ortens aflä-

genhet dertill upgå, till fundament blifwa tagne: Och enär desse till ett medium uträknade försel löners summa, hwaruti begripes hälften för retourerne, jemföres emot förssel Lönerne, eller frachten af samma quantitet wara på Canalen, efter de derom inkommande Föslag af wederbörande Ledamöter wid denne durchfarts Commission, lärer en märkelig skillnad sig wisa. Detta skönjes ock widare af min 4:de. calcule öfwer de igenom en bättre samt ny cultur förmodade och här äfwen i 2:dra Calculationen omrörde nya producters försellöner.

Änteligen wises och en Canals ofelbara nytta, genom den 5:te Calculationen öfwer den Spannemål som härtills, hälst på de aflägnare orter, i brist af Transport, förmedelst menföre och andre händelser ei kunnat nyttjas, hwarwid jag uptagit å ena sidan hemmantalen, Sädeskornet, Hjontalen och deras föda; jemte Crono- och alle andre utskylder; jemwäl hwad som likmätigt persedle Extracterne härtill blifwit fördt till Stads, hwilket alt, såsom nyttigt, dels förtäres, dels säljes, eller in natura utbetalas: Och å andra sidan utsädet och bärgningen af åkren, hwartill, när den Säd lägges, som fås af Swedjeland, som mångastädes, hälst oppe i landet, stiger öfwer wäxten på åkren, lärer märkas wid sådane aflägne orter, på hwilkas undsättning en Canals inrättning mäst synes syfta, en stor dehl Spannemål ej wara utförd, och således med skada och missbruk hemma Consumerad; men om de till Städerne närmast belägne Socknar, finnes af denna Calculation, att hos dem ingen onyttig säd qwar blifwer: Sådane uträkningar kunde jemwäl giöras öfwer åtskillige flere persedlar; i synnerhet hade jag med högsta flit sökt att äfwen kunna någorlunda calculera om den quantitet, som kan gifwas af master och Spiror, Sågbalkar, storwärks trä och andre effecter af Skogen, hwilka härtills till stor dehl stadnat obrukbare, eftersom de ej kunnat exporteras: men i anseende dertill, att de ärhållne underrättelser derom äro otillräckelige, måste jag låta härmed bero wid de berättelser, som jag under Landetz beskrifning derom infört. I medlertid synes de 3:ne sidstnämde Caculationer giöra tilfyllest, till att wisa hwad nytta eller winst är att

wänta af en Canal, när de tillsammans räknas emot den omkostnad, som till en sådan inrättning ärfordras, då jemwäl deraf är att intaga, huru snart den sig kan betala.

Paris d. $\frac{6}{17}$ Februarii 1741.

Ulr. Rudenschöld.

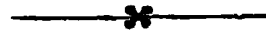

Fig I.

Fig. II.

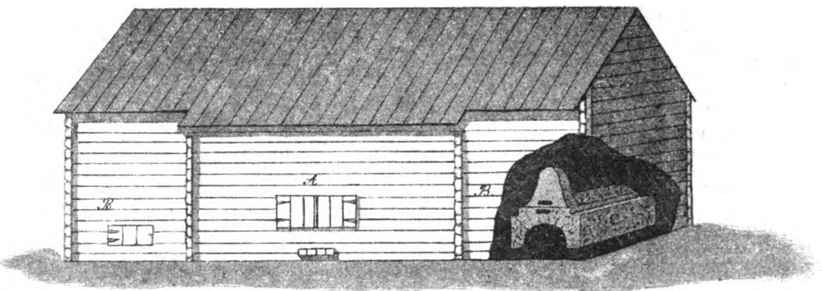

Fig. III.

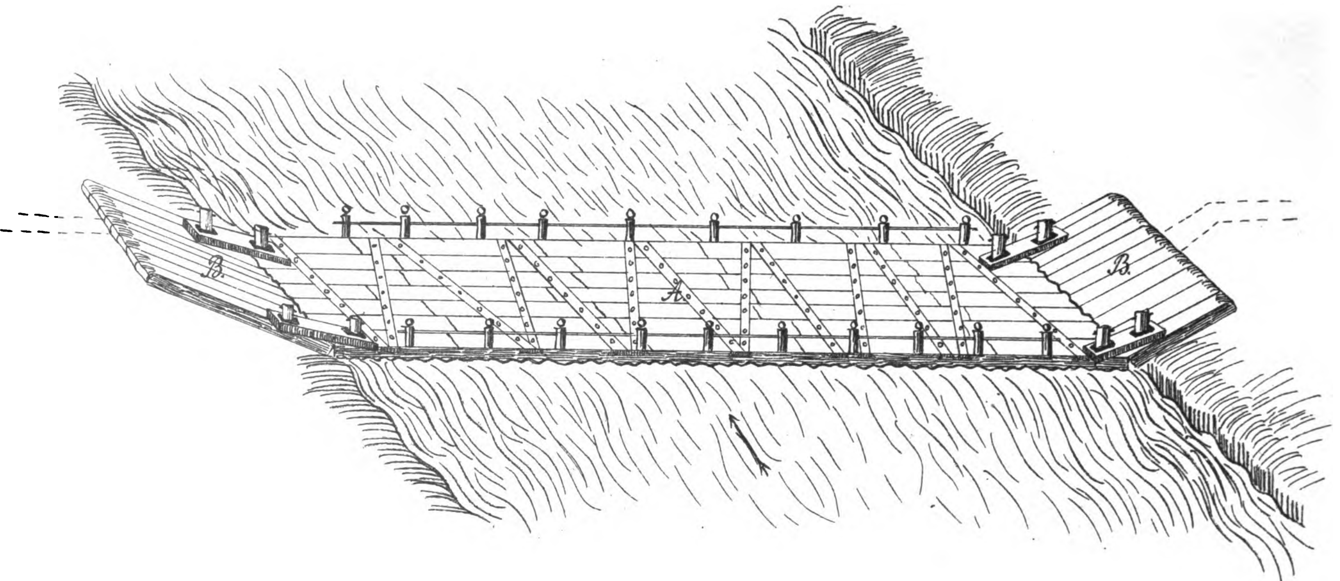

Fig. IV.

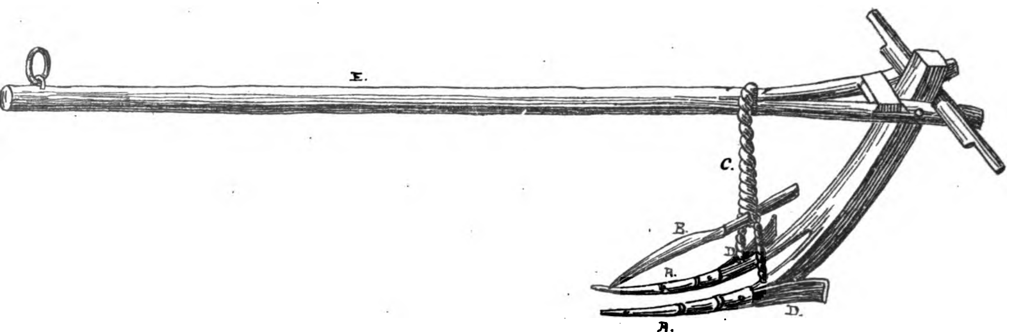

Fig. VI.

Fig. V.

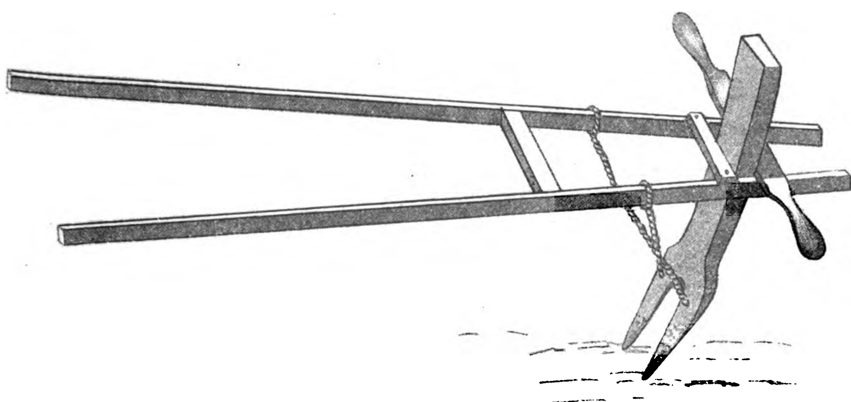

Fig. VII.

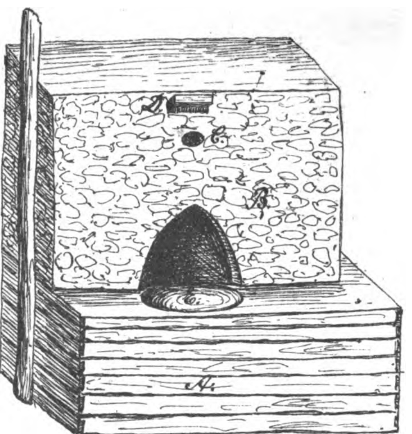
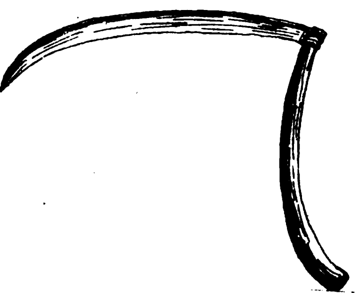

Fig. VIII.

Hinta: 2 markkaa.